

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

TÜRKÇEDE KISALTMA GRUPLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gül YILMAZ

MAYIS - 2009

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

TÜRKÇEDE KISALTMA GRUPLARI

Gül YILMAZ

Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Türk Dili ve Edebiyatı)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 28.05.2009

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 19.06.2009

Tezin Danışmanı : Doç. Dr. A. Mevhibe COŞAR

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Osman Kemal KAYRA

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Bilal KIRIMLI

Enstitü Müdürü : Doç. Dr. Haydar AKYAZI

Mayıs - 2009

0. SUNUŞ

00. Ön Söz

Cümle kuruluşunda temel unsurlardan biri de kelime gruplarıdır. Kelime gruplarının içinde kısaltma grupları önemli bir yer tutar.

Türkiye Türkçesinde kelime grupları ile ilgili olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde bazı çalışmalarda ya bu konudan hiç bahsedilmediği ya da sadece kısaltma gruplarının adlarının sıralandığı ve açıklanmadan geçildiği görülür. Öte yandan kısaltma grupları ile ilgili adlandırmalarda ve bunların ele alınış şekillerinde de birtakım ayrılıklar vardır.

Bu tezde, Türkiye Türkçesi ile ilgili gramer ve söz dizimi kitaplarında yer alan kısaltma grupları ele alındı. Bu çalışma yapılırken yirmi bir dil bilgisi ve söz dizimi kitabı, kelime grupları ile ilgili on tez ve konuyla alakalı ulaşılabilinen makaleler incelendi. Böylece öncelikle kelime gruplarının, daha sonra da tezin asıl konusu olan kısaltma gruplarının ele alınışı, adlandırılması ve tasnif edilişi değerlendirilmeye çalışıldı.

Orhun Abideleri'nden başlanarak tarihî dönemleri temsil etmek üzere seçilen on eserde ve Türkçe Sözlükte(TDK) yer alan kısaltma grupları belirlendi.

Çalışma boyunca hem yararlanılan gramer ve söz dizimi kitaplarından alınan bilgilerin hem de incelenen eserlerden seçilen örneklerin yazımında yazarların imlâsına; bunun dışında kalan bölümde ise TDK tarafından yayımlanan 2008 tarihli Yazım Kılavuzu'na bağlı kalınmıştır.

Yüksek lisans çalışmam boyunca destek ve yardımlarını benden esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. A. Mevhibe COŞAR'a, mensubu bulunduğum Rize Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Nazmi Turan OKUMUŞOĞLU'na, Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Serdar KARABÖCEK'e, Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Doç. Dr. M. Muhsin KALKIŞIM'a teşekkürü borç bilirim. Bu aşamada eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği bulunan bütün hocalarımı hürmetle anmak isterim.

Trabzon, 2009

Gül YILMAZ

01. İçindekiler

	Sayfa Nr.
0.SUNUŞ.....	III
00. Ön Sözü.....	III
01. İçindekiler.....	IV
02. Özet.....	VI
03. Summary.....	VII
04. Tablolar Listesi.....	VIII
05. Kısaltmalar Listesi.....	IX
GİRİŞ.....	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KELİME GRUPLARI.....	4-44
10. Tanımı ve Çeşitleri.....	4
11. Türkiye Türkçesinde Kısaltma Grupları.....	14
110. İsnat Grubu.....	20
111. Belirtme Grubu.....	25
112. Yönelme Grubu.....	27
113. Bulunma Grubu.....	29
114. Ayrılma Grubu.....	31
115. İlgı Grubu.....	34
116. Vasıta Grubu.....	36
117. Eşitlik Grubu.....	37
118. Kalıplaşmış İfadeler.....	37
12. İlgili Çalışmalar.....	44
13. İncelenen Eserler.....	48
130. Orhun Abideleri.....	48
131. Kutadgu Bilig.....	49
132. Mukaddimetü'l Edeb.....	49
133. Yunus Emre Divanı.....	50
134. Dede Korkut Hikâyeleri.....	51

135. Sıfâtu'l Haremeyn.....	51
136. İntibah.....	52
137. Handan.....	52
138. Beş Şehir.....	53
139. Memleket Hikâyeleri.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

2. KISALTMA GRUPLARININ TESPİTİ.....	54-90
20. İsnat Grupları.....	54
21. Belirtme Grupları.....	56
22. Yönelme Grupları.....	57
23. Bulunma Grupları.....	58
24. Ayrılma Grupları.....	59
25. İlgî Grupları.....	61
26. Eşitlik Grupları.....	61
27. Vasıta Grupları	61
28. Kalıplaşmış İfadeler.....	61
29. Kısaltma Gruplarının Dil Birimi Olarak Görevleri.....	67
210. Kısaltma Gruplarının Cümledeki Görevleri.....	77
3. SONUÇ.....	91
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	100
SÖZLÜK.....	106
ÖZ GEÇMİŞ.....	131

02. Özet

Bu çalışmada öncelikle kelime grupları ve bunların içinde de kısaltma gruplarının yapı ve kullanılış özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, Türkçenin ilk yazılı kaynakları olan Orhun Abideleri(OA) başta olmak üzere Kutadgu Bilig(KB), Mukkaddimetü'l Edeb(ME), Yunus Emre Divanı(YED), Dede Korkut Hikâyeleri(DKH) gibi klasik sayılan eserler ile farklı dönemleri temsil etmek üzere seçilen Sıfatu'l Haremeyn(SH), İntibah(İ), Handan(H), Beş Şehir(BŞ) ve Memleket Hikâyeleri(MH) gibi eserlerdeki kısaltma grupları tespit ve tasnif edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkçenin farklı tarihî dönemlerinde kısaltma gruplarının nasıl ve hangi sıklıkta kullanıldığını göstermek, bunların hangi kelimelerden kurulduğundan hareketle çeşitli dil bilgisi ve söz dizimi kitaplarında verilen bilgiler ışığında sınıflandırmalarını yapmaktır. Ayrıca bu sınıflandırmada tam olarak yerini bulamamış ve bazı araştırmacılar tarafından ikileme bazıları tarafından da kısaltma grubu olarak kabul gören *el ele*, *göz göze*, *derinden derine*, *güle güle* gibi yapıların kullanım sıklığı da tespit edilmeye çalışılmıştır.

Öncelikle “*Kelime Grupları*” ve “*Kısaltma Grupları*”nın çeşitli dil bilgisi ve söz dizimi kitaplarında, ayrıca konuyla ilgili bazı makalelerde nasıl ele alındığı araştırılmıştır. Bu yapılırken kelime gruplarının ve buna bağlı olarak da kısaltma gruplarının tasnifinde, adlandırılmasında ve çeşitlerinde bazı fikir ayrılıklarının olduğu görülmüş ve bunlara dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada ise kısaltma grupları çeşidi olarak isnat, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma, ilgi, eşitlik, vasıta gruplarına ve kimi kalıplaşmış ifadelere yer verilmiştir.

Çalışma sonucunda kısaltma grupları olarak kabul edilen yapıların Türkçenin ilk yazılı kaynaklarından itibaren kullanımda olduğu ve bu kullanımın Türkçenin gelişimiyle arttığı kanısına varılmıştır.

03. Summary

In this study firstly the structure and usage characteristics of word groups and abbreviation groups in it are tried to fasten down. To this end, the abbreviation groups in Orhun Monuments(OA) which are the first written source of Turkish, Kutadgu Bilig(KB), Mukaddimetü'l Edeb(ME), Yunus Emre Divanı(YED), Dede Korkut Hikâyeleri(DKH) and of works named Sıfatu'l Haremeyn(SH), İntibah(I), Handan(H), Beş Şehir(BŞ) and Memleket Hikâyeleri(MH) which are choosen to represent the different periods are determined and classified.

The aim of this study is to show the usage frequency of abbreviation groups in different historical periods of Turkish and to classify the abbreviation groups starting out from which words they are set with the help of information that are given in syntax books. Beside this, the usage frequency of structures like *el ele*, *göz göze*, *derinden derine*, *güle güle* which are accepted as reiterative for some researchers and as abbreviation group for the others is tried to fasten down.

Primarily, it is searched how “*Word Groups*” and “*Abbreviation Groups*” are handled in various grammar and syntax books and in some articles about the topic. In order to that it is tried to point to some thought differences that are seen in classification, naming and types of word groups and abbreviation groups connected to that. In this study, under the name of abbreviation groups, it's given place to ascription, accusative, dative, locative, ablative, genitive, equality, agency groups and stereotyped expressions.

At the end of the study, it is reached the opinion that the structures which are accepted as abbreviation groups are in usage as from the first written sources of Turkish and this usage is increasing with the evolution of Turkish.

04. Tablolar Listesi

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Kısaltma Gruplarının Eserlere Göre Dağılımı.....	98
2	Kısaltma Gruplarının Dil Birimi Olarak Dağılımı.....	98
3	Kısaltma Gruplarının Cümle Ögesi Olarak Dağılımı.....	99

05. Kısaltmalar Listesi

age.	: adı geçen eser
agm.	: adı geçen makale
agt.	: adı geçen tez
Bkz.	: bakınız
BKA	: Bilge Kağan Abidesi
BŞ	: Beş Şehir
DKH	: Dede Korkut Hikâyeleri
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
ET	: Eski Türkçe
GY	: Güney Yüzü
H	: Handan
Hz.	: Hazırlayan
İ	: İntibah
KB	: Kutadgu Bilig
KTA	: Kül Tigin Abidesi
KY	: Kuzey Yüzü
ME	: Mukaddimetü'l Edeb
MH	: Memleket Hikâyeleri
Nr.	: Numara, Numarası
OA	: Orhun Abideleri
OT	: Osmanlı Türkçesi
SH	: Sıfâtu'l Haremeyn
TT	: Türkiye Türkçesi
vb.	: ve benzeri, ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınlar, Yayın
YED	: Yunus Emre Divanı

GİRİŞ

Yazılı eserlere bağılı olarak yapılan tasniflere göre Türk dili tarihi, Göktürk (Orhun) Abideleri ile başlar. Bu dönemde, Türk milleti göçebe bir hayat tarzı yaşadığı için diğer milletlerin dilinden oldukça az etkilenmiştir. Doğan Aksan'a göre Orhun Abidelerinin yazıldığı Orhun Türkçesi, Türkçenin en az yabancı unsur barındırdığı dönemdir. Bu dönemdeki yabancı kelime oranı % 1'in de altındadır.¹

Türkçenin daha sonraki yazılı dönemlerinde yabancı unsur oranı giderek artmaktadır. Bu durum, Türklerin Uygur dönemiyle yerleşik hayatı benimsemesi ve farklı dinlerin etkisi altına girmesi ile açıklanır. Uygur döneminde kabul edilen Maniheizm, Budizm ve Hıristiyanlık gibi inanç sistemleri sonucunda bu dinlerin öğrenilmesi için birçok dinî eser Türkçeye çevrilmiştir. Bu da Türkçenin bünyesine birçok yabancı unsur, bunlar daha çok dini terim ağırlıklıdır, girmesine neden olmuştur.² Türkoloji öğretiminde Türkçenin bu ilk devresi için "Eski Türkçe"(ET) ifadesi kullanılmaktadır.³

Eski Türkçeden sonraki devir ise Türkçenin birden fazla yazı dili ile karşımıza çıktığı Kuzey-Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi diye ayrılmaktadır. Bu ayrım; Orta Asya'daki Türk âleminin parçalanması, büyük kitleler halinde Hazar Denizinin güney ve kuzeyinden, kuzeye ve batıya yayılarak yeni kültür merkezlerinin kurulması; İslâm kültürünün Türk kitleleri arasında yayılması; göçler, savaşlar ve istilalarla geçen bu sürecin dış ve iç etkilerle dilde meydana getirdiği farklılıklardır. Ayrılan Türk kitlelerinin kendi dil özelliklerine dayalı yazılı dilleri 12.-13. yüzyıl itibarıyla oluşmuştur.

¹ Doğan Aksan, Türkçenin Sözcük Varlığı, Engin Yay., Ankara, 1996, s. 126.

² Aksan, age., s. 97-105.

³ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., İstanbul, 2000^a, s. 13.

Kuzey-Doğu Türkçesi, 15. yüzyılda Kuzey Türkçesi ve Doğu Türkçesi olarak ayrılırken Batı Türkçesi, 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra metinleri takip edilebilen yazı dilidir. Anadolu'ya ulaşan Türk topluluklarının kurduğu, Ortadoğu'da büyük bir siyasî güç haline gelen Osmanlı Devletinin ana kitlesi Oğuz Türkleridir. Bu kitlelerin kullandığı dil ile ilgili olarak 15. yüzyıl sonuna kadar süren ilk dönem için kullanılan yaygın terim Eski Anadolu Türkçesi(EAT)'dir. Bu dönem; Anadolu Selçuklularının son dönemini, beylikler devrini, Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerini; Osmanlılar'ın ilk iki asrını içine alır.

Oğuz dili etkisinde gelişen, Selçuklularla başlayıp günümüze gelen bu dil de kendi içinde Doğu-Batı Türkçesi olarak ikiye ayrılır.

13. yüzyıldan sonra Batı Türklerinin yazı dili olarak karşımıza çıkan Batı Türkçesi, dilin iç ve dış tarihi ile ilişkili olarak Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi(TT) diye üç devre halinde ele alınır.

EAT, 13.-15. yüzyıllardaki Türkçedir. Bu devri, Batı Türkçesinin ET özelliklerinin daha çok korunduğu, içinde yabancı unsurların en az olduğu devir saymak mümkündür. Bu dönemde Türkçenin genel yapı özellikleri ve söz dizimi bakımından büyük değişiklikler söz konusu değildir.

16. yüzyılda Osmanlı Türkçesi(OT) denilen dönem başlar. Batı Türkçesinin ikinci devri olup 15.-20. yüzyıllar arasında devam eden OT; dilin iç tarih özellikleri yönünden EAT'den; dış tarih özellikleri itibariyle de hem EAT hem TT'den ayrılır. Özellikle, kelime sayısı ve yapısı bakımından yabancı unsurların yoğun olduğu bir dönem dilidir. Arapça ve Farsça unsurlar, sayısız kelime ve terkiplerle söz varlığında önemli bir yer tutar.

OT içinde yabancı unsurların varlığı bakımından üç dönemden söz edilir: 15-16. yüzyıllar yabancı unsurların yoğun biçimde gözlendiği, 16-18. yüzyıllar bu yoğunluğun doruğa çıktığı dönemler olarak gösterilir. Bu ikinci dönemde yabancılaşma özellikle kelime grubu ve cümle kuruluşunda dilin yapısına aykırı görüntü oluşturur.

19. yüzyıl, OT’de Batılılaşmanın etkisiyle önemli değişikliklerin olduğu bir devirdir. Batıdan alınan gazete, tiyatro gibi konuşma diline ağırlık veren türlerin etkisi ile nesir dili, halkın anlayabileceği günlük konuşma diline dönüşmüştür.

Tanzimatla başlayan dilde sadeleşme hareketi, Tanzimat devrinin ikinci döneminde ve Edebiyat-ı Cedide döneminde sekteye uğramışsa da İkinci Meşrutiyet’le birlikte yeniden çalışmalara başlanmış ve nihayet Genç Kalemler Hareketi’nin çabaları ile de konuşma dili ile yazı dili arasındaki uçurum kapatılmak istenmiştir.

19. yüzyılın ortalarından itibaren tersine dönmeye başlayan gidiş, 20. yüzyılın başlarına kadar yaşanan süreçle -Tanzimat ile 1908 Meşrutiyetine kadar olan zaman- Cumhuriyet devrinde gelişecek yazı dilinin alt yapısını da hazırlamıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında, bu iki dili bir araya getirmek için yapılan çalışmalar amacına ulaşmıştır. 20. yüzyılın başları bugünkü TT’ye geçiş devri olmuştur.⁴

“*Türkçede Kısaltma Grupları*” başlığını taşıyan bu çalışma, girişin yanı sıra üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kelime grupları genel olarak anlatılmış ve bu konu üzerine yapılan çalışmalar tanıtılmış, daha sonra kısaltma grupları geniş biçimde ele alınmaya çalışılmıştır. Kısaltma grupları ile ilgili olarak çeşitli dil bilgisi kitaplarından yapılan alıntılarda eserlerin basım tarihlerine göre kronolojik sıra esas alınmıştır. Bu bölümde son olarak da kısaltma grupları açısından taranan eserler tanıtılmıştır. İkinci bölümde eserlerde tespit edilen kısaltma grupları öncelikle çeşitlerine göre sınıflandırılmıştır. Daha sonra cümledeki kullanımları ve görevleri göz önünde bulundurularak sınıflandırmalar yapılmıştır. Örnekler verilirken eserlerin kronolojik sırası ve örneklerin geçtiği sayfalar dikkate alınmıştır. Ancak bazen verilen örneklerde tekrara düşmemek adına bu sıralama dışında örnekler verildiği de olmuştur. Sonuç bölümünde ise hem kısaltma grupları hem de tespit edilen örneklerle ilgili tüm veriler genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuş, verilerin sayısal durumu da tablolar halinde sunulmuştur.

Çalışmada son olarak Türk Dil Kurumu’nun 2005 baskılı Türkçe Sözlük’ünde tespit edilen kısaltma grupları sözlük olarak verilmiştir.

⁴ A. Mevhibe Coşar, *Üç Çay Risalesi-İnceleme-Metin-Tıpkıbasım-*, Serander Yay., İstanbul, 2006, s. 9-12.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KELİME GRUPLARI

10. Tanımı ve Çeşitleri

Genel olarak birden fazla kelimeyle bir varlığı anlatmaya yarayan, yapısında ve anlamında bir bütünlük olan yargısız kelimeler topluluğu şeklinde tanımlanabilen kelime grupları, gerek dil bilgisi ve sadece söz dizimine ayrılan kitaplarda gerekse konu ile ilgili makalelerde değişik şekillerde tanımlanmış, adlandırılmış ve tasnif edilmiştir. Zeynep Korkmaz “*Gramer Terimleri Sözlüğü*”nde bu yapı için Almancada “*wortgruppe*”, Fransızca “*groupe de mot*” ve İngilizcede “*wordgroup*” terimlerinin kullanıldığını belirtmiştir.⁵

Jean Deny, kelime gruplarına “*Kelime Öbekleri*” başlığı altında yer vermekte ve bu yapıyı “*Kelimelerin şekil bakımından olduğu gibi mantık bakımından da bir bütün vücuda getiren her topluluğuna kelime öbeği (kümesi) denilmektedir.*” diye tanımlamaktadır. Daha sonra kelime öbeklerini,

1. Belirtici öbekler (İsim tamlaması, Sıfat tamlaması, Yaklaşma, Bulunma, Uzaklaşma grupları)
2. Yanaşmalık öbekler (Unvan ve Birleşik isim grupları)
3. Cümle öbekleri (Yarı cümleler, Cümleler, Sıfat-fiil ve Zarf-fiil grupları) olmak üzere üç başlıkta incelemiştir.⁶

⁵ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 2007, s. 144.

⁶ Jean Deny, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)-Syntaxe*, Çev. Ali Ulvi Elöve, Maarif Vekaleti, İstanbul, 1941, s. 709-711.

M. Kaya Bilgegil, kelime grupları için “Birden ziyade kelimededen meydana geldiği halde, cümledeki görevi bakımından bir tek kelimededen farksız olan, gerektirdiği takdirde, yine bir kelime imiş gibi çekim eki alabilen isim soyundan kelimelerin teşkil ettiği sözlere belirtme (=tayin) grupları diyoruz.”⁷ demektedir. Daha sonra kelime gruplarını, yapılarına göre “Belirtme Gruplarının Çeşitleri” başlığı altında İsim tamlamaları, Sıfat tamlamaları, Bağlaç grupları, Zarf grupları, İsim grupları, İkizlemeler, Edat grupları ve Unvan grupları olmak üzere sekiz alt başlıkta incelemiştir.⁸

Vecihe Hatiboğlu, kelime gruplarıyla ilgili olarak “Yargısız Anlatımlar” başlığı altında, “Yargısız anlatımlar yargılı anlatımlara çeşitli yönlerden yardımcı olurlar, bu yapılar en az iki sözcüğün türlü nedenlerle yan yana sıralanmasından doğan birliklerdir.” şeklinde bilgi vermiştir. Ayrıca, kelime gruplarının çoğuna “Tamlamalar” başlığı altında “Kalıplaşmamış Anlatımlar” derken birleşik sözcüklere, ikilemelere ve deyimlere ise “Kalıplaşmış Anlatımlar” demiştir.

Hatiboğlu’nun tasnifi şu şekildedir:

1. Tamlamalar (Ad tamlaması, Adıl tamlaması, Sıfat tamlaması, İkilemeli tamlama, İyelikli tamlama, Çıkmalı tamlama, Kalmalı tamlama, Yönelmeli tamlama, İlgeçli tamlama, Bağlaçlı tamlama, Karma tamlama, Girişik tamlama)

2. Birleşik Sözcükler (Anlam kayması yolu ile kurulan birleşik sözcükler, Sıfat tamlamalarından kurulan birleşik sözcükler, Ses kaynaşması yolu ile kurulan birleşik sözcükler, Sözcük türleri kayması yolu ile kurulan birleşik sözcükler, Birleşmiş olarak kullanılan yardımcı eylemler)

3. İkileme (Sözcük yapısı bakımından ikileme türleri, Sözcük türü bakımından ikilemeler, Yapı ve kuruluş bakımından ikilemeler, Görev bakımından ikilemeler, Anlam bakımından ikilemeler)

4. Deyimler⁹

⁷ M. Kaya Bilgegil, Türkçe Dilbilgisi, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1964, s. 115.

⁸ Bilgegil, age., s. 115-163.

⁹ Vecihe Hatiboğlu, Türkçenin Sözdizimi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1982, s. 7-34.

Bu tasniften Hatiboğlu'nun kelime gruplarının büyük bir çoğunluğunu “*Tamlamalar*” başlığı altında ele alarak genelleme yoluna gittiği anlaşılmaktadır.

Rasim Şimşek, *Türkçe Sözdizimi*¹⁰ adlı eserinde kelimelerin bir araya gelişini iki tür ilişki ile açıklayarak “*Ad soylu sözcüklerin bir yüklem olmaksızın, doğrudan doğruya kavramlar arası ilişkilere dayalı olarak oluşturdukları yargısız anlatımları belirtme öbeği*” sayar. Şimşek kelime gruplarını şu şekilde tasnif eder:

1. İyelik öbekleri (Adtakımı: Belirtili adtakımı, Belirtisiz adtakımı, Adtakımlarının zincirlenmesi; Adıl takımı)

2. Niteleme öbekleri (Önadtakımı: Ortaçla/Ortaç tümceğiyle kurulan önadtakım, Adlarla/Adtakımlarıyla kurulan önadtakım; Sayı öbeği; San öbeği; Belirteç öbeği)

3. Çekim öbekleri (Ad öbekleri: Yönelmeli ad öbeği, Kalmalı ad öbeği, Çıkmalı ad öbeği, Belirtmeli ad öbeği, Katımlı ad öbeği, İyelikli ad öbeği, Başka ad öbekleri; Eylem öbekleri; İlgeç öbekleri)

4. İkileme (Bileşenlerin niteliğine göre ikilemeler; Doğrudan ya da Ek’li/ İlgeç’li ikileme: Doğrudan/Gerçek ikilemeler, Ek’li/İlgeç’li ikilemeler)

5. Bağlaç öbekleri (Ulama bağlaç öbekleri; Ayrılma bağlaç öbekleri)

6. Ünlem öbeği¹¹

Tasniften de anlaşılacağı gibi Şimşek, kelime gruplarını oldukça ayrıntılı bir şekilde ele almış ve benzer özellikler taşıdığını düşündüğü grupları aynı başlık altında ayrı alt başlıklarda incelemiştir. Ayrıca, kelime gruplarının yapısının yanı sıra bunların işleyişi ve kullanılışı üzerinde de durmuştur. Bu durum H. İbrahim Delice¹² ve H. İbrahim Usta'nın¹³

¹⁰ Şimşek, bu ilişkilerden birincisini bir yüklem çevresinde öbekenme diğerini kavramlar arası ilişki olarak nitelemiştir., Rasim Şimşek, *Türkçe Sözdizimi*, Kuzey Gazetecilik ve Matbaacılık, Trabzon, 1987, s. 321.

¹¹ Şimşek, age., s. 322-399.

¹² H. İbrahim Delice ayrıntılı bir şekilde ele aldığı kelime gruplarını öncelikle Kelime ile Kurulan Öbekler, Ekle Kurulan Öbekler ve Diğer Kelime Öbekleri olmak üzere üçe ayırmıştır. Daha sonra “*Kelime ile Kurulan Öbekler*” başlığı altında: 1. Edat öbekleri (Bağlama edatı öbeği, Çekim edatı öbeği, Pekiştirme edatı öbeği, Ünlem edatı öbeği) 2. Eksiz isim tamlaması 3. Fiil öbeği (Bir yardımcı fiil ile kurulan fiil öbekleri: Yabancı isim/ yardımcı fiil yapısında, Fiil+zarf fiil/ yardımcı fiil yapısında; Asıl fiil ile kurulan fiil öbekleri) 4. Özel isim öbeği 5. Sayı öbeği 6. Sıfat tamlaması (Farsça sıfat tamlamaları, Arapça sıfat tamlamaları) 7. Tekrar öbeği (Aynen tekrar öbeği, Yakın anlamlı tekrar öbeği, Zıt anlamlı tekrar öbeği, Farsça /be, Â, ender/ ile yapılan tekrar öbekleri, Sayılı tekrar öbekleri, Edatlı tekrar öbeği, Bir kelimesi anlamlı tekrar öbeği, Aralıklı tekrar öbeği, İlaveli tekrar öbeği (“M” ilaveli tekrar, Hece ilaveli tekrar) 8. Unvan öbeği 9. Zarf öbeği’ne yer vermiştir. “*Ekle Kurulan Öbekler*” başlığı altında: 1. İki durumlu öbek 2. İsim tamlaması (Belirtili isim tamlaması, Belirtisiz isim tamlaması, Zincirleme isim tamlaması, Farsça isim tamlaması, Arapça isim tamlaması) 3. Kısaltma öbekleri (Ayrılma öbeği, Belirtme öbeği, İlgi öbeği, İsnat öbeği, Kalma öbeği,

tasnifleri için de geçerlidir. Belirledikleri ana başlıklar ve alt başlıklar birbirinden farklı olsa da kullanılan yöntem aynıdır. Ayrıca Delice ve Usta'nın bu yapıları formül halinde vermeleri de bir başka benzerliktir.

Metin Karaörs, kelime gruplarını, “*Türkçedeki Kelime Grupları*” ana başlığı altında “*Nesnelere ve hareketlere daha geniş olarak ifade etmek ve belirtmek için, birden fazla kelimeyi kullanarak meydana getirilen dil birliğine kelime grubu denir.*”¹⁴ şeklinde tanımlamış ve yapılarına göre şu şekilde sınıflandırmıştır:

Tekrar grubu (İkilemeler), Bağlama grubu, Sıfat tamlaması, İyelik grubu, Âitlik grubu, Birleşik isim, Birleşik fiil, Unvan grubu, Ünlem grubu, Sayı grubu, Edat grubu, Kısaltma grupları (İsnat grubu, İlgi (Genitif) grubu, Yaklaşma (Datif) grubu, Bulunma (Lokatif) grubu, Uzaklaşma (Ablatif) grubu, Yapma (Akkuzatif) grubu), Fiil grubu, Sıfat-fiil (Partisip) grubu, Zarf-fiil (Gerindium) grubu, Kısaltmış (Klişeleşmiş) gruplar.¹⁵

Karaörs, Leyla Karahan¹⁶, Muharrem Ergin¹⁷, Mustafa Özkan vd.¹⁸ ve Kemal Yavuz vd.'nin¹⁹ tasnifleri büyük oranda benzerlik göstermektedir. Aralarında bazı farklılıklar da vardır. Bunlar:

Yönelme öbeği) 4. Sıfat yapım ekli öbek 5. Yüklemsi öbekleri (İsim-fiil öbeği, Sıfat-fiil öbeği, Zarf-fiil öbeği, Şart öbeği)'ne yer vermiştir. “*Diğer Kelime Öbekleri*” başlığı altında ise: 1. İktibas öbeği 2. Saplama öbeği'ne yer vermiştir., H. İbrahim Delice, *Türkçe Sözdizimi*, Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 21-45.

¹³ H. İbrahim Usta'nın tasnifi: 1. tip: **Yardımcı öge+ Esas öge**: İsim tamlamaları, Sıfat tamlaması, Sıfat-fiil grubu, Zarf-fiil grubu, Ünlem grubu, İsim-fiil grubu 2. tip: **Esas öge+Yardımcı öge**: Edat grubu, Unvan grubu, Birleşik fiil 3. tip: **Birinci öge+İkinci öge**: Tekrar grubu, Bağlama grubu, Sayı grubu 4. tip: **Birinci öge+ek+ikinci öge** (Kısaltma grupları): İsnat grubu, Yükleme grubu, Yaklaşma grubu, Bulunma grubu, Uzaklaşma grubu, Vasıta grubu şeklindedir., H. İbrahim Usta, “Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları İle İlgili Bir Sınıflandırma”, *Türk Dili- Dil ve Edebiyat Dergisi-*, Sayı: 579(Mart 2000), s. 216.

¹⁴ M. Metin Karaörs, *Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 1993, s. 1.

¹⁵ Karaörs, age., s. 1-36.

¹⁶ Karahan'ın tasnifi: İsim tamlaması, Sıfat tamlaması, Sıfat fiil grubu, Zarf fiil grubu, İsim fiil grubu, Tekrar grubu, Edat grubu, Bağlama grubu, Unvan grubu, Birleşik isim grubu, Ünlem grubu, Sayı grubu, Birleşik fiil grubu, Kısaltma grupları: İsnat grubu, Yükleme grubu, Bulunma grubu, Uzaklaşma grubu, Vasıta grubu başlıklarını içermektedir., Leyla Karahan, *Türkçe Söz Dizimi*, Ankara, 1999, s. 13-43.

¹⁷ Ergin'in tasnifi: Tekrarlar (Aynen tekrarlar, Eş mânâlı tekrarlar, Zıt mânâlı tekrarlar, İlâveli tekrarlar), Bağlama grubu, Sıfat tamlaması, İyelik grubu ve İsim tamlaması, Âitlik grubu, Birleşik isim, Birleşik fiil (İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller, Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller, İktidarî fiili), Unvan grubu, Ünlem grubu, Sayı grubu, Edat grubu, İsnat grubu, Genitif grubu, Datif grubu, Lokatif grubu, Ablatif grubu, Fiil grubu, Partisip grubu, Gerundium grubu, Kısaltma grubu, Akkuzatif grubu şeklindedir., Ergin, age., 2000^a, s. 377-397.

¹⁸ Özkan vd.'nin tasnifi: İyelik grupları, İsim tamlaması (Belirli isim tamlaması, Belirsiz isim tamlaması), Sıfat tamlaması, İkilemeler (Aynen ikilemeler, Eş anlamlı ikilemeler, Zıt anlamlı ikilemeler, Pekıştirmeli ikilemeler), Bağlama grubu, Birleşik isim grubu, Unvan grubu, Birleşik fiil grubu, Ünlem grubu, Sayı grubu, Edat grubu, Kısaltmış-Kalıplaşmış ifadelere dayalı kelime grupları (İsnat grubu, İlgi grubu, Yaklaşma grubu,

Karaörs tasnifinde diğer isimlerden farklı olarak isim tamlamasına, isim fiil grubuna ve Karahan, Özkan vd. ile Yavuz vd.'nde olduğu gibi aitlik grubuna yer vermemiştir. Ayrıca Karahan iyelik grubunu tasnifine almazken Yavuz vd. de birleşik isim grubuna tasniflerinde yer vermemişlerdir.

Kısaltma grupları konusunda ise Ergin, diğer araştırmacıların kısaltma grupları çeşitleri olarak verdiği yapıları ayrı başlıklar halinde kelime grubu çeşidi olarak ele almıştır. Ayrıca Ergin ve Yavuz vd., kısaltma grupları başlığı altında Karaörs'ün kısaltmış (klişeleşmiş) gruplar başlığı altında verdiği yapıları ele almışlardır. Karahan ve Özkan vd.'nin dışında kalan isimler ise vasıta grubuna tasniflerinde yer vermemişlerdir. Ayrıca Yavuz vd.'nin tasnifinde isnat ve hâl ekleriyle kurulan belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma, ilgi, eşitlik ve vasıta grupları yoktur.

Leyla Karahan, *Türkçe Söz Dizimi* adlı eserinde kelime gruplarını “*Kelime Grupları ve Cümle*” ana başlığında incelemiştir. Kelime grubunu “*Bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu veya bir hareketi karşılamak üzere, belirli kurallar içinde yan yana gelen kelimeler topluluğudur.*”²⁰ şeklinde tanımlamıştır.

Karahan kelime gruplarını oldukça ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Öncelikle kelime gruplarını tanımlamış daha sonra bu ifadelerin yapısal özelliklerini vermiştir. Ayrıca bu yapıların cümle içerisinde hangi görevde kullanıldığını da çeşitli örneklerle göstermiştir.

Tahsin Banguoğlu, “*Sözdizimi*” ana başlığı altında “*Belirtme Öbekleri*” ve “*Yargı Öbekleri*” olmak üzere iki başlık açmış ve “*Belirtme Öbekleri*” başlığı altında çoğu araştırmacının kelime grubu olarak kabul ettiği yapılara yer vermiştir.²¹ Banguoğlu kelime

Uzaklaşma grubu, Bulunma grubu, Vasıta grubu); Fiil şekline dayalı kelime grupları (İsim-fiil grubu, Sıfat-fiil grubu, Zarf-fiil grubu), Mustafa Özkan, vd., Yüksek Öğretimde Türk Dili-Yazılı ve Sözlü Anlatım, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 559-575.

¹⁹ Kemal Yavuz vd.'nin tasnifi: İsim tamlaması, Sıfat tamlaması, Tekrar grubu, Aitlik grubu, Edat grubu, Birleşik fiil, İsim-fiil grubu, Sıfat-fiil grubu, Zarf-fiil grubu, Unvan grubu, Sayı grubu, Ünlem grubu, Bağlama grubu, Kısaltma grubu., Kemal Yavuz vd., Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri, Beşir Kitabevi, İstanbul, s. 177-181.

²⁰ Karahan, age., 1999, s. 11.

²¹ Mehmet Hengirmen *Türkçe Dilbilgisi* adlı kitabında kelime gruplarına ayrı bir konu olarak yer vermemiştir. Ancak bu konuya “*Cümlede Öğelerin Dizilişi*” ana başlığı altında “*Sözcük Öbeklerinin Dizilişi*” yan başlığında değinmiştir. Hengirmen burada bir cümlede genellikle iki türlü sözcük öbeği olacağından bahsetmiş ve bunların bazılarının özneyi, bazılarının da yüklemi tamamladığını; özneyi tamamlayan sözcük

grupları ile ilgili olarak “*Kimi kelime öbekleri sadece kavramları daha yakından belirtmeye yararlar. Dilde işleyişleri ayrı, bazan da aynı kelimeler birbirlerini belirtmek üzere yaklaşır. Bir adın öbürünü belirtmesi, adlara sıfatların, sıfatlara ve fiillere zarfların gelmesi, adların takılar alması gibi: kuşun kanadı, az tuzlu, yardım için... Bunlara belirtme öbekleri (groupe determinatif) deriz. Belirtme öbekleri bir yargı taşımadıklarından tek başlarına tek bir anlatım sayılmazlar.*”²² demektedir. Kelime gruplarını yapılarına göre sekiz bölüme ayırmıştır.²³

Muharrem Ergin kelime gruplarını, “*Kelime Grupları ve Cümleler*” ana başlığı altında ele almış ve “*Birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir.*”²⁴ şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca “*Kelime grupları nesnelere ve hareketleri daha geniş olarak veya geniş nesnelere ve hareketleri belirtmek için kullanıldıklarına göre bunlar birer belirtme gruplarıdır.*”²⁵ demiştir. Kelime gruplarına oldukça geniş yer veren Ergin, öncelikle bu grupların her birinin tanımlarını vermiş, daha sonra yapısı ve genel özellikleri üzerinde de durmuştur.

Mustafa Özkan vd., kelime gruplarını “*Yapısında birden fazla kelime bulunan, yapı ve anlam bakımından bir bütünlük gösteren, cümlede bir bütün olarak kullanılan dil birliğidir*”²⁶ şeklinde tanımlamışlardır.²⁷

öbeklerine “Özne öbeği”, yüklemi tamamlayan sözcük öbeklerine de “Yüklem öbeği” dendiğini dile getirmiştir., Mehmet Hengirmen, Türkçe Dilbilgisi, Engin Yay., Ankara, 1997, s. 347.

²² Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 496.

²³ Banguoğlu'nun tasnifi: Adtakımları, Sıfattakımları, Zarf öbekleri, Takı öbekleri, Çekim öbekleri (İsim öbekleri, Fiil öbekleri), Bağlam öbekleri, Yanaşma takımları (San öbekleri, Ayama ve Soyadı öbekleri, Künye ve Mahlas), Katma öbekler (Ünlem öbekleri, Saplama öbekleri), Banguoğlu, age., s. 497-519.

²⁴ Ergin, age., 2000^a, s. 374.

²⁵ Ergin, age., 2000^a, s. 374, 375.

²⁶ Özkan vd., age., s. 559.

²⁷ Özkan, Veysi Sevinçli ile hazırladıkları söz dizimi kitabında ise kelime grupları için “*Bu gruplar birden fazla kelimedenden oluştuğu halde cümledeki görevi bakımından tek kelime gibi değerlendirilen, tek kelime gibi çekimlenen gruplardır.*” açıklamasını yapmışlardır ve yaptıkları tasnifte Özkan'ın daha önceden Tören ve Esin ile hazırladığı dil bilgisi kitabında bulunan tasniften daha farklı yapılara da yer vermişlerdir. Bu tasnifte daha önceki tasnifte bulunmayan eksiz tamlama, aitlik grubu ve kısaltma grupları çeşitlerinden olan yüklem ve eşitlik grubu bulunmaktadır. Ayrıca bu çalışmada kalıplaşmış ifadeler olarak adlandırılan yapılar onların tasnifinde “*Kısaltma (İsim) Gruplarının Ters Görünüşünde Olan Kelime Grupları*” şeklinde adlandırılmıştır. Tasnifleri şu şekildedir: 1. İsim tamlaması ve İyelik grubu (Belirtili isim Tamlaması, Belirtisiz isim tamlaması, Eksiz tamlama) 2. Sıfat tamlaması 3. Birleşik isim grubu 4. Tekrar grubu 5. Aitlik grubu 6. Edat grubu 7. Unvan grubu 8. Birleşik fiil grubu (Tezlik fiilleri, Yeterlilik fiilleri, Süreklilik fiilleri, Yaklaşma fiilleri) 9. İsim-fiil grubu 10. Sıfat-fiil grubu 11. Zarf-fiil grubu 12. Sayı grubu 13. Ünlem grubu 14. Bağlama grubu 15. Kısaltma grupları., Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, 3F Yay., 2008., s. 17-89.

H. İbrahim Delice, kelime gruplarını “*Kelime Öbekleri*” başlığı altında öncelikle **yardımcı öge / temel öge, temel öge / yardımcı öge / temel öge, temel öge / temel öge, temel öge / yardımcı öge** şeklinde dört farklı şekilde formülleştirmiştir. Daha sonra bu yapıları “*Birden çok kelimedenden oluşan, yapısında ve anlamında bir bütünlük bulunan, cümle veya cümlemsi içinde tek bir cümle ögesi; kelime öbeği içinde bütün halinde yardımcı veya temel öge olarak işlem gören bir kelime türü (isim, sıfat, zamir, edat vb.) yerine kullanılan söz dizeleridir.*” şeklinde tanımlamıştır.²⁸

Halil Açıköz ve Muhammet Yelten “*Kelime Grupları*” adlı kitaplarında kelime grupları ile ilgili bir tanımlama yapmadan çeşitlerini açıklama yoluna gitmişlerdir. Ancak kitabın ön sözünde kelime grupları ile ilgili olarak “*Türkçe’nin genel yapısı ve işleyişi içinde kelime gruplarının yeri kelime ile cümle arasındadır. Bu sebeple dilimizdeki kelime grupları, kelimedenden daha geniş cümleden daha küçük bir gramer birliği durumundadırlar.*”²⁹ ifadeleri yer almaktadır. Daha sonra kelime gruplarını “*Kelime Grubu Fonksiyonunda Olanlar*”, “*Diğer Hallerle Teşkil Edilen Gruplar*” ve “*Cümle Yapısına Yakın Olanlar*” olmak üzere üçe ayırırlar.

“*Kelime Grubu Fonksiyonunda Olanlar*” başlığı altında:

1. Fiil görevli gruplar (Birleşik fiil: İsimler üzerine yardımcı fiiller eklenerek yapılan birleşik fiiller, Fiiller üzerine gerundium eki ve yardımcı fiil eklenerek yapılan birleşik fiiller)

2. İsim görevli gruplar: Tam isim görevli gruplar (Tekrarlar: *Tam tekrarlar, Aynen tekrarlar, Yakın manalı tekrarlar, Zıt manalı tekrarlar, İlâveli tekrarlar*), Kısaltmalı tekrarlar (*İyelikli aynen tekrarlı datifli kısaltma, Yalın aynen tekrarlı datifli kısaltma, Vasıflı aynen tekrarlı ve iyelikli datifli kısaltma, Vasıflı aynen tekrarlı ve iyelikli eşitlemeli kısaltma, Vasıflı aynen tekrarlı ve iyelikli lokatifli kısaltma, Partisipli aynen tekrarlı datifli kısaltma, Ablatifli datifli kısaltma: Aynen tekrarlı ablatifli datifli kısaltma, Zıt manalı ablatifli datifli kısaltma, Aynen tekrarlı edatlı kısaltma*)

3. Sıfat tamlaması: Vasıflandırma sıfatı tamlaması, Belirtme sıfatı tamlamaları (İşaret ismiyle kurulan sıfat tamlamaları, Sayı ismiyle kurulan sıfat tamlamaları: Asıl sayılar ile

²⁸ Delice, age., s. 17.

²⁹ Halil Açıköz-Muhammet Yelten, *Kelime Grupları*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2005, s. 11.

kurulan isim tamlamaları, Sıralama isimleriyle kurulan isim tamlamaları, Üleştirme isimleriyle kurulan sıfat tamlamaları, Kesir sayı isimleriyle kurulan sıfat tamlaması, Topluluk sayı isimleriyle kurulan sıfat tamlamaları), Belirsizlik isimleriyle kurulan sıfat tamlamaları, Soru bildiren isimlerle kurulan sıfat tamlamaları

4. Sayı Grubu
5. Unvan Grubu
6. Ünlem veya Hitap Grubu'na yer vermişlerdir.

“*Diğer Hallerle Teşkil Edilen Gruplar*” başlığı altında:

1. Kapsamı ve istikameti geriye yönelik fonksiyonlular: İyelik grubu; İsim tamlaması
2. Kapsamı geriye ve istikameti ileriye yönelik fonksiyonlular: Genitif grubu; Aitlik grubu; Akkuzatif grubu; Datif grubu; Lokatif grubu; Ablatif grubu; İsnat grubu; Edat grubu'na yer vermişlerdir.

“*Cümle Yapısına Yakın Olanlar*” başlığı altında ise:

1. Mastar grubu
2. Partisip grubu
3. Gerundium grubu
4. Asıl Kısaltma grupları
5. Bağlama grubuna yer vermişlerdir.³⁰

Nurettin Demir ve Emine Yılmaz “*Kelime grupları birden çok kelimenin, cümle içinde tek işlevle kullanılacak şekilde bir araya gelmesiyle oluşurlar.*”³¹ şeklinde açıklamış ve kelime gruplarını şu şekilde tasnif etmişlerdir:

1. Tamlayan-tamlanan ilişkisi bulunan kelime grupları: İsim tamlamaları, İlgi grubu, Sıfat tamlamaları, Zarf grupları, Ünlem grupları.

³⁰ Açıkgöz-Yelten, age., s. 17-78.

³¹ Nurettin Demir-Emine Yılmaz., Türk Dili El Kitabı, Grafiker Yay., Ankara, 2005, s. 201.

2. Tamlayan-tamlanan ilişkisi bulunmayan kelime grupları: Unvan grupları, Sontaki grupları, Kısaltma grupları, Çekim grubu, İkilemeler, Sayı grubu, Bağlama grupları, Birleşik fiiller, İsimfiil grubu, Sıfatfiil grubu, Zarffiil grubu.³²

Süer Eker, kelime gruplarını “*Sözcük Grupları*” şeklinde adlandırarak “*Sözcük grubu tümce içinde kavramlar arasında ilişki kurmak üzere, birden çok sözcüğün yan yana getirilmesiyle oluşur. Sözcük grubu, yapı ve anlatımındaki bütünlük dolayısıyla tümce içinde tek bir nesne ya da hareketi karşılayan ve (atasözleri/deyimler dışında) herhangi bir yargı bildirmeyen sözcükler topluluğudur.*”³³ şeklinde tanımlamış ve tasnifini şu şekilde yapmıştır: Tamlamalar, Aitlik grubu, Unvan grubu, Tekrar grubu, Birleşik sözcükler, Sayı grubu, Edat grubu, Sıfat fiil (Ortaç) grubu, Zarf fiil grubu, Eylem grubu, Birleşik eylem grubu, Ünlem grubu, Bağlama grubu, Kısaltma grupları, Dayanma grubu, Deyimler, Atasözleri/Savlar.³⁴

Abdullah Çelik vd., kelime grupları için “*Kelimelerin şekil bakımından olduğu gibi, mantık bakımından da bir bütün vücuda getiren her topluluğuna kelime grubu denir.*”³⁵ demişler ve bu yapıları “*Kelime Gruplarının Türleri*” başlığı altında tasnif etmişlerdir.³⁶

Sıddık Akbayır, kelime gruplarını “*Eylem ve ilgeç öbeği dışında ayrı yazılan ve cümlede bir görev yüklenen söz topluluğuna sözcük öbeği denir.*”³⁷ şeklinde açıklayarak şu şekilde tasnif etmiştir: Tamlama öbeği (Ad tamlaması, Önad tamlaması), Eylemsi öbeği (Adeylem öbeği, Ortaç öbeği, Ulaç öbeği), İlgeç (Edat) öbeği, Belirteç (Zarf) öbeği, Önad (Sıfat) öbeği, Bileşik eylem öbeği, Bağlama öbeği, Unvan (San) öbeği, Sayı öbeği, Durum ekli öbekler, İyelik öbeği, Aitlik öbeği, İkileme öbeği, Deyim öbeği.³⁸

³² Başka kelime grupları da olduğunu söyleyen araştırmacılar, bu kelime gruplarını neden ele almadıkları konusunda herhangi bir açıklamada bulunmamışlardır., Demir-Yılmaz, age., s. 207.

³³ Süer Eker, Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yay., Ankara, 2005, s. 460.

³⁴ Eker, age., s. 462-479.

³⁵ Abdullah Çelik vd., Cümle ve Metin Bilgisi, Lisans Yay., İstanbul, 2006, s. 30.

³⁶ Çelik vd.’nin tasnifi şu şekildedir: A. Fiillerle yapılan kelime grupları: İsim fiil grubu, Zarf fiil grubu, Sıfat fiil grubu, Birleşik fiil B. İsimlerle yapılan kelime grupları: Tekrar grubu, Bağlama grubu, Unvan grubu, Ünlem grubu, Birleşik isim, İsim tamlaması (Belirtili isim tamlaması, Belirtisiz isim tamlaması), İyelik grubu, Sıfat tamlaması, Sayı grubu, Kısaltma grupları (İsnat Grubu, Hal grubu: Yükleme grubu, İlgi grubu, Yönelme grubu, Bulunma grubu, Ayrılma grubu, Vasıta grubu), Edat grubu., Çelik vd., age., s. 36-63.

³⁷ Sıddık Akbayır, Eğitim Fakülteleri İçin Cümle ve Metin Bilgisi, Pegem A Yay., Ankara, 2006, s. 100.

³⁸ Akbayır, age., s. 100.

Kemal Yavuz vd., ise kelime gruplarını “Birden fazla kelimedenden oluşan yapı ve anlamında bütünlük bulunan, cümlede bir bütün olarak ele alınan dil birliğine kelime grubu denir.”³⁹ diyerek açıklamışlar ve “Cümle Öğelerinin Yapısında Bulunan Kelime Grupları” başlığı altında ele almışlardır.

Halil İbrahim Usta, “Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları İle İlgili Bir Sınıflandırma” adlı makalesinde kelime grubunu, “Kelime grubu, yalın veya türemiş bir sözcükle karşılanmayan kavramların ifadesi için veya cümlede anlamının bütünleştirilmesini sağlayacak görevli unsurları oluşturmak için bir araya getirilen anlamlı veya hem anlamlı hem de görevli kelimelerin oluşturduğu topluluğun dil bilgisindeki terim karşılığıdır.”⁴⁰ şeklinde tanımlamış ve tasnif denemesinde bulunmuştur.

Buraya kadar bahsi geçen kelime gruplarından farklı olarak incelenen bir makalede de “saat grubu” terimi ile karşılaşılmıştır. Bu makalede saat grubu şeklindeki bir kelime grubundan ilk olarak “Saat Öbeği” adlandırmasıyla Muna Yüceol Özözen’in bahsettiği belirtildikten sonra “24 saatlik zaman dilimi içerisinde saat on yedi kırk iki, saat dokuz sıfır beş, saat on sekiz elli iki gibi birçok cümle kurulabilir. Aynı yapıdaki bu cümleler, öğelerine aynı şekilde ayrılır. Dikkat edilirse bu cümlelerde yüklemi meydana getiren “on yedi kırk iki/ dokuz sıfır beş” ifadeleri tek kelime değildir, birden fazla kelimedenden oluşan bir dil birliğidir. Bu dil birliği, birden fazla kelimedenden oluşmasına rağmen, cümle içinde tek bir kelime gibi görev almış ve bulunduğu cümlelerin yüklemi olmuştur. Şu hâlde “Saat on yedi kırk iki, saat dokuz sıfır beş” cümlelerinde geçen “on yedi kırk iki/ dokuz sıfır beş” ifadelerinin birer kelime grubu olduğu açıktır.” diyerek saati anlatmaya yarayan bu yapıları kelime grubu olarak kabul ettiğini açıkça ortaya koyar. Ayrıca sayılardan oluşan bu yapıların sayı grubu içerisinde değerlendirmeye nedeni olarak da sayı grubunun özellikleri ile bu yapıların özelliklerinin birbirini tutmamasını ve sayı grubundaki “büyük sayı önce küçük sayı sonra gelir” kuralının bu yapılar için geçerli olmamasını gösterir. Bu nedenle bu yapılar için yeni bir adlandırma yoluna gidildiği belirtilmiştir. Ayrıca sayı grubunun özellikleri yeniden gözden geçirilerek bu yapıların bu grup içerisinde değerlendirilebileceği de dile getirilmiştir.⁴¹

³⁹ Yavuz vd., age., s. 176.

⁴⁰ Usta, agm., s. 209.

⁴¹ Sedat Balyemez, “Türkiye Türkçesinde Dakikalı Saat İfadeleri ve Saat Grubu”, **Dil Araştırmaları**, Sayı: 2(Bahar 2008), s. 87-92.

Dil bilgisinde genel anlamda büyük bir sorun olan terim kargaşası söz dizimi alanında da kendini göstermektedir. İncelenen dil bilgisi ve söz dizimi kitaplarında araştırmacıların gerek kelime grubu ana başlığı gerekse bunların alt başlıklarında birçok farklı terim kullandıkları saptanmıştır.

Kelime Grupları yanı sıra *Belirtme Öbeği*, *Kelime Öbekleri*, *Sözcük Grupları*, *Sözcük Öbekleri*, *Tayin Grupları*, *Yargısız Anlatımlar* gibi farklı adlandırmaların kullanıldığına tanık olunmuştur.

Leyla Karahan, Muharrem Ergin, Halil Açıkgöz-Muhammet Yelten, Abdullah Çelik vd., Nurettin Demir-Emine Yılmaz, Mustafa Özkan vd., Kemal Yavuz vd., H. İbrahim Usta *Kelime Grupları*,

Jean Deny ve H. İbrahim Delice *Kelime Öbekleri*,

M. Kaya Bilgegil, Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli *Belirtme Grupları*,

Vecihe Hatiboğlu *Yargısız Anlatımlar*,

Mehmet Hengirmen, Sıddık Akbayır *Sözcük Öbekleri*,

Tahsin Banguoğlu *Belirtme Öbekleri*,

Süer Eker ise *Sözcük Grupları*, adlarını tercih etmişlerdir.

11. Türkiye Türkçesinde Kısaltma Grupları

Kısaca “*cümle içersinde isim, sıfat, zarf gibi çeşitli görevlerde kullanılabilen sıfat fiil, zarf fiil ve isim fiil gibi yapılardan kısaltmış birlikler*” sayılabilecek kısaltma grupları genel olarak isnat, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma, ilgi, vasıta, eşitlik grubu ve kalıplaşmış ifadeler şeklinde sınıflandırılabilir.

Deny, “*Cümle Öbekleri*” ile bugün *yan cümle* ya da *cümlemsi* adıyla dil bilgisinde işlenen yarım yargılı kelime gruplarını kastetmektedir. Oysa kelime öbekleri bahsinde üçüncü bir grup olarak “*yedişleyen bir kelime ile onun yedişlediği bir tümleyen nesne “complement regime”den yapılma öbekler*”i gösterir. Bunlar da çok sık kullanılmayan, çoğunlukla sıfat veya zarf rolü üstlenen birimler sayılır. Deny *bundan başka, bundan uzak, bir ev yapmak* örneklerini vererek aslında fiil şekillerine dayalı gruplar ile bir dereceye

kadar kısaltma gruplarına işaret eder. Öte yandan bir gramer güçlüğü taşımadıkları gerekçesiyle eserinde bu gruplara yer vermediğini de dile getirir.⁴²

Hatiboğlu, kısaltma gruplarını ayrı bir başlık altında incelememiş; ancak diğer dil bilgisi kitaplarının çoğunda kısaltma grubu olarak kabul gören yönelme, bulunma ve ayrılma gruplarını, “*Tamlamalar*” ana başlığı altında “*Çıkmalı, Kalmalı ve Yönelmeli tamlama*” şeklinde isimlendirmiştir.⁴³

Şimşek, kısaltma gruplarını “*Ad Öbeği*” şeklinde adlandırmış ve şu tanımları yapmıştır: “*Durum ya da iyelik eki almış bir adla önad göreviyle kullanılmaya elverişli yalın bir adın oluşturduğu çekim öbeğine ad öbeği denir.*”

Ad öbeklerini birinci ögesinin durumuna ya da aldığı eke göre adlandırmış ve başlıca altı tür ad öbeği olduğunu söylemiştir: Yönelmeli ad öbeği, Kalmalı ad öbeği, Çıkmalı ad öbeği, Belirtmeli ad öbeği, Katılmalı ad öbeği, İyelikli ad öbeği.⁴⁴

Banguoğlu, “*Türkçenin Grameri*” adlı kitabında “*Çekim Öbekleri*” başlığını açar ve bu başlık altında “*İsim Öbekleri*” ve “*Fiil Öbekleri*” ne yer verir. Kısaltma grupları ile ilgili olarak da “*İsim Öbekleri*” başlığı altında bilgi vermektedir. Konuyla ilgili olarak “*İsim işleyişinde çekim öbeklerinden bir türlü kime, kimde, kimden hallerinde adlardan sonra sıfatlar getirilerek yapılır. Bunlar bazan da iyelik ekleri almış olarak zarf ve sıfat işleyişinde görülürler.*” demektedir.⁴⁵ Banguoğlu kısaltma grupları çeşitleri için özel adlandırmalar kullanmamıştır.

Karahan, kısaltma grupları için “*Kelime grupları ve cümlelerden yıpranma ve kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan gruplardır. Bu gruplar genellikle isim fiil, sıfat fiil veya zarf fiil gruplarından kısaltılmış ve bunların bir kısmı kalıplaşmıştır.*” demiştir. Daha sonra

⁴² Deny, age., s. 710.

⁴³ Hatiboğlu, age., s. 31-32.

⁴⁴ Şimşek ayrıca “*Başka Ad Öbekleri*” başlığı altında: a. Yalın bir adla önad/belirteç niteliğinde bir sözcükten oluşan ad öbekleri: *baş açık, ayak yalın...* vb., b. Yalın ya da iyelik eki almış bir adla yalın bir addan oluşan ad öbekleri: *silah elde, parmak tetikte...* vb., c. Durum eki almış bir adla yalın bir addan oluşan ad öbekleri: *elde sopa, ayakta terlik ...* vb. yapılarına yer vermiştir., Şimşek, age., s. 370.

⁴⁵ Banguoğlu, age., s. 506., Ayrıca Banguoğlu “*Birleşik İsim Tabanları*” konusunda bu yapıların takı öbeği, çekim öbeği, bağlam öbeği gibi değişik belirtme grubu kalıplarında ve çeşitlerinde olduğunu ifade ederek bazı birleşik kelimelerin çekim öbeği kalıbıyla meydana getirildiğinden bahseder. Bu şekilde oluşan birleşik kelimelerde yer yön halleri ve iki ismin birleşmesi söz konusudur., Banguoğlu, age., s. 307, 308.

kısaltma gruplarını İsnat grubu, Yükleme grubu, Yaklaşma grubu, Bulunma grubu, Uzaklaşma grubu, Vasıta grubu olmak üzere altı başlıkta incelemiştir. Ayrıca *derinden derine, omuz omuza, git gide* gibi yapıların isnat, yükleme, yaklaşma, bulunma, uzaklaşma, vasıta gruplarından biri olmadıkları hâlde çeşitli kelime grupları ve cümlelerden kısaltmış birer kısaltma grubu olduklarını da dile getirmiştir.⁴⁶

Ergin, kısaltma grupları başlığı altında kelime gruplarının ve cümlelerin kısaltması, yıpranması neticesinde oluşan *günden güne, omuz omuza, gün aydın, güle güle, sırt sırta, ileri marş, eller yukarı* gibi yapılar yer verir ve bunların belli bir kurallarının olmadıklarını dile getirir. Daha sonra İsnat, Genitif, Lokatif, Ablatif ve Akkuzatif gruplarını⁴⁷ kelime grupları başlığı altında verirken bunların partisip, fiil ya da benzeri bir gruptan kısaltıldıkları gerekçesiyle kısaltma grubu olarak sayılabileceğine dikkat çekmiştir.⁴⁸

Delice, kısaltma grupları ile ilgili olarak genel bir tanımlama yapmamış, doğrudan kısaltma grubu çeşitlerini açıklamaya başlamıştır. “*Kısaltma Öbekleri*” başlığı altında tasnifini şöyle yapmıştır: Ayrılma öbeği, Belirtme öbeği, İlgî öbeği, İsnat öbeği, Kalma öbeği, Yönelme öbeği.⁴⁹ Delice, ayrıca *yediden yetmişe, ilden ile* gibi yapıları da “*İki Durumlu Öbek*” başlığı altında ele almıştır.⁵⁰

Açıkgöz ve Yelten, en kapsamlı kısaltma grubu tasnifini yapmışlardır. Buna bağlı olarak onlar, Ergin’in belirttiği gibi kısaltma gruplarının kuralları olmayan yapılar değil

⁴⁶ Karahan, age., 1999, s. 39-44., Burada adı geçen eserin 2006 baskısı da incelenmiş ve bu baskıda kısaltma gruplarının sınıflandırılması konusunda yeni bir yol tercih edildiği görülmüştür. Kısaltma grupları “*Kısaltma Gruplarının Yapısı*” başlığı altında şu şekilde tasnif edilmiştir: İsnat grubu, Yükleme grubu, Yönelme grubu, Bulunma grubu, Uzaklaşma grubu, Vasıta grubu, Eşitlik grubu, Birinci unsuru uzaklaşma hâli, ikinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grupları, İkinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grupları, İkinci unsuru bulunma hâli taşıyan kısaltma grupları ve bunların dışında kalan farklı yapılarda olan kısaltma grupları., Karahan, age., 2006, s. 80-84.

⁴⁷ Karaörs “*Kısaltma Grupları*” başlığı altında İsnat, İlgî (Genitif), Yaklaşma (Datif), Bulunma (Lokatif), Uzaklaşma (Ablatif), Yapma (Akkuzatif) gruplarına yer vermiştir., Karaörs, age., s. 26-29.

⁴⁸ Ergin, age., 2000^a, s. 396, 397.; Benzer şekilde Özkan vd. “*Kısaltmış, Kalıplaşmış İfadelere Dayalı Kelime Grupları*” başlığı altında kelime gruplarının ve cümlelerin kısaltması, yıpranması sonucunda ortaya çıkan kelime gruplarının çeşitleri olarak da İsnat, İlgî, Yaklaşma, Uzaklaşma, Bulunma ve Vasıta gruplarını göstermişlerdir. Burada Ergin’den farklı olarak sadece vasıta grubuna yer vermektedirler. Ayrıca Ergin tarafından akkuzatif grubu adıyla anılan belirtme grubu bu tasnifte yoktur., Özkan vd., age., s. 571-573; Yavuz vd.’de “*Kısaltma Grupları*” başlığı altında Ergin gibi *gün aydın, güle güle, baştan başa, günden güne* gibi yapıları vermiş ve bunların kelime gruplarının kısaltıp yıpranması sonucunda oluştuğunu ve bunun da dildeki ihmallerden doğan bir özellik olduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca bu çalışmada kısaltma grubu çeşidi olarak kabul edilen diğer yapılar bu kitapta yer verilmemiştir., Yavuz vd., age., s. 181.

⁴⁹ Delice, age., s. 40-42.

⁵⁰ Delice, age., s. 36.

aksine her birinin belli kurallara sahip yapılar olduğunu düşünmektedirler. Burada kısaltmalı tekrarlardan kasıt bu çalışmada kalıplaşmış ifadeler başlığı altında incelenen *günden güne, yan yana* gibi yapılarıdır. Bu yapıları, ikileme saymışlar ve “*Kısaltmalı Tekrarlar*” başlığı altında şu yapılara yer vermişlerdir: İyelikli aynen tekrarlı datifli kısaltma, Yalın aynen tekrarlı datifli kısaltma, Vasıflı aynen tekrarlı ve iyelikli datifli kısaltma, Vasıflı aynen tekrarlı ve iyelikli eşitlemeli kısaltma, Vasıflı aynen tekrarlı ve iyelikli lokatifli kısaltma, Partisipli aynen tekrarlı datifli kısaltma, Ablatifli datifli kısaltma⁵¹, Aynen tekrarlı edatlı kısaltma.⁵²

Açıkgöz ve Yelten, “*Diğer Hallerle Teşkil Edilen Gruplar*” ana başlığı altında “*Kapsamı ve İstikameti İleriye Yönelik Fonksiyonlular*” başlığını açmış ve bu çalışmada kısaltma grubu çeşidi olarak kabul gören Genitif, Akkuzatif, Datif, Lokatif, Ablatif ve İsnat gruplarına yer vermişlerdir. Ayrıca bu başlık altında Aitlik ve Edat grubuna da yer vermişlerdir.⁵³

“*Cümle Yapısına Yakın Olanlar*” ana başlığı altında ise “*Asıl Kısaltma Grupları*” alt başlığına yer vermiş ve bu başlık altında ele aldıkları yapıları Kalıplaşmış emirler, Gerindiumlu kısaltmalar ve Selamlaşmalar-vedalaşmalar-komutlar-hürmetler-takdir vb. nezâket kalıplaşmaları şeklinde sınıflandırmışlardır.

Kalıplaşmış emirlerde hükümlü kısım bir çekimli fiilin emir şekli ile ikinci kısım da isim veya isim muamelesi gören dil birliklerinin çeşitli halleriyle bulunabilir: *unutma beni, çal çene...* vb. Bu yapılarda hüküm kısmı, fiillerin teklik 2. şahıs emir şeklidir. İsim kısmı hitap grubu, son çekim edatı, akkuzatifli isim olabilir. Dolayısıyla bu yapı ile ortaya çıkmış kelimeler isim muamelesi görürler: *unutma beni çiçeği, çal çene biri...* vb.

Gerindiumlu kısaltmalar, çal-a şekilleriyle karşımıza çıkar. Gerindiumlu çala fiil önde, onun nitelediği isim sonda yer alır: *çala kaşık, çala kalem...* vb.

⁵¹ Bu yapı kendi içersinde Aynen tekrarlı ablatifli datifli kısaltma ve Zıt manalı ablatifli datifli kısaltma olmak üzere ikiye ayrılmaktadır., Açıkgöz-Yelten, age., s. 36.

⁵² Açıkgöz-Yelten, age., s. 35-37.

⁵³ Açıkgöz-Yelten, age., s. 53-62.

Selamlaşmalar-vedalaşmalar-komutlar-hürmetler-takdir vb. nezâket kalıplaşmaları konuşma cümlelerinden kısaltmış ve kalıplaşmış her türlü kullanışları içerir: *merhaba, eyvallah, geri dön, sevgiyle, âferin...* vb.⁵⁴

Demir ve Yılmaz, kısaltma gruplarına “*Tamlayan-Tamlanan İlişkisi Bulunmayan Kelime Grupları*” başlığı altında oldukça kısa bir şekilde değinmişler ve konuyla ilgili şu bilgileri vermişlerdir: “*Hâl eki almış bir ad ve sıfat olarak kullanılan elverişli yalın bir addan oluşurlar. Bunlar birinci kelimenin aldığı eke göre de kendi içlerinde ilgi, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma gibi alt gruplara ayrılırlar.*”⁵⁵

Eker, “*Çağdaş Türk Dili*” adlı eserinde kısaltma gruplarını “*Kısaltma grupları ilgi, yaklaşma, bulunma ya da uzaklaşma durum eklerinden birini alan sözcük ile başka bir sözcüğün birleşerek klişeleşmesiyle ortaya çıkar.*” şeklinde tanımlamış ve İlgi, Belirtme, Yaklaşma, Bulunma, Uzaklaşma grubu ve Klişe Kısaltmalar olmak üzere altı başlıkta toplamıştır.⁵⁶

Çelik vd., hazırladıkları “*Cümle ve Metin Bilgisi*” adlı kitaplarında kısaltma grupları konusuna oldukça geniş yer vermişlerdir. Buna göre kısaltma grupları: “*Bazı kelime gruplarının ya da cümlelerinin bazı unsurlarının eksiltildiği ve eksiltinin zamanla kalıplaşarak kelime grubu durumuna geçtiği görülür. Bu kalıplaşmış kelime grubu yapılarına kısaltma grubu adı verilir. Bu kelime gruplarında ifade edilen anlam, söylenmeyen unsur var sayılarak tamamlanır.*” şeklinde açıklanabilir. Onların tasnifine göre kısaltma grupları, İsnat grubu ve Hal gruplarıdır. Hal grupları ise kendi içerisinde Yükleme, Yönelme, İlgi, Bulunma, Ayrılma ve Vasıta grubu olarak altı ayrı başlıkta incelenmiştir.⁵⁷

⁵⁴ Açıkgöz-Yelten, age., s. 69, 70.

⁵⁵ Demir-Yılmaz, age., s. 205., Ayrıca çekim grubu olarak adlandırdıkları isnat grubuna da bu başlık altında ayrı bir konu olarak yer vermişler; ancak bu yapının kısaltma grubu sayılıp sayılamayacağı konusunda herhangi bir açıklamada bulunmamışlardır., Demir-Yılmaz, age., s. 206.

⁵⁶ Eker, İsnat grubunu ise “*Dayanma grubu*” olarak adlandırmış ve bu yapıyı kısaltma grubu çeşidi olarak değil de kelime grubu çeşidi olarak ele almıştır., Eker, age., s. 477, 478., Ancak dikkat çekmek gerekirse bu kitapta kelime grupları ile ilgili bir liste sunulurken isnat grubu kısaltma grubu başlığı altında gösterilmiştir., Eker, age., s. 461.

⁵⁷ Çelik vd., age., s. 53-68.

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli birlikte hazırladıkları söz dizimi kitabında, kısaltma grupları için daha önceden Özkan'ın Hatice Tören ve Osman Esin ile hazırladıkları dil bilgisi kitabından daha farklı bilgiler vermektedirler. Özkan ve Sevinçli "*Hâl Eki Almış İsimlerle Oluşturmuş Kelime Grupları*" olarak adlandırılan bu grup için "*İsim grupları olarak da bilinen bu gruplar, iyelik eki veya hâl eki almış bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubudur.*" tanımını yapmışlardır.⁵⁸ Kısaltma gruplarını ise Yönelme grubu, Bulunma grubu, Uzaklaşma grubu, İsnat grubu, Yükleme grubu, Vasıta grubu, İlgi grubu, Eşitlik grubu ve Kısaltma (İsim) gruplarının tersi görünüşünde olan kelime grupları şeklinde sınıflandırmışlardır.⁵⁹

Usta, **birinci öge+ek+ikinci öge** şeklinde formüleştirdiği kısaltma gruplarının çeşitleri olarak İsnat, Yükleme, Yaklaşma, Bulunma, Uzaklaşma ve Vasıta gruplarını gösterir. Ayrıca, bu yapılar için "*Bu gruplarda yardımcı ve esas öge yoktur. Ögeler anlam yükünü eşit olarak paylaşırlar. Fakat her iki öge arasındaki bağlantıyı ad durumu ekleri ve iyelik ekleri kurar. Ekler birinci öge üzerinde bulunur*" bilgilerini vermiştir.⁶⁰

Altun ise kısaltma gruplarını "*Kelime gruplarının yıpranmasıyla oluşan kısaltma grupları biçimce esnek, anlamca kararlı bir gruplaşma sergiler. Bu nedenle de bu yapılar gerek kısaltma gruplarıyla gerekse diğer kelime gruplarıyla iç içe girerek zincirlenmektedir. Türkçenin yapısında bulunan yalın ve kısa anlatım özelliğinin en ilginç örnekleri bir cümlede ya da isim fiil, sıfat fiil, zarf fiil grubunun aşınmasıyla oluşan ve içinde ad, sıfat, zarf görevleri üstlenen kelime gruplarıdır.*" şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca bu yapının kaynaklarda kısaltma grubu, kısaltma birliği, sıfat terkibi, isim öbeği, ad öbeği, mürekkep isim, bileşik sıfat gibi terimlerle adlandırıldığını da belirtmiştir. Kısaltma grubu tasnifi ise şu şekildedir:

1. Bir cümlede kalıplaşmasıyla oluşan kısaltma grupları.

⁵⁸ Özkan-Sevinçli, age., s. 85.

⁵⁹ Özkan-Sevinçli, age., s. 85-89., Burada dikkati çeken durum, bu tasnifte bulunan yükleme ve eşitlik grubu ve kısaltma (isim) gruplarının tersi görünüşünde olan kelime grupları adlandırmalarının Özkan'ın daha önceden Tören ve Esin ile hazırladıkları dil bilgisi kitabındaki tasnifte bulunmamasıdır. Özkan ve Sevinçli'nin Kısaltma (isim) gruplarının tersi görünüşünde olan kelime grupları dedikleri yapıları Özkan vd. Kısalmış-Kalıplaşmış ifadelerle dayalı kelime grupları başlığı altında vermişlerdir.

⁶⁰ Usta, agm., s. 216.

2. Kelime gruplarının aşınmasıyla oluşan kısaltma grupları.⁶¹

Altun'a göre, kısaltma grupları kendine özgü yapısı olan bir kelime grubudur ve bu kelime grubunda kurucu öğeleri belirten belirtilen; temel unsur yardımcı unsur olarak ayırt etmek mümkün görünmemektedir.⁶²

İncelemeler sonucunda kelime gruplarında olduğu gibi kısaltma grupları konusunda da terim kargaşasından kaynaklanan farklı adlandırmaların olduğu görülmüştür. Kaynak eserlerde konu ile ilgili şu adlandırmalara rastlanılmıştır:

Jean Deny *Belirtici Öbekler*,

Metin Karaörs, Leyla Karahan, Muharrem Ergin, Halil Açıkgöz-Muhammet Yelten, Nurettin Demir-Emine Yılmaz, Süer Eker, Abdullah Çelik vd., Ergün Altun, Halil İbrahim Usta, Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, Kemal Yavuz vd. *Kısaltma Grupları*,

Rasim Şimşek *Ad Öbeği*,

Tahsin Banguoğlu *Çekim Öbekleri*,

Sıddık Akbayır *Durum Ekli Öbekler*,

Halil İbrahim Delice *Kısaltma Öbekleri*,

Mustafa Özkan vd. ise *Kısalınmış, Kalıplaşmış İfadelere Dayalı Kelime Grupları*,

Ayrıca araştırmacılar hangi grupların kısaltma grubu sayılacağı konusunda da tam bir görüş birliğine varamamışlardır. Genel olarak belirtme, yaklaşma, bulunma, ayrılma, isnat ve ilgi grupları kısaltma grubu olarak kabul görse de eşitlik ve vasıta gruplarının kısaltma grubu olarak kabul görmesi yaygınlaşmamıştır.

Kısaltma grupları çeşitleri:

110. İsnat Grubu

Kısaca biri diğerine isnat edilen iki isim unsurundan oluşan yapılardır.

⁶¹ Kelime gruplarının aşınmasıyla oluşan kısaltma gruplarını da genel olarak şu şekilde sınıflandırmıştır: İsnat, Yükleme, Yaklaşma, Bulunma, Uzaklaşma, Vasıta ve Eşitlik grubu, Ergün Altun, "Türkiye Türkçesinde Kısaltma Gruplarıyla Kurulan İç İç Yapılar ve Sıralama Öncelikleri", **V. Türk Dil Kurultayı Bildirileri**, Cilt I, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 165-176.

⁶² Altun, agm., s. 169.

Deny, iyelik ekli bir isim ile sıfat olarak kullanılan bir isimden meydana gelen bu yapıları sıfat tamlaması konusu içerisinde vermiştir. Konu için verdiği *ayakları kınalı, damı kırmızı, elleri çıplak* gibi örnekler bu yapıların aslında isnat grubu olduğunu göstermektedir.⁶³

Karaörs'e göre, bir şeyi bir başkası için yapmaya isnat denir. Bu yapılar, biri diğerine isnat edilen iki isim unsurunun oluşturduğu kelime grubudur. Bir nevi sıfat-fiil grubunun kısaltmış şekli gibidir. Grubun sonunda bir "olan" sıfat-fiil veya "olarak" zarfı gizlenmiş gibidir. Isnat yapılan unsur önce gelir ve yalın veya iyelik eki almış olarak bulunur: *baş açık, başı bozuk, başı boş...* vb.⁶⁴

Şimşek, "İyelikli Ad Öbeği" başlığı altında *dudağı yarık, teni beyaz, yağı az* gibi örnekler vermiş ve isnat grubu da denildiğini ifade ettiği bu yapılar için şu açıklamayı yapmıştır: "İyelik eki almış bir önadla önad niteliğinde yalın bir addan oluşur."⁶⁵

Banguoğlu, isnat grubunu, tıpkı Deny'de olduğu gibi, sıfat tamlaması olarak kabul eder ve bu yapıların, kendisinin isim öbekleri olarak nitelendirdiği ve kime, kimde, kimden hallerinde olan adlardan sonra sıfat getirilerek oluşturulan yapıların tersi durumunda olduğunu söyler. Bunlar yargı öbeği niteliğindedirler; ancak zarf ve sıfat olarak kullanımları yaygın olduğu için çoğu zaman belirtme öbeği niteliği de gösterirler. Konu ile ilgili şu örnekleri vermiştir: *Eli işte, akli oynaşta, Cephesi caddeye bir evdir...*⁶⁶

Ergin, bu yapıyı "Biri diğerine isnat edilen iki unsurun meydana getirdiği kelime grubudur. Isnat edilen unsur isnat olunandan kendisine isnat yapılandan sonra gelir. Kendisine isnat edilen unsur ya yalın halde bulunur veya iyelik eki almış olur. Bu unsur bir tek isim olabileceği gibi isim yerine geçen kelime grubu da olabilir." şeklinde açıklamış ve yapıyla ilgili olarak *baş açık, ayak yalın, göz kapalı* gibi örnekler vermiştir.⁶⁷ Ergin isnat grubunu kısaltma gruplarının bir çeşidi olarak değil de kelime grupları başlığı altında ayrı

⁶³ Deny, age., s. 722, 723.

⁶⁴ Karaörs, age., s. 26.

⁶⁵ Şimşek, age., s. 372., Şimşek ayrıca "Başka Ad Öbekleri" başlığı altında: a.Yalın bir adla önad/belirteç niteliğinde bir sözcükten oluşan ad öbekleri: *baş açık, ayak yalın...* vb., b.Yalın ya da iyelik eki almış bir adla yalın bir addan oluşan ad öbekleri: *silah elde, parmak tetikte...* vb., gibi yapılardan bahsederek de bir bakıma isnat gruplarına işaret eder., Şimşek, age., s. 373.

⁶⁶ Banuoğlu, age., s. 506-508.

⁶⁷ Ergin, age., 2000^a, s. 392.

bir başlık olarak ele almış; ancak bu yapının bir sıfat fiilden kısaltma yoluyla oluştuğunu ve bu nedenle de kısaltma grubu olarak kabul edilebileceğini dile getirmiştir.⁶⁸

Özkan vd., **isim(yalın hâlde)+isim(yalın hâlde)** şeklinde formüleştirdikleri isnat grubunu şu şekilde açıklamışlardır: “*İsnat grubunda bir özellik kendisinden önce gelen isme dayandırılır. Bu bakımdan ters çevrilmiş bir sıfat tamlaması görünümündedir. Birinci isim iyelik eki alabilir. Grubun her iki unsuru da tek bir kelime olabileceği gibi kelime grubu da olabilir: üst baş perişan, bütün duvarları yağlı boya... vb.*”⁶⁹

Delice, isnat grubunu **isim+iyelik eki/yalın isim** şeklinde formüleştirmiş ve şu tanımlı yapmıştır: “*İyelik ekli bir ismin yalın bir isme bağlanması yoluyla anlamsal bir bütünlüğe ulaşan ve sözdiziminde bütün olarak cümlelerin bir ögesini meydana getiren kelime öbeğidir.*”⁷⁰

Açıkgöz ve Yelten, isnat grubunu “*Asıl Manalı İsnatlı Yapılar*” ve “*Zıt Manalı İsnatlı Yapılar*” olmak üzere iki gruba ayırmışlardır. Daha sonra bu yapıları da kendi içerisinde sınıflandırmışlardır. Ancak bu yapıyı kısaltma grubu olarak kabul edip etmedikleri konusunda bir yorumda bulunmamışlardır.

Asıl isnatlı yapılar:

1. Her iki tarafın herhangi bir hâl eki almadığı (*baş açık, ayak yalın...*),
2. İlk kısmın iyelik eki ikinci kısmın ya yalın ya da –II ekini aldığı (*sütü bozuk, eli bağlı...*),
3. Birinci unsurun iyelik eki, ikinci unsurun lokatif eki aldığı (*aklı havada, eli işte...*),
4. İkinci unsurun lokatif eki aldığı (*el işte, kelle koltukta...*),
5. Birinci kısmın iyelik eki ikinci kısmın iyelik ve lokatif eki aldığı (*karnı burnunda, kısmeti kaşığında...*) yapılar şeklinde,

⁶⁸ Ergin, age., 2000^a, s. 393.

⁶⁹ Özkan vd., age., s. 571.

⁷⁰ Ayrıca isnat grubunda temel ögenin sıfat veya sıfat yerine kullanılan bir kelime olduğunu, iyelik ekinin düşebildiğini ve bu öbeğe deyimlerin oluşturulabildiğini de dile getirmiştir. Konuyla ilgili olarak da *saçı uzun, baldırıçıplak, eli sıkı, geçimi yolunda* gibi örnekler vermiştir., Delice, age., s. 41.

Zıt manalı isnatlı yapıları ise:

Hal eki almadan (*yüz yukarı, baş aşağı*) ve Hal eki almış (*yüzü yukarı, başı aşağı...*) şekilde kurulanlar şeklinde, sınıflandırmışlardır.⁷¹

Demir ve Yılmaz, “*Çekim Grubu*” olarak adlandırdıkları isnat grubu için, “*İyelik eki almış bir isimle yalın bir haldeki başka bir isimden oluşur.*” tanımını yapmışlar ve *baş açık, ayak yalın, gözü kara* örneklerini vermişlerdir.⁷² Burada dikkati çeken husus, isnat grubunun kısaltma grupları içerisinde değil de kelime grupları başlığı altında bir alt başlık olarak ele alınmış olmasıdır.

Eker, isnat grubu adlandırması yanında “*Dayanma Grubu*” adlandırmasına da yer vererek bu yapıyı, “*Üçüncü kişi iyelik eki alan bir ad ögesi ile başka bir sözcüğün birleşmesinden meydana gelir.*” şeklinde tanımlamış ve sıfat tamlamasının tamlayanı ile tamlananının yer değiştirmesiyle oluştuğunu belirttiği bu yapı için *ucu sivri, eli çabuk, gözü elâ* gibi örnekler vermiştir.⁷³

Çelik vd., bu yapı ile ilgili olarak “*Bir ismin niteliğinin iki isim arasında anlamsal yüklemeye dayalı olarak ifade edildiği kelime grubudur. Unsurlardan ikinci sırada kullanılan kelime çoğu zaman sıfat işlevindedir. Kullanılan unsurlar yalın ya da iyelik ekli olabilecekleri gibi bazen ikinci unsur yapım ya da çekim eki alabilir ya da iki unsur arasında başka kelimeler girebilir.*” dedikten sonra *hali müşkül, kelle koltukta, konuşması yazmasından akıcı...* vb. örnekler vermişlerdir.⁷⁴

⁷¹ Açıkgöz-Yelten, age., 57, 58.

⁷² Demir-Yılmaz, age., s. 206.

⁷³ Eker, age., s. 478.

⁷⁴ Ayrıca **isim+isim** ve **isim+(3.teklik/çokluk iyelik eki)+sıfat/isim** olmak üzere iki şekilde formüleştirdikleri grup için “*İsnat grubu ile verilmek istenen anlam, bire bir olmasa da sıfat tamlaması, zarf fiil ya da sıfat fiil grupları ile ifade edilebilir: gözleri sürmeli başları daima yaşmaklı (kadınlar)... İsnat grupları, anlam olarak kalıplaşma eğilimi gösterirler. Bu anlamda deyimleşmiş ifadelere ve birleşik yapılarda bulunmaktadır: kafası kalın...*” bilgilerini de vermişlerdir., Çelik vd., age., s. 59, 60.

Karahan, isnat grubu ile ilgili olarak, “*Unsurlarında çekim eki bulunmayan veya sadece birinci unsurunda iyelik eki bulunan kısaltma gruplarıdır.*” demiş ve konuyla ilgili olarak da *eli açık, sohbeti tatlı, eteği son moda* gibi örnekler vermiştir.⁷⁵

Altun ise isnat grubunu “*Genellikle iyelik eki almış bir adla bir nitelik adının bir araya gelmesiyle kurulur.*” şeklinde tanımlamıştır. Bu yapının diğer kaynaklarda mürekkep sıfat, isnat grubu, kurallı birleşik sıfat gibi terimlerle karşılandığı bilgisini verdikten sonra isnat grubunu şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. İyelik eki almış ad + Nitelik adı kalıbında isnat grupları: *Kolesterolü yüksek, gövdesi iri, karnı geniş...*
2. Yalın durumda ad + Nitelik adı kalıbında isnat grupları: *Baş açık, ayak yalın, para peşin...*
3. Yalın durumda ad + Durum eki almış ad kalıbında isnat grupları: *Silah elde, parmak tetikte, ekmek elden...*
4. İyelik eki almış ad + Durum eki almış ad kalıbında isnat grupları: *Gözü dışarıda, eli darda, başı dertte...*
5. Öğeleri bir kelime grubu olan isnat grupları: *Eli ayağı düzgün (delikanlı), yeri yurdu belirsiz (dilenci), yüzü gözü nurlu (ihtiyar)...*⁷⁶

Araştırmacılar, isnat gruplarının tanımlanması, cümle içindeki görevi konusunda hemen hemen aynı görüştedirler. Bu konu verilirken Özkan vd., Delice, Çelik vd., Karahan ve Altun gibi isimler yapıyı formüleştirme yoluna gitmişlerdir. Adlandırma konusunda bazı farklılıklar olsa da bu yapının genel olarak isnat grubu şeklinde adlandırıldığı görülmüştür. Bu yapı, sıfat fiil ve zarf fiil yapılarının kısaltmış hâli olduğu için arkasında söylenmemiş, düşmüş bir “olan” ya da “olarak” sözcüğü var gibidir. Ayrıca sıfat tamlamasının ters çevrilmiş şeklinde kurulan isnat grupları da vardır.

İsnat grubu için,

⁷⁵ Karahan, age., 2006, s. 80, 81., Karahan kitabının 1999 baskısında konuyu **isnat olunan unsur+isnat edilen unsur=isnat grubu** şeklinde formüleştirerek vermiştir., Karahan, age., 1999, s. 40.

⁷⁶ Altun, agm., s. 166.

Metin Karaörs, Leyla Karahan, Muharrem Ergin, H. İbrahim Delice, Halil Açıkgöz-
Muhammet Yelten, Abdullah Çelik vd., Mustafa Özkan vd., Mustafa Özkan-Veysi
Sevinçli ve Ergün Altun *İsnat Grubu*,

Rasim Şimşek *İyelikli Ad Öbeği*,

Tahsin Banguoğlu *Çekim Öbeği*,

Nurettin Demir-Emine Yılmaz *Çekim Grubu*,

Süer Eker *Dayanma(İsnat) Grubu*, adlarını tercih etmişlerdir.

111. Belirtme Grubu

Kısaca belirtme hâl eki almış bir isimle yalın hâlde bulunan bir isim unsurunun yan yana gelmesiyle oluşan yapılardır.

Şimşek, “*Belirtmeli Ad Öbeği*” dediği yapıyı şu şekilde açıklamıştır: “*Belirtme (-i) durumunda bir adla önad niteliğinde yalın bir addan oluşur: elli müteceviz, yüzü aşkın vb.*”⁷⁷

Ergin, “*Akkuzatifli bir isim unsuru ile onun arkasından gelen bir isim unsurundan kurulur*” şeklinde tanımladığı belirtme grubuna *her şeyi borçlu, seni istikbal, yapılanı tenkit, kitabı birine ithaf* gibi örnekler vermiştir.⁷⁸

Açıkgöz ve Yelten, “*Akkuzatif Grubu*” olarak adlandırdıkları bu yapının kurucusu olan iki dil birliğinden ikincisinin genellikle Arapçadan ve başka yabancı dillerden gelen kelimeler olduğuna işaret ettikten sonra, bu ikinci unsurun ister Türkçe olsun ister yabancı

⁷⁷ Şimşek, age., s. 371.

⁷⁸ Ergin, age., 2000^a, s. 397.; Benzer şekilde, Karaörs bu yapı için *yapma (akkuzatif) grubu* adlandırmasını kullanmış ve “*Akkuzatifli bir isim unsuru ile bir isim unsurunun birleşmesiyle kurulur. Sıfat-fiil grubu veya fiil grubunun kısaltmış şekli durumundadır.*” demiş ve *yapılanı tenkit (et-), her şeyi borçlu (olan), kitabı birine ithaf (etmek)... vb.* örnekler vermiştir., Karaörs, age., s. 29.; Delice **isim+belirtme hâl eki/yalın isim** şeklinde formülleştiği bu yapı için “*Belirtme ekli bir isim unsurunun diğer bir isim unsuru ile kurduğu kelime öbeğidir.*” demiş ve konuyla ilgili olarak da *yüzü aşkın insan, kitabı ithaf* gibi örnekler vermiştir., Delice, age., s.40; Altun da yapıyı “*Yükleme durumunda bir adla bir başka ad ögesinden kururlar.*” şeklinde açıklamış ve konuyla ilgili olarak da *nazariyeyi izah, davayı isbat, başkanı iknaya* gibi örnekler vermiştir. Ayrıca kaynaklarda bu yapı için akuzatif grubu, belirtmeli ad öbeği, yükleme grubu gibi adlandırmaların kullanıldığını da belirtmiştir., Altun, agm., s. 167.; Karahan ise bu yapıyı birinci unsuru yükleme hâl eki taşıyan kısaltma grupları olarak kısaca açıkladıktan sonra konuyla ilgili şu örnekleri vermiştir: *insanı takdir, memuru teftiş, küçük çocukları af...* vb., Karahan, age, 2006, s. 81.; Özkan ve Sevinçli de çoğu araştırmacının yaptığı tanıma benzer olarak bu yapıyı “*Yükleme hâl eki almış bir ismin bir başka isimle kurduğu kelime grubudur.*” şeklinde tanımlamışlardır., Özkan-Sevinçli, age., s. 88.

dillerden gelme bir kelime olsun mutlaka yardımcı bir fiil ihtiyacı duyduğunu dile getirmişlerdir. Yardımcı fiil kullanılmadan kurulan bu yapı, kalıplaşmış başka kelime gruplarından ayrı bir yapıya sahiptir. Bu yapı ile ilgili olarak *parayı teslim, programı takdim, nefsi güzel terbiye* gibi örnekler vermişlerdir.⁷⁹

Eker, konuyla ilgili olarak “*Yükleme (belirtme) durumu eki alan bir sözcüğün, diğer isme bağlanmasıyla oluşur. İlk ad, bir bakıma, ikinci adın nesnesi görevindedir.*” bilgisini verdikten sonra *kitabı birine ithaf, her şeyi borçlu* gibi örnekler vermiştir.⁸⁰

Çelik vd., **isim+yükleme eki(-ı/-i,-u/-ü)+isim/sıfat** şeklinde formülleştirdikleri yapı için şu bilgiyi vermişlerdir: “*Birinci unsuru yükleme eki alan isim, sıfat ya da isim yerine geçen kelime/kelime grubu, ikinci unsuru ise yalın halde olan kelime grubudur.*” Konuyla ilgili olarak *çocuğu terbiye, sürüyü satış* gibi örnekler verilmiştir.⁸¹

İncelenen kaynak eserlerde bu yapılarla ilgili olarak her ne kadar farklı adlandırmalarla karşılaşılsa da araştırmacıların bu yapıların bir sıfat fiil grubunun ya da isim fiil grubunun kısalması olduğu, cümle içerisinde isim ve sıfat görevinde kullanılabileceği konusunda benzer görüşlere sahip oldukları görülmüştür.

Belirtme grubu için,

Metin Karaörs *Yapma (Akkuzatif) Grubu,*

Rasim Şimşek *Belirtmeli Ad Öbeği,*

Leyla Karahan, Ergün Altun, Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli *Yükleme Grubu,*

Muharrem Ergin, Halil Açıkgöz-Muhammet Yelten *Akkuzatif Grubu,*

H.İbrahim Delice *Belirtme Öbeği,*

Süer Eker, Abdullah Çelik vd., Nurettin Demir-Emine Yılmaz *Belirtme Grubu,* adlarını tercih etmişlerdir.

⁷⁹ Açıkgöz-Yelten, age., s. 54.

⁸⁰ Eker, age., s. 477.

⁸¹ Çelik vd., age., s. 60.

112. Yönelme Grubu

Kısaca yönelme hâl eki almış bir kelime ile yalın hâldeki bir kelimenin bir araya gelmesiyle oluşan yapılardır.

Hatiboğlu, “Yönelmeli Tamlama” olarak adlandırdığı bu yapıyı, “Yönelme durumundaki bazı adların, çok defa sıfat görevindeki bazı sözcükleri, anlam bakımından tamamlayarak, tamlama kurdukları görülür.” şeklinde açıklamış ve konuyla ilgili olarak *içkiye alışık adam, direğe çakılı çivi* gibi örnekler vermiştir.⁸²

Şimşek, bu yapıyı “Yönelmeli Ad Öbeği” olarak adlandırmıştır ve “Yönelme durumunda bir adla önad niteliğinde yalın bir addan oluşur: *cana yakın, denize hâkim, şehirliye mahsus...*” şeklinde açıklayıp örneklendirmiştir.⁸³

Ergin, “Datif Grubu” olarak adlandırdığı yapı için “Datif halindeki bir unsurla ondan sonra gelen yalın bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” demiş ve *dile kolay, başa belâ* gibi örnekler vermiştir.⁸⁴

Açıkgöz ve Yelten, bu yapıyı “Birinci sıradaki isim veya isim muamelesi gören dil birliği datif halinde olmalı, ikinci sıradaki isim veya isim yerine kullanılan dil birliği yalın halde bulunmalıdır. İkinci sırada yer alan isim veya isim muamelesi gören dil birliği bazen fiil şeklinde de olabilir. Böylece yapılarda ikinci kısımdaki kelime geçici değil kalıcı

⁸² Hatiboğlu, age., s. 32.

⁸³ Şimşek, age., s. 370.

⁸⁴ Ergin, age., 2000^a, s. 394.; Benzer şekilde, Karaörs “Yaklaşma(Datif) Grubu” olarak adlandırdığı yapı ile ilgili şu bilgileri vermiştir: “Yaklaşma halindeki bir isim unsuru ile yalın halindeki bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubudur.” Konuyla ilgili olarak *boğazına düşkün, başa dert* gibi örnekler verilmiştir., Karaörs, age., s. 27.; Özkan vd. ile Delice de terim farklılıkları olsa da yapı için aynı açıklamaları yapmışlar, Karaörs ve Ergin’den farklı olarak yapıyı formülleştirerek verme yolunu seçmişlerdir: Özkan vd. **isim(yaklaşma hâlinde)+isim(yalın hâlde)** şeklinde formülleştirilmişlerdir., Özkan vd., age., s. 572.; Delice **isim+yönelme hal eki/yalın isim** olarak formülleştirildiği yapı için “Yönelme hal ekli bir isim unsuru ile yalın haldeki bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubudur.” şeklinde açıklamıştır., Delice, age., s.42.; Karahan “Birinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma gruplarıdır” şeklinde tanımladığı bu yapıyı *mehlika sultana aşık, iki bine yakın* gibi yapılarla örneklendirmiştir., Karahan, age., 2006, s. 81.; Eker de diğer araştırmacılar gibi bu yapının yaklaşma durum eki alan bir sözcük ile ondan sonra gelen yalın hâldeki başka bir sözcükten oluştuğunu belirttikten sonra *aşlı(n)a uygun, kişi(y)e özel* gibi örnekler vermiştir., Eker, age., s. 477.

fonksiyonu ile kalıplaşır.” şeklinde açıklamış ve *dile kolay, paraya düşkün* gibi örnekler vermişlerdir.⁸⁵

Çelik vd., bu yapıyı **isim+yönelme hal eki(-a/-e)+isim/sıfat** şeklinde formülleştirip yapı için “*Birinci sıradaki isimin veya isim gibi kullanılan kelime ya da kelime grubunun yönelme eki ikinci ismin ya da sıfatın yalın halde kullanıldığı kelime gruplarına yönelme grubu denir.*” tanımını yapmışlardır. Ayrıca grubun birinci unsuru yönelme ekinden önce çoğul eki ve iyelik eki alabilir. Konu için *sözüne sâdik, çocuklara yardım* gibi örnekler vermişlerdir.⁸⁶

Altun ise bu yapı için kaynaklarda datif grubu, tümlenmiş bileşik sıfat, yönelmeli tamlama, yaklaşma grubu, yönelmeli ad öbeği, datif düşümde olan mürekkep sıfat gibi terimlerin kullanıldığını ve bu yapının yaklaşma ekli bir ad ögesinin bir başka ad ögesiyle kurulduğunu dile getirmiştir. Altun’ a göre yaklaşma grupları iki biçimde kurulur:

1. Yaklaşma durum eki almış ad + Nitelik adı kalıbında yaklaşma grubu: *cana yakın, ayağına çabuk, boğazına düşkün...*
2. Yaklaşma durum eki almış ad + Ad kalıbında yaklaşma grubu: *üzüne hasret, dişe diş, göze göz...*

Yaklaşma grubu isim fiil, sıfat fiil, zarf fiil gruplarından kısalmıştır. Genellikle ögeleri ad ve nitelik adı olan yaklaşma gruplarında aşınma grubun sonunda olurken, iki unsuru da ad olan yaklaşma gruplarında aşınma birinci unsurun arkasında gerçekleşmektedir: *evine bağlı (olan), Atina’ya (yapılan) eleştiri...*⁸⁷

Yönelme grubu için yapılan açıklamalar kaynak alınan eserlerde çoğunlukla benzerdir. Araştırmacılar bu yapının isim fiil, sıfat fiil ve zarf fiil gibi yapıların kısalmasıyla oluştuğu, cümle içerisinde isim, sıfat ve zarf görevinde kullanılabileceği ve unsurlarının tek bir

⁸⁵ Açıkgöz-Yelten., age., s. 55.; Muhittin Bilgin “Anlamdan Anlatıma Türkçemiz” adlı kitabında kısaltma grupları konusunu ayrı bir başlık halinde incelememiştir; ancak ikilemeler konusunda bu yapıların özelliklerinden bahsederken sözcüğün yinelenmesiyle kurulan ikilemelerde sözcüklerden bahsederken her ikisi “-e” ekini alabilir, demiş ve *dişe diş, bıçağa bıçak...* örneklerini vermiştir., Muhittin Bilgin, Anlamdan Anlatıma Türkçemiz, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara, 2002., s. 70.

⁸⁶ Çelik vd., age., s.61, 62.

⁸⁷ Altun, agm., s. 167.

kelime olabileceği gibi kelime grubu da olabileceği konusunda yakın görüşlere sahiptirler. Ancak grubun adlandırılmasında farklılıklar göze çarpmaktadır.

Yönelme grubu için,

Leyla Karahan, Süer Eker, Mustafa Özkan vd., Ergün Altun *Yaklaşma Grubu*,

Vecihe Hatiboğlu *Yönelmeli Tamlama*,

Metin Karaörs *Yaklaşama (Datif) Grubu*,

Rasim Şimşek *Yönelmeli Ad Öbeği*,

Muharrem Ergin, Halil Açıkgöz-Muhammet Yelten *Datif Grubu*,

H. İbrahim Delice, Abdullah Çelik vd., Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli *Yönelme Grubu*,
adlandırmalarını kullanmışlardır.

113. Bulunma Grubu

Kısaca bulunma hâl eki almış bir isimle yalın hâlde bulunan bir ismin yan yana gelmesiyle oluşan yapılardır.

Hatiboğlu, “*Kalmalı Tamlama*” olarak adlandırdığı bu yapı için, “*Kalma durumundaki bazı adların, başka adları anlam bakımından tamlayarak kurdukları tamlamalar vardır, tamlayanı kalma durumunda olan tamlanan eki almayan veya alan bu tamlamaya kalmalı tamlama denmektedir.*” der ve *kundakta bebek* gibi örnekler verir. Ayrıca sayı adlarından kurulan kalmalı tamlamaların da sayıların kesirlerini gösterdiği bilgisini vermektedir: *üçte bir elma... vb.*⁸⁸

Şimşek, “*Kalmalı Ad Öbeği*” şeklinde adlandırdığı bu yapı için şu bilgileri vermiştir: “*Kalma durumunda bir adla önad niteliğinde yalın bir addan oluşur: ikide bir, pahada ağır... vb.*”⁸⁹

⁸⁸ Hatiboğlu, age., s.32.

⁸⁹ Şimşek age., s. 371., Ayrıca Şimşek, “*Başka Ad Öbekleri*” başlığı altında verdiği durum eki almış bir adla yalın bir addan oluşan ad öbeklerinden bahsederken de tamamen kalmalı ad öbeğine yani bulunma grubuna işaret etmiştir: *elde sopa, ayakta terlik... vb.*, Şimşek, age., s. 373.

Haydar Ediskun'un, "*Türk Dilbilgisi-Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi*" adlı kitabında kısaltma grupları konusuna ayrı bir başlık olarak yer verilmemiştir. Ancak kitap incelendiğinde Ediskun'un, ismin durumlarını anlatırken ismin –de durumu ile ilgili bu yapının zarf öbekleri ve kalıplaşmış sözler de kurduğu açıklamasında bulunduğu görülmüştür. Bu yapı için şu örnekler verilmiştir: *kırk yılda bir, haftada bir, dillerde dolaşmak, elde avuçta kalmamak...*⁹⁰

Ergin, "*Lokatif Grubu*" dediği bu yapı için "*Lokatifli bir isim unsuru ile ondan sonra gelen bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.*" demiş ve ayrıca yapıyı oluşturan unsurların tek bir isim olacağı gibi isim yerine geçen bir kelime grubu da olabileceğini belirtmiştir.⁹¹

Çelik vd., **isim+bulunma hal eki(-de/-da)+isim/sıfat** şeklinde formülleştirdikleri bu yapıyı şu şekilde açıklamışlardır: "*Birinci sıradaki isim veya isim yerine kullanılan kelime grubunun, bulunma halindeki ikinci sıradaki isim, sıfat veya isim yerine kullanılan kelimenin yalın halde bulunduğu kelime grubudur.*" Yapı için *sınırlı ölçüde imkanlar* gibi örnekler verilmiştir.⁹²

Altun ise kaynaklarda bulunma grubu için lokatif grubu, tümlenmiş bileşik sıfat, kalmalı tamlama, bulunma grubu, kalmalı ad öbeği gibi terimler kullanıldığını belirttikten sonra yapıyı, "*Bulunma grubu, bulunma durum ekli bir ad ögesi ile başka bir ad ögesi*

⁹⁰ Haydar Ediskun, *Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 112, 113.*

⁹¹ Ergin, age, 2000^a, s. 394.; Benzer şekilde Karaörs, "*Bulunma halindeki bir isim unsuru ile yalın haldeki bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.*" şeklinde açıkladığı bu yapı için lokatifli unsur, yalın hâldeki isimden önce gelir, her iki isim tek bir kelime olabileceği gibi kelime grubu da olabilir; fiil grubunun kısaltılmışı gibidir, bilgilerini de verir. *tarihte bugün, işinde uzman* gibi yapılar da konu için verilen örneklerden bazılarıdır., Karaörs, age., s. 28.; Delice ise **isim+kalma hal eki/yalın isim** şeklinde formülleştirdiği bu yapıyı, "*Kalma ekli bir isim unsurunun yalın haldeki başka bir isim unsuru ile kurduğu kelime öbeğidir.*" şeklinde açıklamıştır. Ayrıca ikinci unsuru genellikle bir vasıf ismi olabilen bu yapının her iki unsurunun da kelime öbeği olduğu bilgisini de vermiştir. Konuyla ilgili olarak *haftada bir gün, yükte hafif pahada ağır* gibi örnekler verilmiştir., Delice, age., s. 42.; Açıköz ve Yelten'e göre "*Lokatif Grubu*" olarak adlandırılan bu yapıda birinci sıradaki isim veya isim muamelesi gören dil birliği lokatif olmalı, ikinci sıradaki isim veya isim yerine kullanılan dil birliği yalın hâlde bulunmalıdır., Açıköz-Yelten, age., s. 55.; Eker de "*Bulunma durum eki alan bir sözcük ile ondan sonra gelen yalın durumdaki başka bir sözcüğün oluşturduğu gruptur.*" şeklinde açıkladığı yapıya *yüzde on* gibi örnekler vermiştir., Eker, age., s. 478.; Karahan "*Birinci unsuru bulunma hâli eki taşıyan kısaltma grubudur.*" şeklinde açıkladığı yapı için *arada bir, dörde birini* gibi örnekler vermiştir., Karahan, age., 2006, s. 82.

⁹² Çelik vd., age., s. 62.; Benzer şekilde Özkan vd. **isim(bulunma halinde)+isim(yalın halde)** şeklinde formülleştirdikleri yapıyı *devede kulak, tarihte bu ay* gibi örneklerle açıklamış; ayrıca Türkçede bütün kesir sayı sözlerinin bulunma grubu ile ifade edildiği bilgisini de vermişlerdir: *üçte iki, binde bir* gibi., Özkan vd., age., s. 573.

tarafından kurulan kelime grubudur.” şeklinde açıklamıştır. Altun’a göre bulunma grubu iki şekilde oluşur:

1. Bulunma durum eki almış ad + Nitelik adı kalıbında bulunma grubu: *haftada bir, solda sıfır, yükte hafif, pahada ağır...*
2. Bulunma durum eki almış ad + ad kalıbında bulunma grubu: *medyada tekelleşme, iadede adalet, elde bıçak...*⁹³

Bulunma grubu konusunda da benzer fikirlere sahip olan araştırmacılar bu yapının sıfat fiil, isim fiil ve zarf fiilden kısaltarak oluştuğu, unsurlarının bir kelime olabileceği gibi kelime grubu da olabileceği ve grubun cümle içerisinde isim, sıfat, zarf olarak kullanılabilmesi konusunda birbirlerine yaklaşımlarına rağmen grubun adlandırılması konusunda ayrılmışlardır.

Bulunma grubu için,

Leyla Karahan, Süer Eker, Abdullah Çelik vd., Ergün Altun, Mustafa Özkan vd., Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli *Bulunma Grubu*,

Vecihe Hatiboğlu *Kalmalı Tamlama*,

Metin Karaörs *Bulunma (Lokatif) Grubu*,

Rasim Şimşek *Kalmalı Ad Öbeği*,

Muharrem Ergin, Halil Açıkgöz-Muhammet Yelten *Lokatif Grubu*,

H. İbrahim Delice *Kalma Öbeği*, adlandırmalarını kullanmışlardır.

114. Ayrılma Grubu

Kısaca ayrılma hâl eki almış bir kelimedden sonra yalın hâlde bulunan bir kelimenin gelmesi ile oluşan kısaltma grubudur.

⁹³ Ayrıca, Altun, bulunma gruplarında “-de” durum ekinin kimi kullanımlarda “-ce” eşitlik ekiyle aynı anlama gelecek şekilde kullanıldığını ve bu kullanımda “-de” ekinin “bakımından” anlamıyla bir kısaltma grubu oluşturduğu bilgisini de vermiştir: *yükte hafif-yükçe hafif, pahada ağır-pahaca ağır...*, Altun, agm., s. 167, 168.

Hatiboğlu, “Çıkmalı Tamlama” olarak adlandırdığı bu yapıyı şu şekilde açıklamıştır: “Belirli tamlama ve belirtisiz tamlama olduğu gibi, tamlananı, 3. kişi iyelik eki alan veya takısız tamlama gibi, tamlanan eki almayan fakat tamlayanı çıkma durumunda olan tamlamalara çıkmalı tamlama denir.” Daha sonra bu yapıyı tamlananı 3. kişi iyelik eki alan çıkmalı tamlama ve Tamlayanı çıkma durumunda olan tamlananı iyelik eki almadan kurulan çıkmalı tamlama olarak iki şekilde ele almıştır. Konuyla ilgili olarak memurlardan bir kısmı, öğrencilerden üçü, gönülden dilek, kerpiçten kulüb gibi örnekler vermiştir.⁹⁴

Şimşek, bu yapıyı “Çıkmalı Ad Öbeği” olarak adlandırmış ve “Çıkma durumunda bir adla önad niteliğinde yalın bir addan oluşur.” şeklinde açıklamıştır. Konuyla ilgili olarak da papatyadan beyaz, bin yıldan uzun, hançerden keskin gibi örnekler vermiştir.⁹⁵

Ergin, “Ablatif Grubu” olarak adlandırdığı bu yapının ablatif bir unsurla ondan sonra gelen bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubu olduğunu belirtmiş ve *sıladan uzak, yalandan dostluk, gençlerden üçü* gibi örnekler vermiştir.⁹⁶

Açıkgöz ve Yelten ise “Ablatif Grubu” adını tercih etmiş ve şu açıklamaları yapmışlardır: “Ablatif grubunda birinci sıradaki isim veya isim muamelesi gören dil birliği ablatif haldedir. İkinci sıradaki isim veya isim yerine kullanılan dil birliği ise iki kategoride bulunabilir. Bunlar İkinci kısmı yalın halde olan yapılar ve İkinci kısmı iyelik ekli olan yapılardır.”⁹⁷

Çelik vd., **isim+ayrılma hal eki(-den/-dan, -ten/-tan)+isim/sıfat** şeklinde formülleştirdikleri bu yapıyla ilgili şu bilgileri vermişlerdir: “Ayrılma eki almış bir isim

⁹⁴ Hatiboğlu, age., s. 31.

⁹⁵ Şimşek, age., s. 371.

⁹⁶ Ergin, age., 2000^a, s. 394.; Benzer şekilde, Karaörs bu yapıyı “Uzaklaşma halindeki bir isim unsuruyla yalın haldeki bir isim unsurunun bir araya gelmesiyle oluşan bir kelime grubudur.” şeklinde açıklamıştır. Konuyla ilgili sonradan görme, daldan bitme, kökten sürme gibi örnekler vermiştir., Karaörs, age., s.28.; Özkan vd. “Uzaklaşma Grubu” olarak adlandırdıkları yapıyı **isim(uzaklaşma halinde)+isim(yalın halde)** şeklinde formülleştirip *kılıçtan keskin, kardan adam, tahtadan at* gibi yapılarla konuyu örneklemiştir., Özkan vd., age., s. 572; Delice **isim+ayrılma hal eki/yalın isim** şeklinde formülleştirdiği ayrılma grubunu, “Ayrılma Öbeği” olarak adlandırmış ve bu yapının ayrılma eki almış bir isim unsurunun yalın hâldeki başka bir isim unsuru ile kurduğu kelime öbeği olduğunu dile getirmiştir., Delice, age., s. 40.; Eker “Uzaklaşma durumu eki alan bir sözcük ile ondan sonra gelen yalın durumdaki başka bir sözcüğün oluşturduğu gruptur.” demiş ve bu yapıyı *yandan çarklı* gibi yapılarla örneklemiştir., Eker, age., s. 478.; Karahan ise “Ayrılma grubu için birinci unsuru uzaklaşma hâli eki taşıyan kısaltma gruplarıdır.” demiş ve şu örnekleri vermiştir: *içten pazarlıklı, kendisinde emin, benden gizli...* vb., Karahan, age., 2006, s. 82.

⁹⁷ Açıkgöz-Yelten, age., s. 56.

yerine geçen bir kelime ile yalın halde bulunan bir ismin ya da sıfatın oluşturdukları kelime grubudur. İkinci durumda olan isim ya da sıfat, isme gelebilen yapım ve çekim eklerini alabilir. Birinci unsur çoğul ve iyelik eklerini alabilir: elden düşme...”⁹⁸

Altun ise ayrılma grubu için kaynaklarda uzaklaşma grubu, kurallı bileşik sıfat, ablatif grubu, tümlenmiş bileşik sıfat, çıkmalı tamlama, -den’li sözcük öbeği, çıkmalı ad öbeği gibi terimlerin kullanıldığını belirttikten sonra uzaklaşma ekli bir ad ögesiyle başka bir ad ögesinin kurduğu kelime grubudur, açıklamasını yapmıştır. Uzaklaşma grubunun üç yapısı vardır:

1. Uzaklaşma durum eki almış ad + nitelik adı kalıbında uzaklaşma grubu: *içten pazarlıklı, hakkından emin, papatyadan beyaz...*
2. Uzaklaşma durum eki almış ad + ad kalıbında uzaklaşma grubu: *denizden takip, hazineden arz, atadan miras...*
3. Uzaklaşma durum eki almış ad + yönelme durum eki almış ad kalıbında uzaklaşma grubu: *iğneden ipliğe, tepeden turnağa, nereden nereye...*⁹⁹

Ayrılma grubuyla ilgili verilen bilgiler kimi araştırmacılarda az kimi araştırmacılarda daha ayrıntılı olmasına rağmen genelde birbirine yakın ifadelerdir. Araştırmacılar bu yapının cümle içerisinde sıfat, zarf görevi üstlendiği, sıfat fiil ve zarf fiil gruplarından kısaldığı, vurgusunun birinci unsur üzerinde olduğu ve grup unsurlarının bir kelime olabileceği gibi kelime grubu da olabileceği konusunda hemfikirdirler. Ancak diğer gruplarda olduğu gibi bu grubun adlandırılmasında da bazı farklılıklar vardır.

Ayrılma grubu için,

Leyla Karahan, Süer Eker, Ergün Altun *Uzaklaşma Grubu*,

Vecihe Hatiboğlu *Çıkmalı Tamlama*,

Metin Karaörs *Uzaklaşma (Ablatif) Grubu*,

Rasim Şimşek *Çıkmalı Ad Öbeği*,

Muharrem Ergin, Halil Açıkgöz-Muhammet Yelten *Ablatif Grubu*,

⁹⁸ Çelik vd., age., s. 63.

⁹⁹ Altun, agm., s. 168, 169.

H. İbrahim Delice *Ayrılma Öbeği*,

Abdullah Çelik vd., Mustafa Özkan vd., Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli *Ayrılma Grubu*,
adlandırmalarını kullanmışlardır.

115. İlgi Grubu

Kısaca ilgi hâl ekli bir isim unsurundan sonra yalın hâldeki bir isim unsurunun gelmesiyle oluşan yapılardır.

Şimşek, bu yapıyı “*Katılmalı Ad Öbeği*” olarak adlandırmış ve bu yapının katılmalı bir ad/adıl ile yalın bir addan oluştuğunu, iyelik öbeğinden geldiğini belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak *benim doktor*, *Kel Ali'nin Hasan* gibi örnekler vermiştir.¹⁰⁰

Açıkgöz ve Yelten ise ilgi grubunu “*Kapsamı Geriye ve İstikameti İleriye Dönük Fonksiyonlular*” başlığı altında “*Genitif Grubu*” olarak adlandırmışlar ve genitif grubu her ne kadar iyelik grubunun veya isim tamlamasının aşınmış şekli olsa da ayrı bir yapısı olduğu için ayrı bir kategori işgal ettiğinin unutulmaması gerektiğini dile getirmişlerdir.¹⁰¹

Ergin, bu yapıyı “*Genitif Grubu*” olarak adlandırmış ve “*Genitif eki ile birbirine bağlanan iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.*” şeklinde açıklamıştır. Grubun manası genitifin ilgi fonksiyonuna dayanır. Genitifli unsur önce, yalın unsur sonra gelir: *sizin ev*, *Ahmet dayının oğlan* gibi.¹⁰²

¹⁰⁰ Ayrıca Şimşek, bu kelime grubunda katılma durumundaki birinci ögenin, iyelik ilgisi kurma özelliğini yitirip önadlaşmış olduğunu böylece de “kimin?” sorusunun değil “hangi?” sorusunun yanıtını verdiğini, bu nedenle bu yapının sıfat tamlaması konusu içinde de ele alınabileceğini dile getirmiştir., Şimşek, age., s. 372.

¹⁰¹ Açıkgöz-Yelten, age., s. 69.

¹⁰² Ergin, age., 2000^a, s. 393.; Benzer şekilde, Karaörs, “*İlgi(Genitif) Grubu*” olarak adlandırdığı bu yapıyı, “*Genitifli bir isim unsuru ile yalın bir isim unsurunun meydana getirdiği bir kelime grubudur.*” şeklinde tanımlamıştır. Genitifli isim önce, yalın isim sonra gelir: *sizin oğlan*, *senin kız*, *onların çocuk...* vb., Karaörs, age., s. 27.; Özkan vd. ise **isim+ilgi eki(ekli ilgi hâlinde)+isim(yalın hâlde)** şeklinde formülleştirdikleri ilgi grubuna *sizin ev*, *bizim kız* örneklerini vermişlerdir., Özkan vd., age., 571, 572.; Delice de tıpkı Özkan vd. gibi ilgi grubunu **isim+ilgi hal eki/yalın isim** şeklinde formülleştirmiştir ve tanım olarak da daha önceden çoğu araştırmacının dile getirdiği ilgi hâl ekli bir isim ile yalın hâldeki bir ismin bir araya gelmesiyle oluştuğu gerçeğine işaret etmiştir. Ayrıca bu yapının iyelik eki düşmüş bir belirtili isim tamlaması olduğunu da söylemiş *Veli Dayı'nın oğlan*, *onların çocuk...* vb. örnekler vermiştir., Delice, age., s.41.; Demir ve Yılmaz bu yapının ilgi hâli eki almış bir isimle iyelik eki almamış bir isimden oluştuklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili verilen örnekler daha önce verilen örneklere benzer olarak *benim kızlar*, *sizin bahçe* gibi ifadelerdir. Ayrıca ilgi grubu iyelik grubunun kısaltılmışı olarak kabul edilse de onlara göre bu yapı eskiden beri kullanıldığı için ayrı kabul edilmelidir., Demir-Yılmaz, age., s. 203-204.

Eker, benzer ifadelere yer vererek yapıyı, “*Belirtili ad tamlamasının tamlanan ögesinde yer alan iyelik ekinin (tamlanan eki) düşmesiyle ortaya çıkar.*” şeklinde açıklamış ve *sizin otomobil, senin kız* gibi örneklere yer vermiştir.¹⁰³

Çelik vd., ilgi grubunu **isim+ilgi eki(-ın/-in,-un,-ün)+isim** şeklinde formüleştiren bazı kullanımlarda belirtili isim tamlamasında veya iyelik grubunda, tamlayan ismi ilgi ekini alırken tamlanan ismine iyelik eki getirilmez. İlgi ekiyle bağlanmış bu kelime gruplarına iyelik grubu denilir. İlgi grubunun son unsuru bir üst kelime düzeyine ve cümle düzeyine çıkarken yapım eki ve çekim ekleri alabilirler, bilgilerine de dikkat çekmişlerdir.¹⁰⁴

Grupla ilgili açıklamalar büyük oranda benzerlik göstermektedir. Araştırmacılar bu yapının iyelik grubundan ve isim tamlamasından aşınma yoluyla oluştuğu, cümle içerisinde isim görevinde kullanıldığı ve vurgusunun birinci unsur üzerinde olduğu konusunda hemfikirdirler.

İlgi grubu için,

Rasim Şimşek *Katımlı Ad Öbeği*,

Metin Karaörs *İlgi (Genitif) Grubu*,

Muharrem Ergin, Halil Açıkgöz-Muhammet Yelten *Genitif Grubu*,

H. İbrahim Delice *İlgi Öbeği*,

Nurettin Demir-Emine Yılmaz, Süer Eker, Abdullah Çelik vd., Mustafa Özkan vd., Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli *İlgi Grubu*, adlarını tercih etmişlerdir.

116. Vasıta Grubu

Kısaca vasıta hâl eki almış bir isimle yalın hâldeki bir ismin yan yana gelerek oluşturduğu kısaltma grubudur.

¹⁰³ Eker, age., s. 477.

¹⁰⁴ Çelik vd., age., s. 61.

Özkan vd., **isim(vasita hali)+isim(yalın hal)** şeklinde formülleştirdikleri yapıya *konuyla alakalı, halatla bağlı* gibi örnekler vermişlerdir.¹⁰⁵

Altun ise vasita grubu için şu açıklamaları yapmıştır: “*Vasita ekli bir ad öğesinin yalın durumda bir başka adla kurduğu kelime grubudur. Vasita gruplarında vasita ekinin düştüğü; ancak yalın durumdaki bu iki ögenin de anlamca vasita grubu oluşturdukları gözlemlenmektedir.*”

1. Vasita eki almış ad + Nitelik adı kalıbında vasita grubu: *stoklarla sınırlı, karla kaplı, babasıyla dargın...*

2. Yalın durumda ad + Nitelik adı kalıbında vasita grubu: *kar kaplı (dağ), su dolu (bidon)...*

3. Vasita eki almış ad + Ad kalıbında vasita grubu: *tiyatroyla iç içe, hasretle hemşire, enflasyonla mücadele...*

İlk iki grupta yer alan vasita grupları sıfat fiil ve zarf fiil gruplarının kısalıp kalıplaşmasıyla oluşurken son grupta yer alan vasita gruplarının da isim fiil gruplarının kalıplaşmasıyla oluştuğu görülmektedir. Hatta bu kelime gruplarında aşınmanın vasita ekinden sonra gerçekleştiğine de rastlanmaktadır: *köpükler ki insanlarla (yaşadıkları, gerçekleştirdikleri) zinaları ayıp değil.*¹⁰⁶

Vasita grubu da tıpkı diğer gruplarda olduğu gibi sıfat fiil ve zarf fiilden kısalma yoluyla oluşan bir kısaltma grubudur. Araştırmacılar vasita grubunun tanımı, özellikleri ve görevleri konusunda hemfikirdir. Ancak dikkati çeken husus, vasita grubunu kısaltma grubu olarak kabul edenlerin azlığıdır. Bu grup kaynak eserlerde çok fazla ele alınmamıştır. Ayrıca kaynak eserlerin basım tarihleri göz önünde bulundurulduğunda bu yapının son yıllarda kısaltma grubu olarak kabul edilmeye başlandığı anlaşılmaktadır.

¹⁰⁵ Özkan vd., age.; s. 573.; Benzer şekilde Çelik vd. **isim+vasita eki (-la/-le)+isim/sıfat** şeklinde formülleştirdikleri vasita grubunu, “*Bu grupta birinci unsur vasita eki taşır. Diğer hal grupları gibi birinci unsur vasita ekinden önce çoğul ve iyelik eklerini alabilir. İkinci unsur, isime gelebilen yapım ve çekim eklerini alabilir.*” demişler ve *seninle dost (insanlar)* gibi örnekler vermişlerdir., Çelik vd., age., s. 63.; Karahan da “*Birinci unsuru vasita hâli eki taşıyan kısaltma gruplarıdır.*” şeklinde açıkladığı vasita grubunu bayrakla *süslü (sınıf), sırmayla işli (cepken)* yapılarıyla örneklendirmiştir., Karahan, age., 2006, s. 83.; Özkan-Sevinçli ise “*Vasita eki almış bir isim ile başka bir ismin ya da sıfatın oluşturduğu kelime grubudur.*” şeklinde tanımladıkları yapı için *konuyla alakalı, sırmayla süslü* gibi örnekler vermişlerdir., Özkan-Sevinçli, age., s. 88.

¹⁰⁶ Altun, agm., s. 168, 169.

117. Eşitlik Grubu

Kısaca eşitlik hâl eki almış bir isim unsuru ile yalın hâlde bulunan bir isim unsurunun anlam olarak bir bütün meydana getirmesiyle oluşan kısaltma grubu çeşididir. Bu grup da son yıllarda kelime grubu çeşidi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Kaynak eserlerden sadece üçünde bu gruba rastlanılmıştır.

Bu eserlerden biri Karahan'a aittir. Karahan "*Birinci unsuru eşitlik eki taşıyan kısaltma grubudur.*" şeklinde tanımladığı bu yapıya *sayıca fazla, zekâca üstün, vücutça zayıf* gibi örnekler vermiştir.¹⁰⁷

Altun ise bu yapı ile ilgili şu bilgileri vermiştir: "*Eşitlik eki almış bir adla nitelik adının oluşturduğu kelime grubuna eşitlik grubu, ekuvatif grubu denilmektedir. Bulunma ekli adlarla kurulan kısaltma gruplarıyla da aynı anlamda kelime grupları oluşturabildiği gibi Arapçadan dilimize geçen "-en" tenvini de eşitlik grubuyla aynı anlamı karşılamaktadır. Eki +CA'dır ve eklendiği ad ile arkasından gelen nitelik adı arasında karşılaştırmaya dayalı nitelikte eşitlik ilgisi kurmaktadır. "göre", "açısından", "bakımından" sözcükleriyle anlattığımız oran kurma ve nicelik belirtme işlevini yerine getirmektedir: estetikçe değerli eserle, yaşça büyük, bilgice noksan ..."*¹⁰⁸

118. Kalıplaşmış İfadeler

Bu başlıkta ele alınan yapılar, incelenen dil bilgisi kitaplarında tam olarak yerini bulamamış, farklı şekillerde adlandırılmış yapılardır. *Tepeden turnağa, baş başa, dişe diş, güle güle* vb. Bu yapılar bazı araştırmacılar tarafından ikileme bazı araştırmacılar tarafından da kısaltma grubu ya da kalıp söz olarak kabul edilmiştir. Aşağıda bu çalışmada

¹⁰⁷ Karahan, age, 2006, s. 83., Karahan adı geçen eserinin 6. baskısında bu gruba yer vermemiştir. Bu baskıda kısaltma gruplarını İsnat grubu, Yükleme grubu, Yaklaşma grubu, Bulunma grubu, Uzaklaşma grubu ve Vasıta grubu olmak üzere altı başlığa ayırmıştır., bkz. Karahan, age, 1999, s. 39-43.; Özkan ve Sevinçli de benzer açıklamalar yaparak bu gruba söz dizimi kitaplarında yer vermişlerdir., Özkan-Sevinçli, age., s. 89., Burada dikkati çeken husus Özkan'ın daha önceden Tören ve Esin ile hazırladıkları dil bilgisi kitabında bu yapıya yer verilmemiş olmasıdır.; Ayrıca Eker age.'nin 2. dipnotunda C. Vedat Uygur'a atıfta bulunarak eşitlik grubu ile ilgili şunları söylemiştir: "*Eşitlik durumu eki almış kelime veya kelime grupları, yüklerle kullanıldığında zarf olurlar, isimlerle kullanıldığında o ismin sıfatı olarak sıfat tamlaması meydana getirirler.*" , Eker, age., s. 461.

¹⁰⁸ Altun, agm., s. 169.

kısaltma grubu olarak kabul edilen bu yapıların incelenen dil bilgisi, söz dizimi kitaplarında ve ilgili makalelerde nasıl ele alındığı gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Hatiboğlu, bazı araştırmacılar tarafından kısaltma grubu olarak kabul gören *kendi kendime, diz dize, kucak kucağa, baştan başa, uzaktan uzağa, iğneden ipliğe, tepeden turnağa, boyu boyuna, huyu huyuna* gibi yapıları “*İkilemeler*” başlığı altında vermiştir.

kendi kendime... vb. örnekleri “*Adıllardan İkileme*” başlığı altında incelemiş ve adıllardan kurulan ikilemelerin az olduğunu ve bu ikilemelerde en çok özlük adının (dönüşlülük zamiri) kullanıldığını dile getirmiştir.¹⁰⁹

diz dize, kucak kucağa... vb. örnekleri “*Aynı sözcükten Kurulan Yönelmeli İkileme*” başlığı altında vermiş ve bu tür ikilemelerde ya birinci ya da ikinci sözcüğün yönelme durumuna girdiğini belirtmiştir.¹¹⁰

baştan başa, uzaktan uzağa... vb. örnekleri “*Aynı Sözcükten Kurulan Çıkmalı İkileme*” başlığı altında vermiş ve bu tür ikilemelerde iki sözcüğün çıkma durumunda olabileceği gibi birinci unsurun çıkma ikinci unsurun yönelme durumunda olabileceğini dile getirmiştir.¹¹¹ Aynı açıklama *iğneden ipliğe, tepeden turnağa...* vb. örnekler için de geçerlidir.¹¹² Bu örnekler “*Ayrı Sözcükten Kurulan Çıkmalı İkilemeler*” başlığı altında verilmiştir.¹¹³

¹⁰⁹ Hatiboğlu, age., s. 69.

¹¹⁰ Hatiboğlu, age., s.75.; Özkan ve Sevinçli de bu yapı için “*Yalın ya da çekim eki almış bir isimle, yine çekim ekli bir başka isimin yan yana gelmesiyle oluşmuş, bir tür ikileme sayılabilen gruplar da vardır.*” diyerek *baş başa, derinden derine, peşi peşine* gibi örnekler vermişlerdir., Özkan-Sevinçli, age., s. 89, 90.

¹¹¹ Hatiboğlu, age., s. 76.

¹¹² Bu yapılarla benzer yapılar için Delice “*İki Durumlu Öbek*” adlandırmasını kullanmış ve şu açıklamayı yapmıştır: Birleşenleri oluşturan her iki ismin bir durum eki alması ile oluşan ekli bir kelime öbeğidir. Birinci isim ayrılma ve ikinci isim de yönelme durum eklerini alır: *yediden yetmişe, köyden kente* gibi. Bu tür öbeklerden ekler kaldırıldığı zaman aynı anlam için kullanılabilen tekrar öbeği yapısı karşımıza çıkmaktadır: *ilden ile>il il yahut il il>ilden ile* gibi. Belki bu tür kullanılışı ile kalıplaşmış tekrar öbeği diye düşünülebilir; ancak, çoğu örnekte bu ekler kelimeyle kalıplaşmışlıktan ziyade kelimeleri birleştiren kuruculuk işlevinde kullanıldığı için *yediden yetmişe>yedi yetmiş* örneğinde olduğu gibi kaldırmamız mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle bu tür yapılarda –DAn ve –A’yı aynı sırayla ikili kullanılan kurucu ek olarak düşünmek gerekmektedir., Delice, age., s. 36.

¹¹³ Benzer ifadeler Hengirmen’de de vardır. “*Kalıplaşmış Sözler*” başlığı altında ikilemelerden bahsederken kısaltma grubu olarak da kabul edilen *el elde, baş başta, kafa kafaya, uzun uzadıya* gibi yapılara da yer vermiştir., Hengirmen, age., s. 412.

boyu boyuna, huyu huyuna... vb. örnekleri ise “*Aynı Sözcükten Kurulan İyelikli İkilemeler*” başlığı altında vermiş ve bu yapıları İki sözcüğü de iyelik eki almış olanlar, İlk sözcüğü iyelik eki aldıktan sonra ikinci unsuru iyelik ve yönelme hal eki alanlar, Yalnız birinci sözcüğü iyelik ve yönelme hal eki alanlar, Sadece birinci sözcük iyelik eki alanlar ve Her iki sözcüğün de iyelik eki ve yönelme hal eki alan yapılar olmak üzere beş başlıkta sınıflandırmıştır.¹¹⁴ Bu çalışma için bu yapılardan ilk sözcüğü iyelik eki aldıktan sonra ikinci unsuru iyelik ve yönelme hâl eki alanlar önemlidir. Çünkü bu yapılar bazı araştırmacılar tarafından ikileme değil kısaltma grubu olarak kabul görmektedirler.

Ergin, “*Kısaltma Grupları*” başlığı altında *gün aydın, güle güle, günden güne, yan yana, baş aşağı, ileri marş* gibi yapılara yer vermiş ve bunların daha geniş bir gruptan kısaltmış ve klişeleşmiş olduğunu; ayrıca belli bir kaidelerinin olmadığını ve genellikle vurgularının başta olduğunu dile getirmiştir.¹¹⁵

Banguoğlu ise kimden-kime halleriyle yapılan isim öbekleri olduğundan bahseder ve *Ekmekçiyle haftadan haftaya hesaplaşırım, “Kaleden kaleye şahin uçurdum”, Babadan oğula kalan bir meraktır* gibi örnekler verir.¹¹⁶

Açıkgöz ve Yelten, “*Kelime Grupları*” adlı kitaplarında öncelikle “*Kısaltmalı Tekrarlar*” başlığı altında Ergin’in kısaltma grupları adıyla verdiği yapılarla ilgili olarak herhangi bir kaideleri yoktur bilgisine göndermede bulunarak bunların birer kuralları olduğunu dile getirmişlerdir.¹¹⁷

¹¹⁴ Hatiboğlu, age., s. 78.; Benzer şekilde Özkan ve Sevinçli de bu yapıları (*baş başa, göz göze, burun buruna, uzaktan uzağa, dilden dile, peşi peşine, günü gününe*) “*Kısaltma (İsim) Gruplarının Tersî Görünüşünde Olan Kelime Grupları*” başlığı altında vererek bu yapıların yalın ya da çekim eki almış bir isimle, yine çekim ekli başka bir ismin yan yana gelmesiyle oluştuğundan ve bunların bir tür ikileme sayılabileceğinden bahsetmişlerdir., Özkan-Sevinçli, age., s. 89-90.

¹¹⁵ Ergin, age., 2000^a, s. 397.; Benzer şekilde, Özkan vd. “*Kısaltmış, Kalıplaşmış İfadelere Dayalı Kelime Grupları*” başlığı altında bazı kısaltma gruplarının kuralsız olduklarına değinmiş ve *günaydın, el ele, güle güle, baş başa* örneklerini vermişlerdir., Özkan vd., age., s. 579.; Özkan, Sevinçli ile hazırladığı söz dizimi kitabında ise *eller yukarıda, silah tetikte, ekmek elden, ileri marş, sola çark* gibi yapılar için: “*Bunlar daha ziyade kelime gruplarının ve cümlelerin kısaltması, yıpranması sonucunda ortaya çıkan kelime gruplarıdır. Bu yüzden bazılarının belli bir kuralları yoktur.*” demişlerdir., Özkan-Sevinçli, age., s. 89.

¹¹⁶ Banguoğlu, age., s. 508.

¹¹⁷ Ergin “*Kısaltma Grupları*” başlığı altında bazı yapılara ait örnekleri sıralarken bunlarla ilgili olarak “*Herhangi bir kaideleri yoktur.*” diyorsa da verilen örneklerden bir kısmını sistemli yapılar halinde göstermek mümkündür., Açıkgöz-Yelten, age., s. 35.

Daha sonra bu yapıları, İyelikli aynen tekrarlı datifli kısaltma(*körü körüne, elifi elifine*), Yalın aynen tekrarlı datifli kısaltma (*el ele, diz dize...*), Vasıflı aynen tekrarlı ve iyelikli datifli kısaltma (*boyu boyuna, huyu huyuna*), Vasıflı aynen tekrarlı ve iyelikli eşitlemeli kısaltma (*huylu huyunca, yerli yerince*), Vasıflı aynen tekrarlı ve iyelikli lokatifli kısaltma (*evli evinde, köylü köyünde...*), Partisipli aynen tekrarlı datifli kısaltma (*kaçan kaçana, seven sevene...*), Ablatifli datifli kısaltma (*uçtan uca, tepeden tırnağa...*), Aynen tekrarlı edatlı kısaltma (*evse ev, gitmekse gitmek...*) olmak üzere sekiz başlık altında sınıflandırmışlardır.¹¹⁸

Ayrıca Açıkgöz ve Yelten, “*Asıl Kısaltma Grupları*” başlığı altında Kalıplaşmış emirler, Gerindiumlu kısaltmalar ve Selamlaşmalar-vedalaşmalar-komutlar-hürmetler-takdir vb. nezâket kalıplaşmaları başlıklarına da yer vermişlerdir.

Bu sınıflandırmadaki selamlaşmalar-vedalaşmalar-komutlar-hürmetler-takdir vb. nezâket kalıplaşmaları konuşma cümlelerinden kısalmış ve kalıplaşmış kullanışlardır.¹¹⁹ *Merhaba, eyvallah, geri dön, sevgiyle, âferin...* vb. yapılar bu grup içerisinde sayılabilir.

Demir ve Yılmaz, “*Kısaltma grubu adıyla anılan başka gruplar da vardır.*” diyerek konuyla ilgili olarak *baş başa, baş aşağı* gibi örnekler vermişlerdir.¹²⁰

Eker, “*Klişe Kısaltmalar*” başlığı altında, sözcük gruplarının ve tümcelerin kısalması, yıpranması sonucunda ortaya çıkan bu sözcük grupları klişeleşmiş durumdadırlar, demiş ve şu örnekleri vermiştir: *eller yukarı, sola çark, ileri marş...* vb.¹²¹

Karahan, kısaltma gruplarını,

Birinci unsuru uzaklaşma hâli, ikinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grupları: *Kapının yanında oturmuş ve ayaklarını boydan boya uzatmıştı...*

¹¹⁸ Açıkgöz-Yelten, age., s. 35-37.; Benzer şekilde, Özkan vd. de *evse ev, paraysa para...* vb. yapılarını “*Bazı Bağlaçlarla Yapılan Pekıştirmeli İkilemeler*” başlığı altında vermişlerdir., Özkan vd., age., s. 565.

¹¹⁹ Açıkgöz-Yelten, age., s. 70.

¹²⁰ Demir-Yılmaz, age., s. 205.

¹²¹ Eker, age., s. 478.

İkinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grupları: *Kokusuyla baş başa kaldı çiçek...*

İkinci unsuru bulunma hâli eki taşıyan kısaltma grupları: *Silâh elde yola çıktı...*¹²² şeklinde sınıflandırmış ve örneklendirmiştir.

Yavuz vd. “*Kısaltma Grupları*” başlığı altında bu yapıların kelime grupları ile cümlelerin kısalıp yıpranması sonucu ortaya çıktığından ve bunun da dildeki ihmallerden doğan bir özellik olduğundan bahsederler. Ayrıca konuyla ilgili olarak da *gün aydın (olsun), güle güle (git), baştan başa, sırt sırta* gibi örnekler vermişlerdir.¹²³

Hürriyet Gökdayı ise “*Türkçede Kalıp Sözler*” başlıklı makalesinde, Ergin, Karaörs, Yavuz vd., Özkan vd., gibi birçok araştırmacının kısaltma grupları konusu içerisinde ele aldıkları *güle güle, günaydın* gibi yapıları kalıp sözler olarak değerlendirmektedir. Kalıp sözleri, “*Bu sözler, önceden belirli bir biçime girip öylece hafızada saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeyip olduğu gibi hatırlanarak ve eğer gerekiyorsa bazı ekleme ve çıkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşabilen, belirli durumlarda toplumun benimsediği sözleri sunarak iletişimin kurulmasına veya devamına yardım eden ve kullanım yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleridir.*”¹²⁴ şeklinde tanımladıktan sonra bu yapıları anlam açısından, Hayırdua bildirenler, Küfür-beddua ilenç bildirenler, duygusal tepkileri dile getirenler, Selamlaşma bildirenler, Ayrılık bildirenler, Batıl inançları bildirenler, Bir istek bildirenler, Konuşanı veya dinleyeni yüceltme bildirenler, Bir isteği kabul veya reddetme bildirenler, Dinleyeni eleştirme, uyarma, tehdit etme bildirenler, Genel bir davranış veya düşünce bildirenler, Töre, gelenek ve kültürel değerleri bildirenler, Dini inançları bildirenler, Soru sorup cevap isteyenler, Özür dileme bildirenler, Sembolik olarak ödüllendirme bildirenler, Minnet teşekkür bildirenler şeklinde oldukça ayrıntılı bir şekilde sınıflandırmıştır.¹²⁵

¹²² Karahan, 2006., s. 83, 84., Ayrıca *kendileri için manalı semboller, bana göre güzel sözler, anne gibi şefkatli bir hanım* örneklerini vererek farklı yapılarda kısaltma gruplarının olduğunu da dile getirmiştir., Karahan, age., 2006, s. 84.

¹²³ Yavuz vd., age., s. 181.

¹²⁴ Hürriyet Gökdayı, “Türkçede Kalıp Sözler”, **Bilig**, Sayı: 44(Kış 2008), s. 89-108.

¹²⁵ Gökdayı, agm., s. 101, 102.

Çalışmada kalıplaşmış ifadeler olarak kabul edilen yapıların incelenen eserlerde farklı şekillerde adlandırıldığı görülmüştür. Bunlar şöyledir:

Hatiboğlu'nun *Aynı sözcükten kurulan yönelmeli ikileme* dediği yapıya Açık göz-Yelten *Yalın aynen tekrarlı datifli kısaltma*, Karahan *İkinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grubu*, Altun ise *Yaklaşma durum eki almış ad + Ad kalıbında yaklaşma grubu* demiştir.

Hatiboğlu'nun *Aynı/Ayrı sözcükten kurulan çıkmalı ikileme* dediği yapıya Banguoğlu *Kimden kime haliyle kurulan isim öbekleri*, Karahan *Birinci unsuru uzaklaşma hâli ikinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grupları*, Açık göz-Yelten *Ablatifli datifli kısaltma*, Delice *İki durumlu öbek*, Altun ise *Uzaklaşma durum eki almış ad + Yönelme durum eki almış ad kalıbında bulunma grubu* demiştir.

Hatiboğlu'nun *Ayrı sözcükten kurulan iyelikli ikileme* dediği yapıya Açık göz-Yelten *Vasıflı aynen tekrarlı ve iyelikli eşitlemeli kısaltma* demiştir.

Şimşek'in *Yalın ya da iyelik eki almış bir adla yalın bir addan oluşan ad öbekleri* dediği yapıya Karahan *İkinci unsuru bulunma hâli eki taşıyan kısaltma grupları* demektedir.

Açık göz ve Yelten'in *Aynen tekrarlı edatlı kısaltma* dediği yapıya ise Özkan vd. *Bazı bağlaçlarla yapılan pekiştirmeli ikilemeler* demişlerdir.

Yapılarına ve aldıkları eklere göre ayrıntılı bir şekilde adlandırılan bu vb. yapılar kısaltma grubunun genel tanımı düşünüldüğünde Ergin, Eker gibi birçok araştırmacının genel olarak kullandığı gibi kısaltma/klişe/kalıplaşmış kavramı içerisinde verilebilir.

Bu yapıların adlandırılmasının yanında bir diğer problem de bunların ikileme mi yoksa kısaltma grubu mu olduğudur. İkilemenin genel özellikleri düşünüldüğünde bu yapıların kısaltma grubu olarak kabul edilmesi daha doğru gibi gözükmektedir. İkilemelerin aynı cins sözcüğün eksiz olarak yan yana gelmesiyle oluştuğu ve vurgunun her iki unsur üzerinde eşit dağıldığı unutulmamalıdır. Ancak kısaltma grubu niteliği taşıyan yapılarda

vurgu genellikle grubun herhangi bir unsuru üzerinde yoğunlaşır ve bunlar iyelik ve hâl eki gibi ekleri alabilir.

İncelenen eserlerde kısaltma gruplarının çeşitleri olarak isnat, belirtme, bulunma, yönelme, ayrılma, ilgi, eşitlik, vasıta ve kalıplaşmış ifadeler/klişe kısaltmalar/asıl kısaltma grupları ele alınmıştır.

Bu gruplardan isnat grubunu Karaörs, Şimşek, Karahan, Banguoğlu, Delice, Çelik vd., Özkan-Sevinçli ve Altun “*Kısaltma Grupları*” ana başlığı altında incelerken Ergin, Açıkgöz-Yelten, Demir-Yılmaz ve Eker “*Kelime Grubu*” ana başlığı altında işlemişlerdir.

Belirtme grubunu Karaörs, Şimşek, Karahan, Delice, Eker, Çelik, Özkan-Sevinçli ve Altun “*Kısaltma Grupları*” başlığı altında incelerken Ergin ve Açıkgöz-Yelten “*Kelime Grubu*” ana başlığı altında ele almışlardır.

Yönelme, bulunma ve ayrılma gruplarını Deny “*Belirtici Öbekler*” başlığı altında incelerken Ergin ve Açıkgöz-Yelten “*Kelime Grupları*”; Karaörs, Şimşek, Banguoğlu, Karahan, Delice, Eker, Çelik vd., Özkan-Sevinçli ise “*Kısaltma Grupları*” başlığı altında incelemişlerdir.

İlgi grubunu Karaörs, Delice, Eker, Çelik vd. ve Özkan-Sevinçli “*Kısaltma Grupları*” başlığı altında incelerken Ergin, Açıkgöz-Yelten ve Demir “*Kelime Grupları*” başlığı altında incelemişlerdir.

Eşitlik grubu Karahan, Özkan-Sevinçli ve Altun tarafından “*Kısaltma Grupları*” başlığı altında incelenmiş, diğer araştırmacılar tarafından bu gruba değinilmemiştir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Eker kelime gruplarından bahsederken Uygur’a atıfta bulunarak eşitlik grubunun da olduğundan bahsetmiştir.

Vasıta grubunu Karahan, Çelik vd. ve Özkan-Sevinçli “*Kısaltma Grupları*” başlığı altında incelemişlerdir. Diğer araştırmacılar tarafından bu gruba değinilmemiştir.

Bu çalışmada tartışmalı olan bazı yapılar “*Kalıplaşmış İfadeler*” başlığı altında şu çeşitlerde incelenmiştir:

a) Birinci unsuru ayrılma ikinci unsuru yönelme hâl eki almış kalıplaşmış ifadeler: *tepeden tırnağa, evden eve...*

b) Birinci unsuru yalın ikinci unsuru yönelme hâl eki almış kalıplaşmış ifadeler: *göz göze, diz dize...*

c) Birinci unsuru iyelik eki ikinci unsuru iyelik eki ve yönelme hâl eki almış kalıplaşmış ifadeler: *elifi elifine, huyu huyuna...*

d) İkinci unsuru iyelik ve yönelme hâl eki almış kalıplaşmış ifadeler: *boylu boyuna...*

e) İkinci unsuru eşitlik hâl eki almış kalıplaşmış ifadeler: *boylu boyunca...*

f) Kuralsız kalıplaşmış ifadeler: *günaydın, güle güle...*

12. İlgili Çalışmalar

Kelime grupları üzerine yapılmış çeşitli çalışmalarda kısaltma grupları konusunun alt başlıklar içinde yer bulduğu görülür.

Osman Kemal Kayra’ya ait olan “*XVII-XVIII. yy. Metinlerinde Kelime Grupları*”¹²⁶ başlıklı tezde “*Kısaltma Grupları*” şeklinde ayrı bir başlık kullanılmazken isnat, akkuzatif, datif, lokatif, ablatif gruplarına ayrı başlıklar hâlinde yer verilmiştir. İsnat grubu açıklanırken Muharrem Ergin’e atıfta bulunularak bunun partisip grubunun kısaltmış hali olmasından dolayı kısaltma grubu olabileceğinden söz edilmiştir.¹²⁷ Akuzatif grubu içinde çalışmanın sonunda yer alan “*Özet*” bölümünde, “olanı düşmüş bir kısaltma grubu gibidir.” ifadesi kullanılmıştır.¹²⁸ Ancak aynı çalışmada datif, ablatif ve lokatif grupları konusunda bunların da kısaltma grubu sayılabileceğine dair bir açıklama yapılmamıştır.

Kadir Tezer’e ait olan “*Mehmet Akif Ersoy’un Safahatı’nda Kelime Grupları*”¹²⁹ başlıklı çalışmada “*Kısaltma Grupları*” adı altında isnat, yükleme, yaklaşma, bulunma,

¹²⁶ Osman Kemal Kayra, XVII-XVIII. yy. Metinlerinde Kelime Grupları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1988.

¹²⁷ Kayra, agt., s. 41.

¹²⁸ Kayra, agt. s. 129.

¹²⁹ Kadir Tezer, Mehmet Akif Ersoy’un Safahatı’nda Kelime Grupları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 1999.

uzaklaşma ve vasıta gruplarına yer verilmiştir. Tezer, ilgi grubuna kısaltma grupları içinde değinmezken “*Kelime Grupları*” başlığı altında da bu gruba yer vermemiştir. Ayrıca çalışmaya konu olan diğer tezlerde genelde “*Tekrarlar*” başlığı altında “*Hal Eki Almış Tekrarlar*” gibi adlandırmalarla sözü edilen *el ele, karşı karşıya, doğrudan doğruya* gibi kalıplar bu çalışmada ne “*Kısaltma Grupları*” ne de “*Tekrarlar*” başlığı altında ele alınmıştır.

Enfel Doğan’ın “*Eski Anadolu Türkçesinde Kelime Grupları ve Kullanışları*”¹³⁰ adlı tezinde çoğu dil bilgisi kitabında kısaltma grubu olarak kabul gördüğü tespit edilen isnat, ayrılma, bulunma, yönelme, yükleme, ilgi ve vasıta grupları “*Kelime Grupları*” ana başlığı altında ele alınmıştır. Ancak bunların kısaltma grubu olabileceği konusunda herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Ayrıca Doğan, tezinin sonuç kısmında şöyle bir açıklama yapmıştır: “*Kısaltma Gruplarından yükleme grubu ve vasıta grubu metinlerimizde hiç geçmemiştir. İlgı grubu ve aitlik grubu sadece bir örnekte kullanılmıştır. Bulunma gurubu iki, birleşik isim grubu dört, yaklaşma grubu beş, ayrılma grubu ise dokuz yerde karşımıza çıkmaktadır.*”¹³¹

Doğan’ın bu açıklamasından onun, çoğu araştırmacının kısaltma grubu olarak kabul ettiği konuların dışında kalan aitlik grubu ve birleşik isim grubunu da kısaltma grubu olarak kabul ettiği kanısına varılabilir.

Ayrıca, Doğan, Muharrem Ergin, Leyla Karahan gibi araştırmacılar tarafından kısaltma grubu olarak kabul edilen *ezelden ebede, sağa sola* kalıplarını “*Tekrarlar*” başlığı altında ele almış ve bu kalıpların Muharrem Ergin tarafından kısaltma grubu olarak kabul edildiğini de dile getirmiştir.¹³²

Atila Özsöyke’nin “*Refik Halid Karay’ın Memleket Hikâyeleri’nde Kelime Grupları*”¹³³ adlı çalışmasında kısaltma gruplarına ne ayrı bir başlık ne de “*Kelime Grupları*” başlığı altında yer verilmiştir. Ancak bu çalışmada da yine birçok araştırmacı

¹³⁰ Enfel Doğan, *Eski Anadolu Türkçesinde Kelime Grupları ve Kullanışları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2001.

¹³¹ Doğan, agt., s. 182.

¹³² Doğan, agt., s. 106-109.

¹³³ Atila Özsöyke, *Refik Halid Karay’ın Memleket Hikâyeleri’nde Kelime Grupları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2001.

tarafından kısaltma grubu olarak kabul edilen *boylu boyuna, doğrudan doğruya, karşı karşıya, kulaktan kulağa, ortadan ortaya, rengi rengine, saati saatine*¹³⁴ ifadeleri “*Tekrarlar*” başlığı altında ele alınmış ve bunların kısaltma grubu olabileceği konusuna hiç değinilmemiştir.

Sevgi Altıntoprak, “*Yahya Kemal’in Manzum Eserlerinde Kelime Grupları: Yapılışları ve Kullanılışları*”¹³⁵ adlı çalışmasında çoğu araştırmacı tarafından kısaltma grupları olarak kabul gören isnat, ayrılma, bulunma, ilgi, vasıta, yaklaşma, yükleme gruplarını “*Kelime Grupları*” ana başlığı altında tek tek ele almış, “*Kısaltma Grupları*” başlığı kullanmamıştır. Ayrıca bu konulardan bahsederken bunların kısaltma grubu olarak kabul edildiği konusuna değinmemiş sadece çalışmasının sonuç kısmında Muharrem Ergin’in isnat, ilgi, yaklaşma, bulunma ve ayrılma gruplarının kısaltma grubu sayılabileceği konusundaki bilgisine atıfta bulunmuştur.¹³⁶

Bu çalışmada *boydan boya, derinden derine, uzaktan uzağa, birinden birine, baştan başa, gündün güne, uçtan uca, birdenbire, hâvzdan havza, güzelden güzele, gazelden gazele, elden ele, mengineyden mengineye, dağdan dağa, karşı karşıya, kendi kendime, git gide, başbaşa, kol kola, gönül gönüle, el ele, yan yana* örnekleri “*Tekrarlar*” başlığı altında ele alınmış; bunların Muharrem Ergin tarafından kısaltma grubu olarak kabul edildiği dile getirilmiştir.¹³⁷

Turgut Baydar’ın “*Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Huzur İsimli Romanında Kelime Grupları*”¹³⁸ adlı çalışmasında kısaltma grupları ayrı başlık hâlinde incelenmiş ve isnat, yükleme, yönelme, bulunma, çıkma ve vasıta gruplarına yer verilirken ilgi grubuna değinilmemiştir. Ayrıca yine bu çalışmada *el ele, karşıdan karşıya* gibi kısaltma gruplarına ne diğer tezlerde olduğu gibi “*Tekrarlar*” konusunda ne de “*Kısaltma Grupları*” başlığı altında yer verilmiştir.

¹³⁴ Özsöyke, agt. s. 88-90.

¹³⁵ Sevgi Altıntoprak, *Yahya Kemal’in Manzum Eserlerinde Kelime Grupları: Yapılışları ve Kullanılışları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2001.

¹³⁶ Muharrem Ergin isnat, ilgi, yaklaşma, bulunma ve ayrılma gruplarının kısaltma grubu olarak sayılabileceğini belirtmiştir., Altıntoprak, agt. s. 281.

¹³⁷ Muharrem Ergin’in kısaltma grubu dediği grup hâl ekli isimler ile kurulmuş tekrarlar olarak alınmıştır., Altıntoprak, agt. s. 189, 190.

¹³⁸ Turgut Baydar, *Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Huzur İsimli Romanında Kelime Grupları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2001.

Firdevs Temizel, “*Nedim Divanı’nın Kelime Grupları ve Sözlüğü*”¹³⁹ adlı çalışmasında isnat, yükleme, yaklaşma, bulunma, uzaklaşma ve vasita gruplarını “*Kısaltma Grupları*” başlığı altında ele almıştır. Ancak ilgi gurubuna yer vermemiştir. Ayrıca *el ele, elden ele, günden güne*¹⁴⁰ kalıplarını da Temizel, “*Tekrarlar*” başlığı altında incelemiştir.

Kelime grupları hakkında kapsamlı bir araştırma yapan Gümüş Özden “*Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları Üzerine Bir Araştırma*”¹⁴¹ adlı çalışmasında, kısaltma grupları konusunu ayrı bir başlık hâlinde incelemiş ve bu kapsamda isnat, yükleme, yaklaşma, bulunma, uzaklaşma, ilgi ve vasita gruplarını kısaltma grupları olarak değerlendirmiştir.

Verdiği örneklerde *gögüs göğse, arka arkaya, koyun koyuna, alt alta, üst üste, kol kola, soluk soluğa, diz dize, omuz omuza, nefes nefese, kafa kafaya, kulak kulağa, baş başa, doğrudan doğruya, baştan başa, uzaktan uzağa, açıktan açığa, gurbetten gurbete, günden güne, gizliden gizliye, baştan başa, derinden derine, uzaktan uzağa, tepeden tırnağa, boşu boşuna, elifi elifine, karşı karşıya* ifadelerini “*Tekrarlar*” başlığı altında ele almış ve bunların çoğu araştırmacı tarafından kabul gören kısaltma grubu olabileceği görüşüne çalışmasında yer vermemiştir.

Zafer İpek “*Reşat Nuri Güntekin’in Acımak İsimli Romanındaki Kelime Gruplarının İncelenmesi*”¹⁴² adlı çalışmasında ilgi, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma, vasita gruplarını “*Kelime Grupları*” başlığı altında ayrı başlıklar halinde ele alırken bunların kısaltma grubu olarak kabul edilip edilmeyeceği konusuyla ilgili herhangi bir yorumda bulunmamıştır. İpek, çoğu tezde “*Tekrarlar*” başlığı altında ele alınan *elden ele, omuz omuza* gibi ifadeleri ise “*Kısaltma Grubu*” başlığı altında vermiştir ve böylelikle araştırmacıların bir kısmı gibi o da bu kalıpların kısaltma grubu olarak kabul edilebileceğini savunmuştur.

¹³⁹ Firdevs Temizel, *Nedim Divanı’nın Kelime Grupları ve Sözlüğü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2002.

¹⁴⁰ Temizel, agt., s. 67.

¹⁴¹ Gümüş Özden, *Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları Üzerine Bir Araştırma*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2002.

¹⁴² Zafer İpek, *Reşat Nuri Güntekin’in Acımak İsimli Romanındaki Kelime Gruplarının İncelenmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 2004.

13. İncelenen Eserler

Bu bölümde kısaltma grupları kapsamında taranan eserler kronolojik sıraya göre tanıtılmıştır.

130. Orhun Abideleri (OA)

Bu çalışmada Muharrem Ergin'in Boğaziçi Yayınlarından çıkan "*Orhun Abideleri*" adlı inceleme eseri kullanılmıştır.¹⁴³ Eserin ön söz kısmında abidelerin tarihi ve içeriği ile ilgili bilgiler verilmiştir. Daha sonra Orhun Abideleri üzerine yapılan çalışmaların kronolojik bir listesi sunulmuş ve Orhun yazısı tanıtılmıştır.

Eser, Kül Tigin Abidesi, Bilge Kağan Abidesi ve Tonyukuk Abidesi sırası göz önünde bulundurularak tanzim edilmiş ve metinler ve tercümeleleri karşılıklı olarak sunulmuştur. 147 sayfadan oluşan kitabın metinler ve bunların tercümelerini içeren kısmı ise 80 sayfadan oluşmaktadır.

Metinlerden sonraki kısımda bir sözlük mevcuttur. Kitabın sonunda ise abidelerin Orhun harfli metin örnekleri ve resimleri verilmiştir.

Orhun Abideleri Türk dilinin yazılı ilk eseri olması ve bünyesinde oldukça işlenmiş bir dil barındırması nedeniyle oldukça önemli bir eserdir. Bu önemli eserlerden biri olan Tonyukuk bengu taşında olaylar sade ve sanatsız bir şekilde, halk diliyle anlatılır. Zaman zaman ayrıntılar üzerinde durulmakla beraber genellikle vak'alar söz uzatılmadan, ana çizgileriyle verilir; yeri gelindikçe milletin ders alması için öğütlerde bulunulur; bazen de atasözlerine ve deyimlere başvurulur. Kül Tigin bengu taşı ise Türk edebiyatının san'ankârane üslûpla yazılmış ilk eseridir.¹⁴⁴

Türk dili ve edebiyatı için bu kadar önemli olan bu eserde kısaltma gruplarının ne kadar yer aldığı tespit edilmeye; böylelikle günümüzde Türk dili içerisinde önemli bir yere sahip

¹⁴³ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 2000^b.

¹⁴⁴ Ahmet B. Ercilasun, *-Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla- Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara, 2008, s. 131.

olan kısaltma gruplarının ilk yazılı kaynaklardaki durumu gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

131. Kutadgu Bilig (KB)

Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib tarafından 1050-1060 tarihinde yazılmış ve Kaşgar Hükümdarı Hasan Bin Süleyman'a (Hakan Tavgaç Ulug Bugra Kara Han Ebu 'Ali Hasan bin Arslan Han) ithaf edilmiştir. Kutadgu Bilig'in günümüzde Herat, Fergana ve Mısır olmak üzere üç nüshası mevcuttur.¹⁴⁵

Bu çalışmada Çetin Şan ve Serap Tuba Yurteser tarafından yayıma hazırlanan ve Kabalcı yayınevinden çıkan 2006 baskılı Kutadgu Bilig kullanılmıştır. Eserin Giriş bölümünde Kutadgu Bilig, Türklük Bilgisi, Karahanlılar, Kaşgar Hükümdarı, Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig'in asıl ve günümüzdeki nüshaları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Daha sonra Kutadgu Bilig'in çözümlenmeli fihristi sunulmuştur. Kitap 1285 sayfadır ve kitabın sonunda dizin bulunmaktadır. Eser, 6645 beyitten oluşmaktadır.

İslâmi Türk edebiyatının bilinen ilk büyük eseri olan Kutadgu Bilig, Türkçenin bilim dili olarak kullanıldığını gösteren en büyük tanıktır.¹⁴⁶ Orhun Abideleri'nin bulunup okunmasına kadar Türkçenin yazılı ilk eseri olarak kabul edilen bu eser, Türkçenin Karahanlı devrine ışık tutmaktadır. Bu çalışmada Türk dili ve Türk edebiyatı için çok değerli olan bu eserin seçilme nedeni, hem böylesine kapsamlı bir eserde kısaltma gruplarının ne kadar sıklıkta kullanıldığını tespit etmek hem de kısaltma gruplarının dil içerisindeki seyrini gözler önüne sermeye çalışmaktır.

132. Mukaddimetü'l-Edeb (ME)

Eser Mahmud b. 'Omar ez-Zamahşarî tarafından yazılmış ve Hârizmşâh Atsız b. Muhammed b. Ānūş Tigin'e ithaf edilmiştir. Yazılış tarihi tam olarak belli değilse de,

¹⁴⁵ Ayrıca insana her iki dünyada tam manasıyla kutlu olmak için gereken yolu göstermek amacıyla kaleme alınan eserde Kōni törü'yü (doğru kanun) temsil eden Kün-Togdı kut'u (saadet, ikbal, devlet) temsil eden Ay-Toldı, ukuş'u (akıl) temsil eden Ögdülmiş ve 'akıbet'i (hayatın sonu) temsil eden Ogdurmuş olmak üzere dört şahsiyet vardır. Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig, Çev. Çetin Şan, Serap Tuba Yurteser, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 33.

¹⁴⁶ Ercilasun, age., s. 293.

Atsız'ın hükümdarlığının 1127-1156 yıllarında ve Zamahşari'nin ölümünün de 1144 yılında olduğu dikkate alınarak, eserin 1128-1144 yılları arasında yazılmış olduğu tahmin edilir.

Bu çalışmada Nuri Yüce tarafından eserin Şüşter Nüshası esas alınarak hazırlanan ve TDK yayınlarından çıkan 1993 baskılı ME kullanılmıştır. Kitabın giriş kısmında Harizm bölgesinin İslam kültürüne girmesi ve Türkleşmesi, ME'in yazarı, nüshaları ve dil özellikleri üzerinde durulmuştur. Daha sonraki bölümde eserin transkripsiyonlu metni verilmiş ve son olarak da metinde geçen bütün kelimeleri içeren bir indeks sunulmuştur.

ME, Türk dili lügat çalışmaları açısından oldukça değerlidir. Eserde çoğu Eski ve Orta Türkçe sözlüklerde bulunmayan aplak, çındar, emel- gibi kelimeler mevcuttur. Ayrıca eserin dili, Karahanlı şivesi özelliklerinin ağır bastığı, fakat Oğuz, Kıpçak ve diğer Türk şivelerinden alınan gramer ve lügat unsurlarının da yoğun bir şekilde bulunduğu tipik Harizm Türkçesidir.¹⁴⁷

Bu çalışmada hem Türk dili hem de Türk lügatçiliği için önemli bir değere sahip olan bu eserin seçilme nedeni, hem Orta Türkçe devrinin dilinde kısaltma gruplarının sürekliliğini incelemek hem de sözlük birimi olarak kabul gören kısaltma gruplarının bu pratik sözlükte hangi sıklıkta kullanıldığını tespit etmektir.

133. Yunus Emre Divanı (YED)

Bu çalışmada Mustafa Tatcı'nın hazırladığı ve Akçağ yayınları tarafından basılan Yunus Emre Divanı kullanılmıştır.

YED'ye yer verilme nedeni Türkçeyi başarıyla kullanan ve işleyen Yunus'un dilinde kısaltma gruplarının kullanım sıklığını tespit etmek; Eski Anadolu Türkçesi devrinde kısaltma gruplarının sürekliliğinin olup olmadığını belirlemeye çalışmaktır.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Ez-Zamahşarî El-Hvârizmî, Mukaddimetü'l-Edeb, Hz. Nuri Yüce, TDK Yay., Ankara, 1993, s. V,VI.

¹⁴⁸ Mustafa Tatcı, Yunus Emre Divanı, Akçağ Yay., 1998., Tatcı bu eserde Fatih, Raif Yekenci, Yahya Efendi, Ritter, Nuruosmaniye, Bursa, Hacı Bektaş, Karaman, Mustafa Canpolat, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Avusturya (Viyana), Çorum, Memua-i Eş'âr (2 tane) ve Mısır (Kahire) nüshası olmak üzere 15 nüshanın mukayesesini yaparak 417 şiir tespit etmiştir., Tatcı, age., s. 35, 36.

134. Dede Korkut Hikâyeleri (DKH)

Bu çalışmada Muharrem Ergin tarafından hazırlanan ve TDK yayınlarından çıkan Dede Korkut Kitabı I esas alınmıştır. Bu kitap giriş, metin ve tıpkıbasım bölümlerinden oluşmaktadır.¹⁴⁹

DKH'nin bu çalışmaya alınma nedeni, bu eserin dilinin, daha Ortaasya'daki kuruluşundan beri, kelimelerinin mühim bir kısmını başka dillerden alan, fakat fiilleri, mecazları, kafiyeleleri, cinasları ve cümle örgüleri her sâniye millî olan Türk dili'nin XV. asırda vardığı şâheser bir lisan olmasıdır.¹⁵⁰ Hem dönemi için hem de günümüz için son derece önemli bir eser olan bu hikâyelerin bünyesinde kısaltma gruplarının olup olmadığını tespit etmek, bu yapıların Eski Anadolu Türkçesi'nin Beylikler Döneminde hangi sıklıkta kullanıldığını göstermeye elverecektir.

135. Sıfatu'l Haremeyn (SH)

Sıfâtü'l Haremeyn, Hayâtî'nin bir hac yolculuğu sırasında Mekke ve Medine'deki kutsal mekânları Çağatay Türkçesiyle anlattığı manzum bir eserdir. H. 927 yılı Zilkade ayında yani Ekim 1521'de Mekke'de yazılmıştır.¹⁵¹

Bu çalışmada Necati Demir'in hazırladığı ve Akçağ yayınlarından çıkan 2005 baskılı kitap kullanılmıştır. Çalışma giriş kısmının yanı sıra, dil özelliklerinin bulunduğu birinci bölüm ve metnin bulunduğu ikinci bölüm olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.¹⁵²

¹⁴⁹ Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı I, Giriş-Metin-Faksimile, TDK Yay., Ankara, 1997., Kitabın girişi Dede Korkut'u takdim için yazılmış olup iki kısımdan ibarettir. Giriş kısmından sonra gelen ikinci kısım ise Dede Korkut'un sözlerine ayrılmıştır. Bu kısımdan sonra da Dresden nüshasına göre eserde sırasıyla şu hikâyeler bulunmaktadır: Dirse Han oğlu Buğaç Han destanı, Salur Kazan'ın evinin yağmalanması destanı, Kam Püre oğlu Bamsı Beyrek destanı, Kazan Bey'in oğlu Uruz Bey'in esir düştüğü destan, Duha Koca oğlu deli Dumrul destanı, Kañlı Koca oğlu Kan Turalı destanı, Kazılık Koca oğlu Yigenek destanı, Basat'ın Depegöz'ü öldürdüğü destan, Begil oğlu Emren'in destanı, Uşan Koca oğlu Segrek'in destanı, Salur Kazan'ın oğlu Uruz'u tutsaklıktan çıkardığı destan, İç Oğuz Taş Oğuz âsi olup Beyrek'in öldüğü destan., Ergin, age., 1997, s. 1-22.

¹⁵⁰ Nihad Sâmi Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Târîhi I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001, s. 404.

¹⁵¹ Abdülazîz Bin Mahmûd el-İsfahanî, Sıfatu'l Haremeyn, (Dil Özellikleri-Metin-Dizin), Hz. Necati Demir, Akçağ Yay., Ankara, 2005, s. 18.

¹⁵² Demir, eserin dil özelliklerinin anlatıldığı birinci bölümü ses bilgisi ve şekil bilgisi olarak ikiye ayırmış, ses bilgisi kısmında ünlüler ve ünsüzlerle ilgili özellikler üzerinde durmuştur. Şekil bilgisi bölümünde ise yapım ekleri, isimleri, fiiller, zarflar, sıfatlar, edatlar, birleşik fiiller, sıfat-fiiller ve zarf fiil üzerinde durmuş; ayrıca Oğuz Türkçesinin özellikleri ile ilgili bilgiler de vermiştir. Demir çalışmasında söz dizimi konusunu ele almamıştır. Bu nedenle eserde kısaltma grupları ile ilgili bir çalışmaya yer verilmemiştir.

Demir'in ifadesiyle devrin padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuş, hem içerik hem de şekil bakımından mükemmel denecek kadar güzel olan bu eser, dönem eseri olarak yeni bir çalışma olduğu için incelenmiştir.

136. İntibah (İ)

Bu çalışmada eserin Seyit Kemal Karaalioğlu tarafından günümüz Türkçesine çevrilen baskısı kullanılmıştır. Kitap 187 sayfadır. İlk olarak 1876'da yayımlanmıştır. Eserde aile hayatının aksak yönleri anlatılmaktadır.

Tanzimat dönemi Türk dilinin sadeleşme sürecinde önemli bir zaman dilimidir. Dönemi temsil eden önemli simalardan biri de Namık Kemal'dir. Onun iki romanı mevcuttur. Bunlardan biri de İntibah'tır. Bu eser hem Türkçenin sadeleşme çalışmalarının sürdüğü bir dönemde yazılması hem de Tanzimat dönemini yansıtmaya açısından önemlidir.

137. Handan (H)

Bu eser Halide Edip'in sanat hayatının birinci döneminde yazdığı eserlerin en ünlüsüdür. İlk olarak 1910 yılında basılmıştır. Eserde saygı ve insanlık görevi dolayısıyla açığa vurulamayıp içe gömülen aşk duygusunun doğurduğu ruh sarsıntısı anlatılmıştır. Eser mektup biçiminde kaleme alınmıştır.¹⁵³

Bu çalışmada Özgür yayınlarının ilk baskısı olan kitap esas alınmıştır. Kitap 208 sayfadır ve elli dokuz mektuptan oluşmaktadır.

Bu eserden hareketle Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı için bu yapıların sıklığı ve sürekliliği tespit edilmeye çalışılmıştır.

¹⁵³ Cevdet Kudret, Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman II, Dünya Kitapları, İstanbul, 2004, s. 69, 70

138. Beş Şehir (BŞ)

Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından 1946 yılında deneme türünün bir örneği olarak kaleme alınmıştır. Bu çalışmada eserin Yapı Kredi yayınlarından çıkan yedinci baskısı kullanılmıştır. Eser 364 sayfadır.¹⁵⁴

Nesrin her sahasında eser kaleme alan Tanpınar'ın üslubu sanatlı ve süslüdür. Şiirsel bir üslupla deneme türünde yazılmış bu eserde kısaltma grupları tespit edilerek bu yapılara bu tarz bir eserde ne kadar yer verildiği belirlenmeye çalışılmıştır.

139. Memleket Hikâyeleri (MH)

Refik Halit Karay tarafından sürgüne gittiği Sinop, Çorum, Ankara ve Bilecik'teki gözlemlerinden yararlanılarak kaleme alınmıştır.

Bu çalışmada Ender Karay tarafından günümüz Türkçesine çevrilen ve İnkılâp yayınevinden çıkan kitabın yirmi birinci baskısı kullanılmıştır¹⁵⁵.

Karay'ın bu önemli eserinde kısaltma gruplarının taranma nedeni onun, yirminci asır Türkiye Türkçesini büyük bir zevkle ve ustalıkla kullanıp güzelleştirerek; Türk nesir ve hikâye lisanında kendi adı ile anılmaya değer bir yazı ve san'at dili yaratmaya muvaffak olmasıdır.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Eserde anlatılan beş şehir Erzurum, Konya, Bursa, İstanbul ve Ankara'dır. Türk tarihi ve kültürü için çok önemli bir yere sahip olan bu beş şehir yazar tarafından tarihin ve kültürün aynası haline getirilmiştir. İncelenen basımın sonunda kitabın yapılan ilk baskısı da mevcuttur. Ayrıca her şehir anlatımından sonra bu kısmın daha önceki baskıda nasıl olduğunu hatırlatan notlar bulunmaktadır

¹⁵⁵ Kitap 183 sayfadır. Kitapta Yatık Emine, Şeftali Bahçeleri, Koca Öküz, Vehbi Efendinin Kuşkusu, Sarı Bal, Şaka, Küs Ömer, Boz Eşek, Yatır, Yıldı Bir, Sus Payı, Kuvvete Karşı, Cer Hocası, Garip Bir Hediye, Bir Saldırı, Ayşe'nin Yazgısı ve Garaz olmak üzere on sekiz hikâye mevcuttur.

¹⁵⁶ Banarlı, age., s. 1205.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KISALTMA GRUPLARININ TESPİTİ

Çalışmada kısaltma grupları olarak isnat, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma, ilgi, eşitlik ve vasıta grupları esas alınmıştır. Ayrıca incelenen dil bilgisi ve söz dizimi kitaplarında tam olarak yerini bulamamış olan *göz göze*, *tepeden turnağa*, *silah elde*, *boylu boyuna*, *huylu huyuna* gibi yapılar “*Kalıplaşmış İfadeler*” başlığı altında ele alınmıştır. Ancak burada hangi araştırmacının bu yapılarla hangi adı verdikleri de belirtilmiştir.¹⁵⁷

20. İsnat Grupları

İncelenen eserlerde toplam yüz kırk yedi tane isnat grubu tespit edilmiştir. Bunların eserlere dağılımı ise şu şekildedir: OA’da iki; KB’de kırk altı, ME’de yedi; YED’de yirmi dört; DKH’de kırk üç, SH’de dört, H’de yedi, BŞ’de on bir ve MH’de ise üç tane. Aşağıda bu yapının örnekleri verilmiştir:

İki şad ulayu ini yigünüm oğlanım beglerim budunum *közü kaşı yablak* boldaç tip sakındım.¹⁵⁸ (OA; KTA-KY; 28: 11)

Tabgaç budun *sabı süçig agısı yumşak* ermiş¹⁵⁹ (OA; BKÂ-KY: 56: 4)

¹⁵⁷ İncelenen eserlerde tespit edilen kısaltma grupları ayrı başlıklar halinde ve eselerin ilk basım tarihleri göz önünde tutularak kronolojik sıraya göre verilmiştir. Ayrıca kısaltma gruplarının geçtikleri sayfalar, bölümler ve beyit numaraları da ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Daha sonra söz konusu kısaltma gruplarının cümle içerisinde hangi görevlerde kullanıldığı üzerinde durulmuş ve bunların örneklerine yer verilmiştir.

¹⁵⁸ *İki şadın ve küçük kardeş yeğenimin, oğlumun, beylerimin, milletimin gözü kaşı kötü olacak diyip düşünceye daldım.*, Ergin, age., 2000^b, s. 29.

¹⁵⁹ *Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş.*, Ergin, age., 2000^b, s. 57.

‘ali erdi munda *basakı talu*
kür ersig yürekliğ *mengesi tolu*¹⁶⁰ (KB; 100/57)

bu türk beglerinde *atı belgüüg*
tonga alp er erdi *kutı belgüüg*¹⁶¹ (KB; 132/277)

amulluk kerek erke *kılkı ongay*
örüglüg kerek begke togsa kün ay¹⁶² (KB; 140/325)¹⁶³

yüz agız egri etgen ig-lü boldı er / *yüzi agzı egri* bolmış er (ME; 31/1: 4)
ol *öng tişleri seyrek* kişi / *şışuk yüzlü* er (ME; 43/68: 5)
... *yan başı ulu* boldı (ME; 45/76: 8)¹⁶⁴

Yaratıldı Mustafa *yüzi gül gönli safa*
Ol kıldı bize vefa andandur ihsan bana (YED; 73/12: 7)

Aşk erinün *gönli dolu* padişahının hazinesidür
Aşksuz âdem ne anlasun şeri’atun ma’nisidür (YED; 104/ 59: 1)

Gözleri giryan ciğeri püryan
Olmuşlar hayran divaneler var (YED; 118/ 79: 6)¹⁶⁵

...üç yüz yigid-ilen *eli bağılu boynı bağılu* gitdi. (DKH; 96/D38:11)

At ayağı külüg ozan dili çevük olur (DKH; 110/D57:7-8)

...*Boynuzu burma* koçlarımız... (DKH; 142/D107:1)¹⁶⁶

¹⁶⁰ *Ondan sonra seçkin, cesur, yiğit, kahraman ve akıllı Ali vardı.*, Hâcib, age., s. 101.

¹⁶¹ *Bu Türk beyleri arasında adı meşhur ikbali ayan beyan olanı Tonga Alp-Er idi.*, Hâcib, age., s. 133.

¹⁶² *İnsan sakin ve yumuşak tabiatlı olmalıdır; güneş ve ay doğması için beye itidal gerekir.*, Hâcib, age., s. 141.

¹⁶³ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (100/58), (142/346), (158452), (170/515), (214/778), (270/1111), (332/1523), (338/1563), (360/1695), (404/1985), (406/2001), (422/2115), (434/2200), (496/2619), (540/2927), (554/3031), (560/3071), (584/3254), (602/3382), (602/3383), (648/3687), (666/3811), (684/3925), (752/4367), (758/4413), (788/4609), (818/4828), (820/4843), (830/4910), (844/4998), (864/5112), (872/5171), (902/5387), (902/5388), (902/5389), (910/5448), (920/5509), (954/5742), (968/5838), (1010/6101), (1014/6132), (1044/6330), (1050/6370).

¹⁶⁴ Benzer örnekler için bkz., Zamaşarî, age., (47/87: 2), (48/88: 4), (49/96: 1), (62/154: 2).

¹⁶⁵ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (138/111:1), (144/ 121: 2), (146/124:3), (154/134:4), (163/146: 1), (163/146: 2), (163/146: 3), (163/146: 5), (165/149: 1), (170/154: 4), (175/ 162: 3), (221/222: 9), (227/232: 9), (232/239: 5), (232/239:7), (232/239:7), (255/275: 6), (256/ 277:1), (286/317: 6), (336/385:6), (341/396:2).

Yaşdın ol arz irür *kan saçuk*

Ayag olup yalın il ü *baş açık* (SH;131/860)

Gayr-ı Hudā' dın taleb itgen yakın

Yüzi kara bahtı karadur hemîn (SH;132/879)

Ol kün irür anda besi *bagrı kan*

Cānıda kalmış gam-ı sūd u ziyān (SH;136/945)¹⁶⁷

..hep *başı düşük* durumdaydı. (H; 103)

Handan'ın *yüzü sapsarı, gözlerinin içi kıpkırmızı*... (H; 111)

...önem verilen göz kamaştırıcı *başı acılı ve düşük*... (H;116)¹⁶⁸

Günün birçok saatlerinde, dar sokaklarında *başboş* dolaşır. (BŞ; 28)

...esirlikten yeni dönen *yanık yüzlü, tek kollu* bir biçare... (BŞ; 50)

Bu beyler *uzun boylu* anlatıyorlar. (BŞ; 57)¹⁶⁹

...*yüzü açık* bir kadın vardı... (MH; 22)

...mezarlık arasında beştaş oynamıyor, *gaz bezi yarı düşük göğsü yarı açık* çıplak ayaklarında takunyalar... (MH; 85)

Bekir *kollar sıvalı, başı açık* dünden dolan un çuvallarını... (MH; 125)

21. Belirtme Grupları

İncelenen eserlerin hiçbirinde bu yapı tespit edilememiştir.

¹⁶⁶ Benzer örnekler için bkz., Ergin, age., 1997, (81/D15:6), (83/D12V12:6-7), (86/D26:4), (90/D29:6), (92/D32:3), (93/D33:6), (95/D36:6-7), (96/D38:8), (96/D38:11), (103/D48:11), (103/D48:13), (103/V59:11-12-13), (105/V61:5), (106/V61:6), (106/D52:4), (107/D54:5), (110/D57:7-8), (111/D58:7), (113/D62:1), (114/D63:4-5), (115/D66:10), (133/V36:7), (142/D107:1), (145/D112:4), (153/V53:7), (154/V68-7:13), (161/D132:4), (161/D132:7), (162/D134:6), (163/D136:5), (184/D170:4), (189/D182:10), (198/D201:11), (202/D207:2), (206/D213:4), (215/D235:3), (225/D253:9), (230/D264:5), (230/D265:1), (243/D291:6).

¹⁶⁷ Benzer örnekler için bkz., İsfahanî, age., (74/45).

¹⁶⁸ Benzer örnekler için bkz., Adıvar, age., s. 142, 146, 158, 206.

¹⁶⁹ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 65, 79, 91, 95, 106, 121, 155, 212.

22. Yönelme Grupları

İncelenen eserlerde otuz yerde bu yapıya rastlanılmıştır. Bunların eserlere dağılımı şu şekildedir: KB’de on bir; ME’de üç; YED’de altı; DKH’de bir; SH’de dört; H’de üç ve BŞ’de iki tane. Bu yapıların örnekleri şunlardır:

okıdı bu oğlın *özinge yakın*
tutup kuçtı közde akıttı akın¹⁷⁰ (KB 276/1160)

bayat birsü tevfiik manga emdi küç
hakingnı öteyin yanut *birke üç*¹⁷¹ (KB; 388/1877)¹⁷²

...*yüze yüz* sözleşti anıng birle... (ME; 52/108:3), (ME; 55/119: 8), (ME; 56/122:2)

Her kancarı bakarısam oldur gözüme görünen
Ne havsala ola bende yahud *ana layık* basir

Yokdur toğanla birliği ya *Hakk’a layık* dirliği
Şol kişiden um erliği anun safa nazarı var¹⁷³

Oı işlere eli iren Hak ‘aşkına gönül veren
Dostına *yüze yüz* göre cümle varlıktan mat olur (YED; 94/45: 7)¹⁷⁴

Resül ‘aleyhi’s-selām *zamanına yakın* Bayat boyından... (DKH; 73/D2V2:1)

İy *sıfat u zātunga hayrān* ‘ukül
Tapmaz anga fikr-i mecāl-i vusül (SH; 76/78)

Kıldı cihān mükide ta’yîn-i dîn

¹⁷⁰ *Oğlunu yanına çağırđı; tutup kucakladı ve göziünden sel gibi yaş akıttı.*, Hâcib, age., s. 277.

¹⁷¹ *Tanrı bana şimdi Tefvik ve güç versin, senin hakkını bire karşı üç olarak ödeyeyim.*, Hâcib age., s. 389.

¹⁷² Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (528/2852), (584/3244), (612/3458), (638/3628), (842/4983), (848/5020), (852/5038), (882/5241), (1026/6221).

¹⁷³ Doğan, agt., s.177.

¹⁷⁴ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (105/60: 7), (162/144: 5), (185/177: 3).

Dört güher birdi *cihānga yakın* (SH; 82/157)¹⁷⁵

...fakat sonsuz olarak *ruha yakın*... (H; 46)

...*denize yakın* bir ağacın... (H; 53)

...*göze pek hoş* geliyor. (H; 172)

Bursa fatihleri *yarım asra yakın* bir zaman imanlı ve coşkun akışlarına (BŞ; 122)

İki yüze yakın tulumbacı Bakırköy'e hareket eder... (BŞ; 195)

23. Bulunma Grupları

İncelenen eserlerde toplam kırk üç yerde bu yapı ile karşılaşmıştır. Bunların eserlere dağılımı ise şu şekildedir: KB'de beş; ME'de bir; YED'de beş; DKH'de iki; SH'de iki; İ'de on beş; H'de on bir; MH'de ise iki tane. Aşağıda bu yapıların örnekleri verilmiştir:

haram birle könglüm kara boldı kir

bilig işke tutmaz özüm *yüzde bir*¹⁷⁶ (KB; 1064/6463)¹⁷⁷

...vasiyet kıldı anga malındın *üçde biri* birle... (ME; 42/64: 4)

Günde birün gide turur konşun sefer ide turur

Ecel bir bir yuda turur bu dünyaya mağdur nedür (YED; 102/56: 6)

Hadisdür Mustafa'dan 'aşk ile ikrar didi

Binde bir 'arif bunı bakup okıyubilmez (YED; 138/110: 7)¹⁷⁸

Hanlar hanı Bayındır *yilda bir kere* toy idüp... (DKH; 77/V6:4)

Yilda bir kerre Bayındır Han (DKH; 216/D236:13)

Sinde durur pa-yı Mesiha-nevred

¹⁷⁵ İsfahanî, age., (93/317), (132/880).

¹⁷⁶ *Gönlüm haram ile karardı ve kirlendi; ben bilgiyi yüzde bir işte bile kullanmam.*, Hâcib, age., s. 1065.

¹⁷⁷ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (380/1830), (412/2037), (416/2064), (1064/6463).

¹⁷⁸ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (104/115:1), (159/140:5), (268/294: 7).

Cism ile can bolmuş *ayagingda gerd* (SH; 126/724)

Bir nice kün dahı bu *yolda yakın*

Hiç kişi körmeyesidür berin (SH; 144/1050)

...*dakikada bir* çiçeğe ilişerek, *saniyede bir* meyva ile oyalanarak... (İ; 17)

İki günde bir Çamlıca'ya... (İ; 24)

...emellerin *yüzde*, hatta *binde kaç* gerçekleşir? (İ; 29)¹⁷⁹

İkide birde camilere gittiği de var ya. (H; 17)

Üç günde bir Handan'a geliyordu. (H; 43)

Her *beş dakikada bir*... (H; 44)¹⁸⁰

...Servet Efendi *ikide birde* "Bu nasıl yermiş..." (MH; 77)

Yilda Bir (MH; 121, Başlık)

24. Ayrılma Grupları

Bu yapı, incelenen eserlerde yüz on altı yerde tespit edilmiştir. Bu yapıların eserlere dağılımı ise şöyledir: KB'de yirmi yedi; ME'de iki; YED'de altmış beş, DKH'de sekiz, SH' de beş; İ'de yedi; H'de ise iki tane. Bu yapılarla ilgili örnekler şunlardır:

angar sözledim men sözüngni neçe

takı *minde yigrek* sen aygıl ança¹⁸¹ (KB; 168/514)

kişi sözler ök kör kişining sözi

kişide bagırsak öz işke özi¹⁸² (KB; 170/516)

bagırsak tilese özüngke özüng

¹⁷⁹ Benzer örnekler için bkz., Namık Kemal, age., s. 29, 85, 87, 90, 97, 134, 135, 145, 152, 156, 161, 183.

¹⁸⁰ Benzer örnekler için bkz., Adıvar, age., s. 54, 58, 73, 98, 115, 131, 164, 172.

¹⁸¹ *Her ne kadar ben senin söylediklerini anlattımsa da, kendin bunu benden daha iyi açıklar ve anlatırsın.*, Hâcib, age., s. 169.

¹⁸² *Bir kişinin arzusunu anlatmaya bir başkası da aracılık edebilir, fakat insanın kendisi kendi işine başkasından daha yakındır.*, Hâcib, age., s. 171.

özüngde bagırsak yok ol kes sözüng¹⁸³ (KB; 170/518)¹⁸⁴

...okaltdı anga *işden iş* uçun... (ME; 46/81:4)

..*kündin kün* song kemişdi... (ME; 50/99:7)

İki cihan toptolu bag u bustan olurısa

Senin kokundan eyü gül bûstan içinde bitmeye¹⁸⁵

Ne gelmeğün gelmek durur ne bilmeğün bilmek durur

Son menzilün ölmek durur duymadun '*aşkdan bir eser*' (YED; 83/28:7)

Can u gönül 'aklı u fehim nisar olsun ma'şukaya

Pas aşıkun *andan ayru* dahı ne mülk ü malı var (YED; 85/32:2)¹⁸⁶

Gine toy idüp *atdan aygır deveden buğra koyundan koç* kırdurmuş-idi. (DKH; 78/V6: 5-6, 80/V8: 5, 86/V13: 6-7, 162/D134:5, 165/D200: 11-12, 228/D260: 6-7, 233/D271: 3, 245/D294: 7)

Ni'meti çün *şükridin artuk*

Şükr kılanıng ni'amı çok irür (SH; 71/26)

Kılsang eger bir kıl *özündin cüda*

Vacib ü lazım sana olur fida (SH; 110/558)

¹⁸³ *Eğer kendine candan bağlı birini arıyorsan, sözün kısası, kendinden daha candan birini bulamazsın.*, Hâcib, age., s. 171.

¹⁸⁴ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (202/706), (380/1830), (398/1936), (412/2037), (416/2064), (450/2313), (528/2853), (540/2940), (648/3690), (666/3817), (682/3913), (704/4041), (708/4075), (740/4303), (764/4451), (768/4479), (820/4844), (858/5077), (874/5184), (1064/6463), (968/5839), (968/5840), (974/5875), (1024/6203).

¹⁸⁵ Doğan, agt., 173.

¹⁸⁶ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (113/72: 2), (114/73: 8), (114/73: 9), (124/89: 1), (127/94: 2), (135/107: 4), (148/126: 1), (148/126: 2), (148/126: 3), (148/126: 4), (148/126: 5), (148/126: 6), (148/126: 7), (148/126: 8), (148/126: 9), (148/126: 10), (150/129: 9), (152/131: 8), (152/132: 2), (152/132: 3), (162/144: 6), (171/157: 4), (181/170: 4), (183/174: 2), (184/174: 6), (184/175: 5), (190/184: 1), (192/184: 18), (210/206: 1), (214/212: 1), (230/236: 2), (232/239:1), (232/239: 4), (237/247: 1), (241/253: 8), (250/268: 8), (265/290: 1), (265/290: 2), (265/290:3), (265/290: 4), (265/290:5), (265/290: 6), (265/290: 7), (265/290: 8), (265/290: 9), (265/290:10), (265/290:11), (265/290:12), (265/290:13), (270/294: 7), (278/305: 1), (278/305: 3), (295/331: 4), (303; 343: 5), (307; 348: 6), (307/348: 9), (307/349: 2), (330/378: 8), (341/395: 5), (353/411: 7), (355/ 413: 7), (355/414: 3).

Başdın ayag kılmagan ol yolda pes

İrse felek bezmige adem imes (SH; 121/724)¹⁸⁷

...*anadan doğma* çıplak olarak... (İ; 15)

Kendi *hayatından daha üstün* tuttuğu babasını... (İ; 22)

...çok sevdiği anneciğini aldatmak *ölümünden beter* bir azaptı.(İ; 31)¹⁸⁸

...*bunlardan biri* belki olur, dedi. (H; 29)

Fakat *şeytandan büyük Tanrı* olduğu gibi *kibirden de büyük* acı var. (H; 116)

25. İlgı Grupları

İncelenen eserlerde bu yapıyla oldukça az karşılaşılmıştır.

Tabgaç kaganın içreki bediçig itı. (OA: KTA-GY; 6/12)

Kangım Türk Bilge Kagan... (OA: BKA-DY; 32/1)

26. Eşitlik Grupları

İncelenen eserlerin hiçbirinde bu yapıya rastlanılmamıştır.

27. Vasıta Grupları

İncelenen eserlerden sadece birinde bu yapı ile karşılaşılmıştır:

...senden yine *şikayetlerle dolu* bir mektup. (H; 125)

28. Kalıplaşmış İfadeler

Burada incelenen yapılar kısaltma grupları olarak kabul edilen isnat, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma, ilgi, eşitlik ve vasıta gruplarına yapı bakımından uymamakla

¹⁸⁷ Benzer örnekler için bkz., İsfahanî, age., (73/35), (145/1078).

¹⁸⁸ Benzer örnekler için bkz., Namık Kemal, age., s. 85, 92 (2 tane), 98.

birlikte kesin bir kuralları olmayan yapılardır. Bu yapılar çeşitli dil bilgisi ve söz dizimi kitaplarında farklı şekillerde ele alınmışlardır.

Bu çalışmada bu yapılar şu şekilde sınıflandırılmıştır:

281. Birinci Unsuru Ayrılma İkinci Unsuru Yönelme Hâl Eki Almış Kalıplaşmış İfadeler

İncelenen eserlerde bu yapılara ME’de dokuz; YED’de elli iki; DKH’de dört; SH’de üç; İ’de yirmi bir; H’de altmış üç; BŞ’de yirmi sekiz ve MH’de on iki olmak üzere toplam yüz doksan iki yerde rastlanılmıştır. Bunların örnekleri şöyledir:

...hüküm bitigi, *kadı-dın kadı-ga* bargan... (ME; 47/86:4)

...çevürdi anı *yerdin yerge* (ME; 50/100:4)

yörütüdi anı *eldün elge*... (ME; 51/102: 6)¹⁸⁹

Yunus seni din idindi din nedur iman idindi

İşka bugün yarın n’olurişi budur *öndin sona* (YED: 74/14:2)

Sen kim didün ya Rab bana ben yakınım *senden sana*

Çün yakınsın *benden bana* görklü yüzün göster bana (YED; 74/14: 3)

Sen bu cihan mülkini *Kaf’ dan Kaf’a* tutdun tut

Ya bu ‘alem malını oynayuban ütdün tut (YED; 76/18:1)¹⁹⁰

...*ilden ile bigden bige* ozan gezer. (DKH; 75/V4:8)

¹⁸⁹ Benzer örnekler için bkz., Zamaşarî, age., (53/111:6), (53/111:7), (53/113: 2), (60/140: 8), (70/188: 3), (74/203: 6).

¹⁹⁰ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (70/7:9), (70/8: 1), (70/8: 2), (70/8: 3), (74/14: 1), (80/22: 5), (83/28: 7), (87/33: 10), (91/40: 5), (102/56: 2), (105/59: 3), (110/68: 4), (120/84: 5), (142/118:1), (145/122: 5); (149/127: 5), (151/130: 4), (162/144: 1), (165/149:1), (168/152: 6), (168/152: 12), (168/152: 13), (174/160: 7), (186/178: 7), (190/183: 6), (198/191: 14), (200/195: 1), (201/195: 6), (252/268: 8), (254/273: 7), (254/273: 9), (257/277: 7), (268/293: 6), (269/295: 3), (286/317: 5), (287/318: 4), (298/ 335: 6), (299: 377:3), (300/338: 1), (308/349: 9), (310/352: 2), (319/363: 1), (324/370: 6), (329/377: 5), (334/383: 1), (334/385: 5), (342/397: 6), (347/404: 3), (348/404: 9).

...*ol uçından bu uçına bu uçından ol uçına* çarpışdırdı,... (DKH; 76/V5:7-8, 201/D206:3)

...*erden ere* kiçiteyim senün için (DKH; 221/D246:2-3)

Başdın ayaga tig ol arz-Minā

İleyüp ārāmige ehl-i vefā (SH; 119/689)

Fevk-i cebel ***başdın ayaga*** tamām

Çāk-ı ciger birle turur hās u ‘ām (SH; 130/856)

Ol kim uşal yirge yatur pür-huzūr

Başdın ayaga dig iner anga nūr (SH; 135/918)

...toprağın her tarafı ***baştan başa*** tazelik kesilir. (İ; 11)

...***dakikadan dakikaya*** yaklaşırdı. (İ; 30)

Ali Bey ***renkten reнге*** giriyor. (İ; 46)¹⁹¹

Uzaktan gördüğüm pembe genç kızla ***birdenbire***... (H; 14)

..., hele felsefe okusam ***açıktan açığa*** uyuyor. (H; 25)

...memleketin ***bir ucundan bir ucuna*** dolaşarak...(H; 49)¹⁹²

...niyetlerinden ***iyiden iyiye*** emin olduktan sonra... (BŞ; 32)

...bu öğreticinin anında ***bir uçtan öbür uca*** geçebileceğini...(BŞ; 62)

...***açıktan açığa*** karikatüre ve hicve gidiyordu. (BŞ; 65)¹⁹³

Memlekette ***içten içe*** kaynakayan bir hiddet... (MH; 15)

Emine'ye nedense ***doğrudan doğruya*** bakamıyor... (MH; 22)

...bütün bir yaz mevsimi ***yeniden yeniye*** sürer... (MH; 39)¹⁹⁴

¹⁹¹ Benzer örnekler için bkz., Namık Kemal, age., s. 30, 46, 54, 56, 59, 61, 70, 103, 107 (2 tane), 113 (2 tane), 126, 128, 133, 158, 170, 173.

¹⁹² Benzer örnekler için bkz., Adivar, age., s. 15, 25, 30 (2 tane), 33, 35, 38, 41, 48 (2 tane), 49, 52 (3 tane), 53, 58, 62, 63, 69, 72, 73 (2 tane), 76, 77, 79 (2 tane), 89, 91, 92, 93, 96, 97, 99, 102, 114, 116 (2 tane), 110, 127 (2 tane), 137, 139, 143, 144 (3 tane), 146, 151, 153, 154, 158, 174 (2 kere), 177, 178, 180, 187, 196, 197, 205.

¹⁹³ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 27, 32, 50, 62, 65, 66, 69, 76 (2 tane), 95 (2 tane), 99, 102 (3 tane), 103, 120, 136, 150 (2 tane), 178, 180, 221, 234, 235.

Buraya kadar verilen örnekler için Hatiboğlu “*İkilemeler*”¹⁹⁵ başlığını kullanmış, Ediskun ise hâl eklerinden bahsederken –den hâlinin kalıplaşmış sözler yaptığından bahsetmiş ve yukarıdaki yapılara benzer örnekler vermiştir.¹⁹⁶ Banguoğlu “*Kimden-Kime Haliyle Kurulan İsim Öbekleri*”¹⁹⁷ derken Ergin, “*Kısaltma Grupları*”¹⁹⁸ başlığını kullanmış ve “*belli bir kaideleri yoktur*” demiştir. Karahan ise bu yapılar için “*Birinci unsuru uzaklaşma hâli, ikinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grupları*”¹⁹⁹ adlandırmasını yapmıştır. Açıkgöz-Yelten, “*Ablatifli Datifli Kısaltma*”²⁰⁰ derlerken Delice “*İki Durumlu Öbek*” demiştir. Altun “*Uzaklaşma Durum Eki Almış Ad + Yönelme Durum Eki Almış Ad Kalıbında Bulunma Grubu*”²⁰¹ şeklinde adlandırmış, Özkan-Sevinçli ise “*Kısaltma (İsim) Gruplarının Ters Görünümünde Kelime Grupları*” demişler ve yapıları ikileme olarak kabul etmişlerdir.²⁰²

282. Birinci Unsur Yalnız İkinci Unsuru Yönelme Hâl Eki Almış Kalıplaşmış İfadeler

Bu yapılardan DKH’de bir; İ’de yirmi altı; H’de yirmi altı; BŞ’de dokuz ve MH’de dört olmak üzere toplam altmış altı tane tespit edilmiştir.

Oğuz bigleri bunu göriçek *el ele* çaldılar gülişdiler. (DKH; 143/D109:9)

...birbirleriyle *dudak dudağa* gelirler. (İ; 12)

Doğduğu gündün beri *sıkı sıkıya* bağlı bulunduğu... (İ; 31)

...cümlelerini *arka arkaya* sıraladı. (İ; 44)²⁰³

...bu odada *karşı karşıya* oturduk. (H; 37)

¹⁹⁴ Benzer örnekler için bkz., Karay, age., s. 41, 60, 88, 89 (2 tane), 91, 112, 144, 188.

¹⁹⁵ Bunları da Ayrı sözcükten kurulan çıkmalı ikileme ve Aynı sözcükten kurulan çıkmalı ikileme şeklinde sınıflandırmıştır., Hatiboğlu, age., s.76.

¹⁹⁶ Ediskun, age., 113.

¹⁹⁷ Banguoğlu, age., s. 538.

¹⁹⁸ Ergin, age., 2000^a, s. 397.

¹⁹⁹ Karahan, age., 2006, s. 83.

²⁰⁰ Bu yapı kendi içerisinde Aynen tekrarlı ablatifli datifli kısaltma ve Zıt manalı ablatifli datifli kısaltma” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır., Açıkgöz-Yelten, age., s. 36.

²⁰¹ Altun, agm., s. 168.

²⁰² Özkan-Sevinçli, age., s. 89, 90.

²⁰³ Benzer örnekler için bkz., Namık Kemal, age., s. 35, 52, 57, 62, 70, 77, 79, 87 (3 tane), 93, 103, 106, 113, 131, 149, 153, 154, 155, 162, 173, 174, 186.

Onun ayakları **üst üste**... (H; 37)

...**baş başa** en gizli iki dost... (H; 38)²⁰⁴

..., **üst üste** yangınlar ve yağmalar... (BŞ; 30)

Omuz omuza, yüzlerinde, bilhassa gözlerinde acaip bir parıltı... (BŞ; 64)

... “rüya ile hareketin **el ele** yürüdüğü”... (BŞ; 124)²⁰⁵

İl merkezinde **ard arda** olaylar çıkmasına... (MH; 11)

İki mahpus **başbaşa** verip konuştuğundan sonra... (MH; 16)

Göz göze gelirse... (MH; 58)

...aceleci bir gölge ile **karşı karşıya** geldi. (MH; 138)

Bu yapılarla Hatiboğlu, “*Aynı Sözcükten Kurulan Yönelmeli İkileme*”²⁰⁶ derken Hengirmen “*Kalıplaşmış Sözcükler*”²⁰⁷, Ergin “*Kısaltma Grupları*”²⁰⁸, Açıkgöz-Yelten “*Yalın Aynen Tekrarlı Datifli Kısaltma*”²⁰⁹, Demir-Yılmaz “*Kısaltma Grupları*”²¹⁰, Özkan vd. “*Kısaltılmış, Kalıplaşmış İfadelerine Dayalı Kelime Grupları*,”²¹¹ Karahan “*İkinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grubu*”²¹² demiştir. Altun “*Yaklaşma Durum Eki Almış Ad + Ad Kalıbında Yaklaşma Grubu*”²¹³ derken Özkan-Sevinçli ise “*Kısaltma (İsim) Grubunun Ters Görünüşünde Olan Kelime Grupları*” demişlerdir.²¹⁴

283. Birinci Unsuru İyelik Eki İkinci Unsuru İyelik Eki ve Yönelme Hâl Eki Almış Kalıplaşmış İfadeler

Bu yapılarla ME’de bir; İ’de iki, BŞ’de iki ve MH’de bir yerde olmak üzere toplam altı yerde rastlanılmıştır. Örnekleri ise şunlardır:

²⁰⁴ Benzer örnekler için bkz., Adivar, age., s. 37, 45, 48, 71, 84, 90, 96, 100, 111, 116, 123, 139, 150, 155, 157, 171, 179, 181, 186, 191, 192 (2 tane), 195.

²⁰⁵ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 66, 142, 149, 205, 210, 212.

²⁰⁶ Hatiboğlu, age., s. 75.

²⁰⁷ Hengirmen, age., s. 412.

²⁰⁸ Ergin, age., 2000^a, s. 397.

²⁰⁹ Açıkgöz-Yelten, age., s. 38.

²¹⁰ Demir-Yılmaz, age., s. 205.

²¹¹ Özkan vd., age., s. 581.

²¹² Karahan, age., 2006, s. 83.

²¹³ Altun, agm., s. 167.

²¹⁴ Özkan-Sevinçli, s. 89,90.

biri biringe dayayu koydı...(ME; 44/78: 8)

...tahayyül ederek sevinçten *içi içine* sığmıyor... (İ; 48, 116)

...akşama kadar *boşu boşuna* tekrarlardı durdu. (İ; 66, 181)

...rüyalarına *tıpkısı tıpkısına* benzediği aşikârdır. (BŞ; 125)

...ikisi de *ardı ardına* hükümdar olan iki erkek çocuk veren... (BŞ; 176)

...saygıyla, *saati saatine* yapılıyordu. (MH; 98)

Bu yapılar Hatiboğlu tarafından “*Aynı Sözcükten Kurulan İyelikli İkilemeler*”²¹⁵, Açıkgöz-Yelten tarafından “*İyelikli Aynen Tekrarlı Datifli Kısaltma*”²¹⁶ ve Özkan-Sevinçli tarafından “*Kısaltma (İsim) Gruplarının Ters Görünüşünde Olan Kelime Grupları*” başlığı altında incelenmiştir.²¹⁷

284. İkinci Unsuru İyelik ve Yönelme Hâl Eki Almış Kalıplaşmış İfadeler

...onu *boylu boyuna* halının üstünde yatar buldum. (H; 146, 172)

Bu yapı sadece Açıkgöz-Yelten’de “*Vasıflı Aynen Tekrarlı ve İyelikli Datifli Kısaltma*” başlığı altında incelenmiştir.

285. İkinci Unsuru Eşitlik Hâl Eki Almış Kalıplaşmış İfadeler

...*boylu boyunca* yatıyordu. (H; 146)

Bu yapıyı da sadece Açıkgöz-Yelten “*Vasıflı Aynen Tekrarlı ve İyelikli Eşitlemeli Kısaltma*” başlığı altında incelemiştirlerdir.²¹⁸

²¹⁵ Hatiboğlu, age., s. 78.

²¹⁶ Açıkgöz-Yelten, age., s. 58.

²¹⁷ Özkan-Sevinçli, age., s. 89, 90.

²¹⁸ Açıkgöz-Yelten, age., s. 58.

286. Kuralsız Kalıplaşmış İfadeler

İncelemeler sonucunda Ergin ve çoğu araştırmacının kısaltma grupları başlığı altında göstererek belli bir kuralı yoktur dediği yapılardan “*güle güle*” örneği, incelenen metinlerden sadece YED’de üç yerde tespit edilmiştir:

Şol kahırla kazananlar *güle güle* yidürenler

Götürdüm perdelerini didaruma baksun dimiş (YED; 145/122: 6)

Şakirem derdüm ile sataşdum *güle güle*

Dertlüler bulıcağız ben beni bulmazam (YED; 195/188: 3)

Bir gözi yaşlu ‘arife uğradum eydür ağlagıl

Bunda çk ağlayan kişi anda gider *güle güle* (YED; 286/317: 6)

29. Kısaltma Gruplarının Dil Birimi Olarak Görevleri²¹⁹

a. İsim İşlevinde Kullanılırlar

İsnat grubu cümle içerisinde isim işlevinde kullanılır.

Tabgaç budun *sabu süçig agısı yumşak* ermiş (OA; KTA; GY; 4/5)

negü tir eşit emdi *kılkı silig*

snayı tegip ilke sunmı elig²²⁰ (KB; 142/346)²²¹

Ben dervişam diyen kişi iş bu yola ‘ar gerekmez

Derviş olan kişlerin *gönli gendür* dar gerekmez (YED; 138/111:1)²²²

²¹⁹ Görev kelimesi Türkçe Sözlükte “Bir cümlede bir dil biriminin öbür birimlerle ilişkisi aracılığıyla yerine getirdiği iş.” şeklinde tanımlanmaktadır., TDK Yay., s. 780.

²²⁰ Şimdi dinle, doğası yumuşak olan ve tecrübeyle yükselerek memleket işini eline alan adam ne der., Hâcib, age., s. 143.

²²¹ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (100/58), (158/452), (170/515), (214/778), (332/1523), (540/2927), (554/3031), (584/3254), (602/3382), (602/3383), (648/3687), (666/3811), (683/3925), (758/4413), (788/4609), (818/4828), (830/4910), (864/5112), (872/5171), (902/5888), (910/5448), (920/55509), (954/5742), (1010/6101), (1014/6132), (1044/6330).

Gayr-ı Hudā' dın taleb itgen yakın

Yüzi kara bahtı karadur hemin (SH; 131/860)

Yönelme grubu cümle içerisinde isim işlevinde kullanılır.

idi yakşı aymış kişi ödrümi

kişike bagırsak kişi ködrümü (KB; 584/3244)²²³

Nefsingi nār kılma **yolungga delil**

Nefsige uygandur adall-ı sebîl (SH; 132/880)

Bulunma grubu cümle içerisinde isim işlevinde kullanılır.

Binde biri bu halkun Rahman yolına girmez

Gel bir kişi göster kim şeytan yolına girmez (YED; 140/115:1)

Sinde durur pā-yı Mesîhā-nevred

Cism ile cān bolmış **ayagingda gerd** (SH; 126/789)

Her gün içimizde beliren emellerin **yüzde, binde kaç**ı gerçekleşir. (İ; 29)²²⁴

Ayrılma grubu cümle içerisinde isim işlevinde kullanılır.

Gine toy idüp **atdan aygır deveden buğra koyundan koç** kırdurmuş-idi. (DKH; 78/V6: 5-6, 80/V8: 5, 86/V13: 6-7, 162/D134: 5, 165/D200: 11-12, 228/D260: 6-7, 233/D271: 3, 245/D294:7)

Ne gelmeğün gelmek durur ne bilmeğün bilmek durur

Son menzilin ölmek durur duymadun **'aşkdan bir eser** (YED; 83/29:7)²²⁵

²²² Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (146/124: 3), (154/134: 4), (163/146: 1), (163/146: 2), (163/146: 3), (163/146: 5), (175/162: 3), (232/239: 5), (232/239: 6), (232/239: 7).

²²³ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (638/3628), (882/5241).

²²⁴ Benzer örnekler için bkz., Namık Kemal, age., s. 161.

Fazlası ol kutnung irürdi nihân
Dilde gam itdi anı *közdin ayan* (SH; 73/35)

...*bunlardan biri* belki olur. (H; 29)

İki çocuğundan birisi için ötekinden yardım isteyen... (H; 92)²²⁶

...1920 yıllarının en atılğan *tecrübelerinden biriydi*. (BŞ; 29)²²⁷

İlgi grubu cümle içerisinde isim işlevinde kullanılır.

Tabgaç kaganın içreki bediçig itı. (KTA-GY; 6/12)

Kangım Türk Bilge Kagan... (BKA-DY; 32/1)

Kalıplaşmış ifadeler cümle içerisinde isim işlevinde kullanılırlar.

...sefer kıldı *bir yedin* takı *bir yerge*... (ME; 53/111:6)²²⁸

Sen bu cihan *Kaf'dan Kaf'a* tutdun tut

Ya bu 'alem malını oynayuban ütdün tut (YED; 76/18: 1)²²⁹

...*ilden ile bigden bige* ozan gezer. (DKH; 75/V4:8)²³⁰

Ali Bey *renkten reнге* giriyor. (İ; 46)

...*bir ucundan bir ucuna* dolaşarak benden önce gelen... (H; 49)²³¹

²²⁵ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (113/72: 2), (114/73: 9), (127/94: 2), (150/129: 9), (152/131:8), (152/132:2), (162/144: 6), (181/170: 4), (192/184:1), (241/253: 8), (265/290: 1), (290/290: 3), (265/290: 4), (265/290: 5), (265/290: 8), (270/295: 21), (353/411 :7).

²²⁶ Benzer örnekler için bkz., Adıvar, age., s.73.

²²⁷ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 54, 55, 57, 76.

²²⁸ Benzer örnekler için bkz., Zamaşarî, age., (53/111:7).

²²⁹ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (80/22: 5), (82/26: 4), (105/59: 3), (110/68: 4), (142/118:1), (145/122:5), (165/149: 1), (168/152: 6), (168/152: 12), (186/178: 7), (198/191: 14), (201/195:6), (254/273: 7), (257/277: 7), (269/295: 3), (286/317: 5), (287/318: 6), (298/335: 6), (299/337:3), (319/363: 1), (342/397: 6), (347/404: 3).

²³⁰ Benzer örnekler için bkz., Ergin, 1997, (76/V5:7-8), (201/D206:3), (DKH; 221/D246:2).

²³¹ Benzer örnekler için bkz., Adıvar, age., 49, 144.

...bu ordularla *zaferden zafere* koştukça... (BŞ; 66)²³²

b. Sıfat İşlevinde Kullanılırlar

İsnat grubu cümle içerisinde sıfat işlevinde kullanılır.

todumsuz bolur ol *közi suk* kişi
közi sukka yetmez bu dünya aş²³³ (KB; 406/2001)²³⁴

... *yüzi agzı egri* bolmuş er (ME; 31/1: 4-7)²³⁵

Aşk erinün *gönli dolu* padişahun haznesidir
Aşksuz âdem ne anlasun şeri'atın ma'nisidir (YED; 104/59: 1)²³⁶

...*adı görklü* Muhammed Mustafa hürmetine Bağışlasun hanum hey. (DKH; 142/D107:1)²³⁷

...*yüzü açık* bir kadın vardı... (MH; 22)

Yönelme grubu cümle içerisinde sıfat işlevinde kullanılır.

erentir başı indi *yirke yaguk*
yaşık baş kötürdi yüz açtı yaruk²³⁸ (KB; 1026/6221)²³⁹

²³² Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 35, 54, 62, 233, 235.

²³³ *Gözü aç kişi hiçbir şey ile doymaz, gözü aç olana bütün dünya nimeti yetmez.*, Hâcib, age., s. 407.

²³⁴ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (100/57), (132/277), (332/1523), (434/220), (496/2169), (560/3071), (584/3254), (844/4998), (902/5388), (902/5390).

²³⁵ Benzer örnekler için bkz., Zamaşarî, age., (31/1:4-7), (43-44/68:5-8), (47/87:2), (48/88:4), (49/96:1), (62/154: 1-2).

²³⁶ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (221/222: 9), (286/317: 6), (341/396:2).

²³⁷ Benzer örnekler için bkz., Ergin, age., 1997, (84/D21V12:6), (86/D24:4-5), (92/D32:3), (93/D33:6), (95/D36:6-7), (103/V59:11-12), (105/V61:5), (106/V61:6), (106/D52:4), (107/D54:5), (111/D58:7), (113/D62:1), (114/D63:3), (115/D66:10), (133/V36:7), (142/D107:1), (145/D112:4), (153/V53:7), (154/V68-7:13), (161/D132:4), (161/D132:7), (162/D134:6), (163/D136:5), (184/D170:4), (189/D182:10), (198/D201:11), (202/D207:2), (206/D213:4), (215/D235:3), (225/D253:9), (230/D264:5), (230/D265:1), (243/D291:6).

²³⁸ *Erentir'in başı yere yakın bir noktaya kadar indi; güneş başını kaldırdı ve parlak yüzünü açtı.*, Hâcib, age., s. 1027.

²³⁹ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (528/2852), (842/4983).

Her kancarı bakarısam oldur gözüme görünen
Ne havsala ola bende yahud *ana layık* basir

Yokdur toğanla birliğı ya *Hakk'a layık* dirliğı
Şol kişiden um erliğı anun safa nazarı var²⁴⁰

Resül 'aleyhi's-selâm *zamanına yakın* Bayat boyından... (DKH; 73/D2V2:1)

Sırr-ı İlâhîge irenler *yakın*

Nâtık olanlar be-kitâb-ı mübin (SH; 93/137)²⁴¹

...fakat sonsuz olarak *ruha yakın*; insanların, eşyanın, dokularında var olan, ruhun karanlık ve çirkin boşluklarına kadar her şeyi dolduran kurtarıcı ve bağışlayan bir sevgi ruhu. (H; 46)²⁴²

Bursa fatihleri *yarım asra yakın* bir zaman... (BŞ; 122)²⁴³

Bulunma grubu cümle içerisinde sıfat işlevinde kullanılır.

Haram birle könglüm kara boldı kir
Bilig işke tutmaz özüm *yüzde bir*²⁴⁴(KB; 1064/6463)

Hadisdür Mustafâ'dan 'aşk ile ikrâr didi
Binde bir 'arif bunı bakup okıyubilmez (YED; 138/110: 7)

Bir nice kün dahı bu *yolda yakın*
Hiç kişi körmeyisidür berîn (SH; 144/1050)

...intikam planının *yüzde yüz* başarı ile sonuçlanacağından... (İ; 135)

²⁴⁰ Doğan, agt., s.177.

²⁴¹ Benzer örnekler için bkz., İsfahanî, age., (76/78), (82/157), (132/880).

²⁴² Benzer örnekler için bkz., Adıvar, age., s. 58.

²⁴³ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 195.

²⁴⁴ *Gönlüm haram ile karardı ve kirlendi; ben bilgiyi yüzde bir işte bile kullanmam.*, Hâcib, age., s. 1065.

Artık Hüsni Paşa'nın kavgaları *günde beş altı defa* eskiyip tekrarlanan bir hastalık oldu. (H; 115)

Ayrılma grubu cümle içerisinde sıfat işlevinde kullanılır.

şekerde süçigrek söz idtim sanga
aguda açığ keldi yangı manga²⁴⁵ (KB; 682, 3913)²⁴⁶

Eğer bana sorarısın cânı yokdur şol kişün
Ma'şuka *sevmekden artuk* gönline endişe gelür (YED; 114/73: 9)²⁴⁷

Kendi *hayatından daha üstün* tuttuğu babasını... (İ; 22)²⁴⁸

Fakat *şeytandan büyük* Tanrı olduğu gibi *kibirden de büyük* acı var. (H; 116)

Yıldırım, Timurlenk'le, yani talihinden *zehirden acı* yüzü ile Ankara'da karşılaşır. (BŞ; 28)²⁴⁹

Kalıplaşmış ifadeler cümle içerisinde sıfat işlevinde kullanılırlar.

...hüküm bitigi, *kadı-dın kadı-ga* bargan... (ME; 47/86:4)

Sımak gerek gönlün butın fâsiddür cümle ta'atün
Geçmeyince 'ibâdetün *Hak'dan sana* ma'zur nedür (YED; 102; 56: 2)

Doğduğu günden beri *sıkı sıkıya* bağlı bulunduğu utanmayı... (İ; 31)²⁵⁰

²⁴⁵ *Sana şekerden daha tatlı söz gönderdim; karşılığı bana zehirden daha acı olarak geldi.*, Hâcib, age., s. 683.

²⁴⁶ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (170/518), (682/3913), (968/5839), (968/5840), (974/5875), (1024/6203).

²⁴⁷ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (152/132: 3), (171/157: 4), (183/174: 3), (190/184: 1), (210/206: 7), (232/239: 1), (243/256: 6), (265/290: 6), (265/290: 7), (265/290: 9), (266/290:10), (266/291: 12).

²⁴⁸ Benzer örnekler için bkz., Namık Kemal, age., s. 15, 98.

²⁴⁹ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 31, 218.

²⁵⁰ Benzer örnekler için bkz., Namık Kemal, age., s. 35, 57, 70, 79, 87, 170, 173.

Yan yana, iç içe iki oda. (H; 171)

...*üst üste* yangınlar ve yağmalar şehirde geçmiş zamanların pek az eserini bırakmıştır. (BŞ; 30)²⁵¹

Seneden seneye artan vergilerin, müdahalelerin devri açılır... (BŞ; 95)²⁵²

...*günü gününe* okuyanlar, bu debdebe ve ihtişamı...(BŞ; 216)

İl merkezinde *ard arda* olaylar çıkmasına sebep olan uygunsuz takımından Yatık Emine... (MH; 11)

c. Zarf İşlevinde Kullanılırlar

İsnat grubu cümle içerisinde zarf işlevinde kullanılır.

...*közi kaşı yablak* boldaçı tip sakındım.²⁵³ (OA; KTA; KY; 28/11)

Turup çıktı andın sakınçın tügük

Kelip karşıka kirdi *köngli tüşük*²⁵⁴ (KB; 270/1111)²⁵⁵

...*yan-başı ulu* boldı. (ME; 45/76: 8)

Yaratıldı Mustafa *yüzi gül gönli safa*

Ol kıldı bize vefa andandur ihsan bana (YED; 73/12: 7)²⁵⁶

...Uruz *başı açık yahn ayak* kafirlerin yanınça tutsak gitdi... (DKH; 103/V59:13)²⁵⁷

²⁵¹ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 66, 106.

²⁵² Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 68, 99, 102, 103, 165.

²⁵³ ...*gözü kaşı kötü olacak diyip düşünceye daldım.*, Ergin, age., 2000^b, s. 29.

²⁵⁴ *Kayı ve üzüntüyle kalkıp oradan çıktı; üzgün üzgün dönüp saraya girdi.*, Hâcib, age., s. 271.

²⁵⁵ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (140,325), (270/1111), (338/ 1563), (360/1695), (404/1985), (422/2115), (434/2202), (752/4367), (968/5833), (1050/6370).

²⁵⁶ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (118/79: 6), (165/149: 1), (227/232: 9), (255/275: 6), (256/277: 1), (336/385: 6).

²⁵⁷ Benzer örnekler için bkz., Ergin, age., 1997, (96/D38:11), (110/D57:7-8).

Yaşdın ol arz irür **kan saçuk**

Ayagolıp yalın il ü **baş açık** (SH;131/860)²⁵⁸

...**yüü daha suskun**, sonsuz bir didişmenin dalgınlığı ile daldı. (H; 158)²⁵⁹

İlk önceleri camileri, **başı boş** dolaşmıştık. (BŞ; 79)²⁶⁰

...mezarlık arasında beştaş oynamıyor, **gaz bezi yarı düşük göğsü yarı açık** çıplak ayaklarında takunyalar... (MH; 85)

Yönelme grupları cümle içerisinde zarf işlevinde kullanılır.

Bayat birsü tevfik manga emdi küç

Hakıngı öteyin yanut **birke üç**²⁶¹ (KB; 388/1877)²⁶²

...**yüze yüz** sözleşti anıng birle. (ME; 52/108: 3)²⁶³

...**göze pek hoş** geliyor. (H; 172)

Bulunma grubu cümle içerisinde zarf işlevinde kullanılır.

Günde birün gide turur konşun sefer ide turur

Ecel bir bir yuda turur bu dünyaya mağrur nedür (YED; 102/56: 6)²⁶⁴

...**dakikada bir** çiçeğe ilişerek, **saniyede bir** meyva ile oyalanarak... (İ; 17)²⁶⁵

İki de birde camilere gittiği var ya. (H; 17)²⁶⁶

²⁵⁸ Benzer örnekler için bkz., İsfahanî, age., (136/945).

²⁵⁹ Benzer örnekler için bkz., Adıvar, age., s. 103, 111, 116, 142, 146, 206.

²⁶⁰ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 28, 65.

²⁶¹ *Tanrı bana şimdi tevfik ve güç versin, senin hakkını bire karşı üç olarak ödeyeyim.*, Hâcib, age., s. 389.

²⁶² Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (276/1160), (352/1651), (612/3458), (848/5020), (852/5038).

²⁶³ Benzer örnekler için bkz., Zamaşarî, age., (55/119: 8), (56/122: 2).

²⁶⁴ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (101/55: 5), (268/294: 7).

²⁶⁵ Benzer örnekler için bkz., Namık Kemal, age., s. 24, 29, 85, 87, 90, 97, 152, 156, 161.

²⁶⁶ Benzer örnekler için bkz., Adıvar, age., s. 43, 44, 54, 58, 73, 98, 131, 164, 172.

...herkesin adeta zaruri olarak *günde birkaç defa* birbirine rastladığı bu şehirde...
(BŞ; 30)²⁶⁷

...Servet Efendi *ikide birde* “Bu nasıl yermiş...” (MH; 77)²⁶⁸

Ayrılma grubu cümle içerisinde zarf işlevinde kullanılır.

bu işni ilig *minde yigrek* bilür
atası beg erdi özi beg turur²⁶⁹ (KB; 398/1936)²⁷⁰

...*kündin kün* song kemişdi anga tezgindi... (ME; 50/99:7)

Çılsang eger bir çıl *özüngdin cüdā*
Vācib ü lāzım sanga olur fidā (SH; 110/558)

Sensin bize *bizden yakın* görünmezsin hikâb nedür
Çün ‘aybı yok görklü yüzün üzerinde nikâb nedür (YED; 124/89: 1)²⁷¹

...Ali Bey’in *hayliden hayli* canını sıkımtı. (İ; 85)²⁷²

Bunlardan başka, bir de Kur’ân okuyan hâfızlar vardı. (BŞ; 56)²⁷³

Vasıta grubu cümle içerisinde zarf olarak kullanılır.

....senden yine *şikayetlerle dolu* bir mektup. (H; 125)

²⁶⁷ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 42, 58, 78, 156, 167, 183, 189, 190.

²⁶⁸ Benzer örnekler için bkz., Karay, age., s. 22, 85, 121.

²⁶⁹ *Bu işi hükümdar benden daha iyi bilir; babası beydi, kendisi de beydir.*, Hâcib, age., s. 399.

²⁷⁰ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (170/516), (398/1936), (450/2313), (528/2853), (540/2940), (648/3690), (666/3817), (708/4075), (746/4338), (764/4451 (820/4844).

²⁷¹ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (135/107: 4), (148/126: 1), (148/126: 2), (148/126: 3), (148/126: 4), (148/126: 5), (148/126: 6), (148/126: 7), (148/126: 8), (148/126: 9), (148/126: 10), (183/174: 2), (184/175: 5), (214/212: 1), (232/239: 4), (237/247:1), (250/268: 8), (265/290: 1), (265/290: 2), (266/290: 11), (266/290: 13), (278/305: 3), (295/331: 4), (307/348: 9), (341/395: 5), (355/413: 7).

²⁷² Benzer örnekler için bkz., Namık Kemal, age., s. 31, 92, 138.

²⁷³ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 134, 167, 200.

Kalıplaşmış ifadeler cümle içerisinde zarf olarak kullanılırlar.

...yürütdi anı *eldin elge*... (ME; 51/102:6)²⁷⁴

Yunus seni din idindi din nedur iman idindi

İşka bugün yarın n'olur işi budur *önden sona* (YED; 74/14: 2)²⁷⁵

Başdın ayaga tig ol arz-ı Minā

İyleyüp ārāmige ehl-i vefā (SH; 119/689)²⁷⁶

İlkbahar gelince toprağın her tarafı *baştan başa* tazelik kesilir. (İ; 11)²⁷⁷

...gizlendikleri perdenin arkasından çıkarak birbirleriyle *dudak dudağa* gelirler. (İ; 12)²⁷⁸

Bu *birdenbire* zihnime bir mızrak gibi saplandı. (H; 30)²⁷⁹

...bu odada *karşı karşıya* oturduk. (H; 37)²⁸⁰

Ve ancak niyetlerinden *iyiden iyiye* emin olduktan sonra onu göndermeye razı olur. (BŞ; 32)²⁸¹

Evliya Çelebi'nin *el ele* Ankara sokaklarında yürüdüğü... (BŞ; 36)²⁸²

...*ardı ardına* hükümdar olan iki erkek çocuk veren... (BŞ; 176)

²⁷⁴ Benzer örnekler için bkz., Zemahşerî, age., (50/100:4).

²⁷⁵ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (74/14: 3), (83/28: 5), (74/14: 1), (70/7: 9), (70/8: 1), (70/8: 2), (70/8: 3), (91/40: 5), (110/68: 4), (116/77: 2), (120/84: 5), (151/130: 4), (162/144: 1), (162/145: 2), (168/152: 13), (190/183:6), (210/195: 1), (252/271: 7), (254/273: 9), (268/293: 6), (300/338: 1), (308/349: 9), (317/360: 6), (324/370: 6), (329/377: 5), (348/404: 9).

²⁷⁶ Benzer örnekler için bkz., İstefahanî, age., (130/856), (135/918).

²⁷⁷ Benzer örnekler için bkz., Namık Kemal, age., s. 30 (2 tane), 46, 54, 56, 59, 61, 70, 103, 107 (2 tane), 113 (2 tane), 126, 128, 133, 158, 173.

²⁷⁸ Benzer örnekler için bkz., Namık Kemal, age., s. 44, 52, 62, 77, 87 (2 tane), 93, 103, 106, 113, 131, 149, 153, 154, 155, 162, 174, 186.

²⁷⁹ Benzer örnekler için bkz., Adıvar, age., s. 14, 15, 25 (2 tane), 30 (2 tane), 33, 35, 38, 41, 48 (2 tane), 52 (3 tane), 53, 58, 62 (2 tane), 63, 65, 69, 72, 73 (2 tane), 76, 77, 79 (2 tane), 89, 91, 92, 93, 96, 97, 99, 101, 102, 106, 114, 116 (2 tane), 119, 127 (2 tane), 137 (2 tane), 139, 143, 144 (2 tane), 146, 151, 153, 154, 158, 174 (2 tane), 177, 180, 187, 196, 197, 205.

²⁸⁰ Benzer örnekler için bkz., Adıvar, age., s. 37, 38, 45, 48, 71, 84, 90, 96, 100, 111, 116, 123, 139, 150, 155, 157, 171, 172, 179, 181, 186, 191, 192 (2 tane), 195.

²⁸¹ Benzer örnekler için bkz. Tanpınar, age., s. 27, 37, 51, 55, 63, 65 (2 tane), 67, 69, 102, 103, 106, 115, 121, 123, 126, 138, 139, 140 (2 tane), 151, 158, 160, 163, 168, 177, 178, 183, 196 (2 tane), 197, 198, 200, 205, 208, 211, 213 (2 tane), 221, 222, 228, 229, 234.

²⁸² Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 63, 64, 78, 91, 106, 115, 124 (2 tane), 125, 127, 135, 136, 138, 140, 141, 142 (2 tane), 150, 171, 172, 186, 191, 205, 206, 210, 212, 220, 226.

İki mahpus *başbaşa* verip konuştuktan sonra... (MH; 16)²⁸³

Ayrıca daha önce belirtildiği gibi bu çalışma sırasında hiçbir kurala bağlı olmaksızın kurulmuş kısaltma grupları olarak kabul gören bazı yapılar da tespit edilmiştir. Bu yapılardan olan “*güle güle*” örneği, YED’de tespit edilmiştir. Bu yapı cümle içerisinde zarf olarak kullanılmıştır:

Şâkirem derdüm ile sataşdum *güle güle*

Dertlüler bulıcağız ben beni bulımazam (YED; 195/188; 3)²⁸⁴

210. Kısaltma Gruplarının Cümledeki Görevleri

a. Özne Görevinde Kullanılışları

İsnat grubu, incelenen eserlerden KB’de otuz bir, ME’de altı, YED’de bir; DKH’de altı, BŞ’de üç ve MH’de ise bir yerde cümle içerisinde özne/özne tamlayıcısı görevinde kullanılmıştır:

Todumsuz bolur ol *közi suk kişi*

Közi sukka yetmez bu dünya aşı (KB; 406/2001)²⁸⁵

yüzi agzı egri bolmuş er başladı işni... (ME; 31/1:4-7)²⁸⁶

Kimde ki şefkat vardur rahmet dahı andadur

Şimdi bir *gönli açık Sünni müsülman* kanı (YED; 341/396: 2)

Ağzı büyük hurmalar ortalığa salınmış-idi. (DKH; 154/V68-7: 13)²⁸⁷

²⁸³ Benzer örnekler için bkz., Karay, age., s. 58, 138.

²⁸⁴ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (156/122: 6).

²⁸⁵ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (100/57), (132/277), (158/452), (170/515), (214/778), (332/1523), (434/2220), (496/2619), (554/3031), (560/3071), (584/3254), (584/3254), (602/3382), (602/3383), (648/3687), (684/3925), (758/4609), (818/4828), (830/4910), (844/4998), (864/5112), (872/5171), (902/5388), (902/5390), (910/5448), (920/5509), (954/5742), (1010/6101), (1014/6132), (1044/6330).

²⁸⁶ Benzer örnekler için bkz., Zamaşarî, age., (43-44/68:5-8), (47/87: 2), (48/88: 4), (49/96: 1), (62/154: 1-2).

Harezmşah devleti Celâleddin'in ölümü ile ortadan kalkınca *bu başıboş kabilelerin çıkardıkları karışıklıklar* başlar. (BŞ; 95)²⁸⁸

Sofada, çarşafın pelerini omuzlarına atıp başına beyaz bir tülbent örtmüş, *yüzü açık bir kadın* vardı... (MH; 22)

Yönelme grubu, incelenen eserlerde KB'de dört; YED'de iki; DKH'de bir; SH'de üç ve BŞ'de bir yerde özne/özne tamlayıcısı görevinde kullanılmıştır.

kamugrı bütün tut küdezgül özüng
özüngke bagırsak sening öz közüng²⁸⁹ (KB; 528/2852)²⁹⁰

Her kancarı bakarısam oldur gözüme görünen
Ne havsala ola bende yahud *ana layık basir*

Yokdur toğanla birliğı ya *Hakk'a layık dirliğı*
Şol kişiden um erliğı anun safa nazarı var²⁹¹

Resül 'aleyhi's- selâm zamanına yakın Bayat boyından Korkut Ata dirler bir er kopdı. (DKH; 73/D2V2:1-2)

Kıldı cihân mükide ta'yin-i dîn
Dört güher birdi *cihānga yakîn* (SH; 82/157)²⁹²

İki yüze yakın tulumbacı Bakırköy'e hareket eder... (BŞ; 195)

Bulunma grubu, sadece YED'de, H'de ve BŞ'de bir yerde cümle içerisinde özne/özne tamlayıcısı görevinde kullanılmıştır.

²⁸⁷ Benzer örnekler için bkz., Ergin, age., 1997, (84/D21/V12:6), (92/D32:3), (106/V61:6), (113/D62:1), (145/D112:4).

²⁸⁸ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 50, 155.

²⁸⁹ *Herkesi güven, fakat kendini gözet; sana karşı şefkatli olan, senin kendi gözündür.*, Hâcib, age., s. 529.

²⁹⁰ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (842/4983), (584/3244), (638/3628).

²⁹¹ Doğan, agt., s. 177.

²⁹² Benzer örnekler için bkz., İsfahanî, age., (76/78), (93/317).

Hadisdür Mustafa'dan 'aşk ile ikrar did

Binde bir 'arif bunu bakup okıyubilmez (YED; 138/110:7)

İkide birde camiye gittiği de var ya. (H; 17)

...**ikide bir Sunnî ulemanın aleyhlerinde verdiği fetvalarla... velîler** vardır. (BŞ; 183)

Ayrılma grubu, KB'de iki; YED'de on; H'de üç ve BŞ'de iki yerde özne/özne tamlayıcısı görevinde kullanılmıştır:

olarda bagırsak özünge özünge

adın bolmagay sen uzatma sözünge²⁹³ (KB; 540/2940)²⁹⁴

İki cihan toptolu bag u bustan olurısa

Senin kokundan eyü gül bûstan içinde bitmeye²⁹⁵

İngiltere'de, Avusturya'da yerler var, **bunlardan biri** belki olur. (H; 29)²⁹⁶

Fakat her şeyde olduğu gibi, **her nesilden birkaç kişi** bu umumî mazhariyetin üstüne çıkar. (BŞ; 57)²⁹⁷

Kalıplaşmış ifadeler, YED'de iki; İ'de beş; H'de bir; BŞ'de sekiz; MH'de ise bir yerde özne/özne tamlayıcısı görevinde kullanılmıştır:

Sımak gerek gönlün butın fasiddür cümle ta'atün

Geçmeyince 'ibâdetün **Hak'dan sana ma'zur** nedür (YED; 102/56: 2)²⁹⁸

²⁹³ *Seni onlardan daha çok esirgeyecek olan yine kendinsin; sözün kıyası, bir başka biri olamaz.*, Hâcib, age., s. 541.

²⁹⁴ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (874/5184).

²⁹⁵ Doğan, agt., 173., Ayrıca bkz., Tatçı, age., (85/32: 2), (171/157: 4), (183/174: 3), (265/290: 6), (265/290: 9), (266/290: 12), (278/305: 3), (307/349: 2), (330/378: 8).

²⁹⁶ Benzer örnekler için bkz., Adıvar, age., s. 73, 116.

²⁹⁷ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 76.

²⁹⁸ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (142/118: 1).

Üst üste içtiği birkaç kadeh rakı Ali Bey’i coşturmaya kafi gelmişti. (İ; 87)²⁹⁹

Uzaktan gördüğüm pembe genç kızla birdenbire bu kadar mahrem ve kutsal bir ilişki kurmak, bu o kadar garip, güzel, fakat ürkütücü bir histi. (H; 19)

...üst üste yangınlar ve yağmalar şehirde geçmiş zamanların pek az eserini bırakmıştır. (BŞ; 30)

...kaybolan çarşı, yıkılan şehir, bozulan ev birden bire suyu çekilmiş bir nehir gibi ortadan silinen bütün bir hayat dinmeyen yaralar gibi kanıyordu. (BŞ; 51)

...günü gününe okuyanlar, bu debdebe ve ihtişamı... benzetirler. (BŞ; 216)

Hakikatte *Dördüncü Mehmed’e, ikisi de ardi ardına hükümdar olan iki çocuk veren, seferlerinde bile beraber götürdüğü...yalnızlığını paylaşan Hatice Emetullah Sultan....* eşsiz bir zifaf odasında yatıyor. (BŞ; 176)³⁰⁰

“İl merkezinde ard arda olaylar çıkmasına sebep olan uygunsuz takımından Yatık Emine ilçede oturtulmak ve başka yere gitmesine engel olunmak üzere yollandığından gereğinin yapılması...” emrediliyordu. (MH; 11)

b. Belirtisiz Nesne Görevinde Kullanılışları

İsnat grubu, KB’de bir; DKH’de iki yerde belirtisiz nesne olarak kullanılmıştır:

ay ilig kaç işke er ördüm tile
bağırsak *közi tok* uvutu bile³⁰¹ (KB; 540/2927)

Boyunuzı birma koçlarımız aldıği yok dedi. (DKH; 142/D107:1-2)³⁰²

Yönelme grubu H’de bir yerde belirtisiz nesne olarak kullanılmıştır:

²⁹⁹ Benzer örnekler için bkz., Namık Kemal, age., s. 63, 125, 157, 176.

³⁰⁰ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 95, 103, 125, 212.

³⁰¹ *Ey hükümdar, şu birkaç işe sadık, gözü tok ve hayâ sahibi, seçkin kişiler ata.*, Hâcib, age., s. 541.

³⁰² Benzer örnekler için bkz., Ergin, age., 1997, (202/D207:2).

...*göze pek hoş* geliyor. (H; 172)

Bulunma grubu sadece SH'de iki; H'de bir yerde belirtisiz nesne olarak kullanılmıştır:

Fazlası ol kutnıng irürdi nihan

Dilde gam itdi anı közdin 'ayan (SH; 73/35)³⁰³

Artık Hüsnü Paşa'nın kavgaları *günde beş altı defa eskiyip tekrarlanan bir hastalık* oldu. (H; 115)

Ayrılma grubu, YED'de dört; SH'de, H'de ve BŞ'de bir yerde belirtisiz nesne/belirtisiz nesne tamlayıcısı olarak kullanılmıştır:

Ne gelmeğün gelmek durur ne bilmeğün bilmek durur

Son menzilün ölmek durur duymadun '*aşktan bir eser* (YED; 83/28: 7)³⁰⁴

Fazlası ol kutnıng irürdi nihan

Dilde gam itdi anı *közdin* 'ayan (SH; 75/35)

İngiltere'de, Avusturya'da yerler var, bunlardan biri belki olur, dedi. (H; 29)

...bu şehri *Şark'ın ön safta merkezlerinden biri* yapıyordu. (BŞ; 55)

c. Belirtili Nesne Görevinde Kullanılışları

İsnat grubu, KB'de bir ve DKH'de beş yerde belirtili nesne olarak kullanılmıştır:

tüketti sözin türdi badı bitig

sunup birdi aldı *kadaşı tetig*³⁰⁵ (KB; 666/3811)

Adı görkli Muhammedi yat getürdi... (DKH; D132:4-5)³⁰⁶

³⁰³ Benzer örnekler için bkz., İsfahanî age., (144/1050).

³⁰⁴ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (150/129: 9), (162/144: 6), (307/348: 9).

³⁰⁵ *Sözünü tamamladı, mektubu katlayıp bağladı; uzattı ve zeki kardeşi aldı.*, Hâcib, age., s. 667.

Bulunma grubu sadece İ’de bir yerde belirtili nesne tamlayıcısı olarak kullanılmıştır.

...*duyduğum saadetin binde birini* duyamazdım. (İ; 183)

Ayrılma grubu KB’de ve YED’de bir yerde belirtili nesne/ belirtili nesne tamlayıcısı olarak kullanılmıştır.

bagırsak tilese özüngke özüng
özüngde bagırsak yok ol kes sözüng (KB; 170/518)

Dost yolına gönülüne girü dönmek olmayısar
Bilme misin bu kamusu *senden girü kalasını* (YED; 307/348: 6)

İlgi grubu sadece OA’da bir yerde belirtili nesne olarak kullanılmıştır:

Tabgaç kaganıng içreki bediçig ıtı.³⁰⁷ (OA; KTA-GY; 6/12)

Kalıplaşmış ifadeler ME’de ve H’de bir; BŞ’de ise beş yerde belirtili nesne/belirtili nesne tamlayıcısı görevinde kullanılmıştır:

...*kadıdan kadıga bargan hüküm bitigi* asan kıldı... (ME; 47/86: 4-5)

...*bana başka bir kadınla karşı karşıya gelmiş olmak hissini* veriyor. (H; 25)

Öyle ki, birkaç dakikalık bir konuşmadan sonra bu mütevazi ve rahat adamın, bu öğreticinin anında *bir uçtan bir uca geçebileceğini... sonra yine aynı noktaya dönebileceğini* düşünebilirsiniz. (BŞ; 62)³⁰⁸

³⁰⁶ Benzer örnekler için bkz., Ergin, age., 1997, (95/D36:6-7), (105/V61:5), (142/D107:1), (163/D136:5).

³⁰⁷ *Çin kağanının maiyetindeki resimciyi gönderdi.*, Ergin, age., 2000^b, s. 7.

³⁰⁸ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 36, 54, 172, 212.

ç. Dolaylı Tümleç Görevinde Kullanılışları

İsnat grubu, KB'de ve YED'de bir; DKH'de beş; BŞ'de bir yerde karşımıza dolaylı tümleç/dolaylı tümleç tamlayıcısı olarak kullanılmıştır:

közi suk kişike bayup asğı yok
sukug yarlıkagıl aya köngli tok³⁰⁹ (KB; 902/5388)

Bir gözi yaşlı arife uğradum eydür ağlagıl
Bunda çok ağlayan kişi anda gider güle güle (YED; 286/317: 6)

Yilisi kara kazılık atun butun bindün
Göksi güzel kaba tağa ava çıkdun (DKH; 86; D24:4-5)³¹⁰

...*hususiyetlerini beğendiğimiz gözü pek vezirlerin*... Boğaz'da yalıları vardı.
(BŞ; 212)

Yönelme grubu, H'de bir yerde dolaylı tümleç tamlayıcısı görevinde kullanılmıştır:

El ele, *denize yakın bir ağacın altına* gittik, oturduk. (H; 53)

Bulunma grubu, KB'de ve İ'de bir yerde dolaylı tümleç/dolaylı tümleç tamlayıcısı olarak kullanılmıştır:

haram birle könglüm kara boldı kir
bilig işke tutmaz özüm *yüzde bir* (KB; 1064/6463)

...Mehpeyker'de, kararlaştırdıkları intikam planının *yüzde yüz başarı ile sonuçlanacağından* öylece emindi. (İ; 135.)

³⁰⁹ Açgözlü kişiye zenginliğin bir faydası yoktur; ey gönlü tok olan açgözlüye acı., Hâcib, age., s. 903.

³¹⁰ Benzer örnekler için bkz., Ergin, age., 1997, (114/D63:3), (163/D136:5), (189/D182:10), (230/D264:5).

Ayrılma grubu KB’de iki ve YED’de dört yerde dolaylı tümleş/dolaylı tümleş tamlayıcısı olarak kullanılmıştır.

özinde ulugka tapug kılsa öz

özinde kiçigke süçig tutsa söz³¹¹ (KB; 202/706)³¹²

Bana cânı sen virdün ‘Azrail’e bildürdün

Senden artuk kimseye emanet viremezem (YED; 243/256: 6)³¹³

İlgi grubu OA’da bir yerde dolaylı tümleş tamlayıcısı olarak kullanılmıştır:

Kangım Türk Bilge Kagan...üze kagan olurtum. (OA; BKA-DY; 32/1)

Kalıplaşmış ifadeler ME’de beş; YED’de sekiz; DKH’de dört; İ’de bir; H’de iki ve BŞ’de ise beş yerde dolaylı tümleş/ dolaylı tümleş tamlayıcısı olarak kullanılmıştır:

...çevürdi anı *yerdin yerge* (ME; 50/100: 4)³¹⁴

Hiç kimse kendüden *hâlden hâle* gelmedi.

Aşıklarun cânına ma’şuka urur minkâr (YED; 82/26: 4)³¹⁵

Koçla kopuz götürüp *ilden ile bigden bige* ozan gezer. (DKH; 75/V4:7-8)³¹⁶

...Ali Bey *renkten rengen* giriyor...(İ; 46)

...kendi ruhlarıyla daima *bir nesilden ötekine* verecekler... (H; 49)³¹⁷

Fetihten 1453 senesine kadar geçen 130 sene, sade *baştanbaşa ve iliklerine kadar onun bir Türk şehri olmasına* yetmemiş... (BŞ; 120)³¹⁸

³¹¹ Kendinden büyüğe saygı göstermeli; kendinden küçüğe rıfk ve şefkatle davranmalı., Hâcib, age., s. 203.

³¹² Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (704/4041).

³¹³ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (265/290: 1), (265/290: 3), (265/290: 4).

³¹⁴ Benzer örnekler için bkz., Zamaşarî, age., (51/102: 6), (53/111: 7), (53/113:2), (60/140: 8).

³¹⁵ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (165/149: 1), (168/152: 6), (186/178:7), (198/191: 14), (298/317: 5), (342/397: 6), (347/404: 3).

³¹⁶ Benzer örnekler için bkz., Ergin, age., 1997, (76/V5:7-8), (201/D206:3), (221/D246:2).

³¹⁷ Benzer örnekler için bkz., Adıvar, age., s. 144.

d. Zarf Tümleci Görevinde Kullanılışları

İsnat grubu, KB'de sekiz; ME'de bir; YED'de yedi; DKH 'de on yedi; SH'de iki; H'de yedi; BŞ'de sekiz ve MH'de iki yerde zarf tümleci/zarf tümleci tamlayıcısı olarak kullanılmıştır:

amulluk kerek erke *kılkı ongay*

örüglüg kerek begke togsa kün ay³¹⁹ (KB; 140/325)³²⁰

...*yan-başı ulu* boldı (ME; 45/76: 8)

Gözleri giryan ciğeri püryân

Olmuşlar hayrân dîvâneler var (YED; 118/79: 6)³²¹

Han Kazanun oğlu Uruz Big üç yüz yiğid-ilen *eli bağılu boynu bağılu* gitdi. (DKH; 96/D38:10-11)³²²

Ol kün iriür anda besi bağıri kan

Canıda kalmı gam-ı sud u ziyân (SH; 136/945)³²³

...*hep başı düşük* durumdaydı. (H; 103)³²⁴

Bu alışma bittikten sonra şehir yavaş yavaş size... sizden uzakta geçmiş çocukluğunu ve gençliğini de hediye etmek isteyen, kesik, başıboş hatırlamalarla onları anlatan, güzel ve sevmesini bile bir kadın gibi mâzisini açar. (BŞ; 91)³²⁵

³¹⁸ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 35, 66, 233, 235.

³¹⁹ *İnsan sakin ve yumuşak doğalı olmalıdır; güneş ve ay doğması için beye itidal gereklidir.*, Hâcib, age., s. 141.

³²⁰ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (270/111), (338/1563), (404/1985), (422/2115), (434/2200), (968/5838), (1050/5838).

³²¹ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (73/12: 7), (165/149: 1), (175/162: 3), (227/232: 9), (255/275: 6), (256/277: 1), (336/385: 6).

³²² Benzer örnekler için bkz., Ergin, age, 1997, (93/D33:6), (103/V59:11-12), (103/V59:13), (107/D54:5), (110/D57:7-8), (115/D66:10), (153/V53:7), (162/D134:6), (184/D170:4), (198/D201:11), (206/D213:4), (215/D235:3), (225/D253:9), (230/D264:5), (230/D265:1), (243:D291:6).

³²³ Benzer özellikler için bkz., İsfahanî, age., (131/860).

³²⁴ Benzer örnekler için bkz., Adıvar, age., s. 111, 116, 142, 146, 158, 206.

³²⁵ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 28, 65, 57, 79, 91, 106, 121, 122.

...*gaz bezi yarı düşük, göğsü yarı açık, çıplak ayaklarında takunyalar*, leblebici önlerinde eğlenmiyordu. (MH; 85)³²⁶

Yönelme grubu KB'de altı; ME'de ise dört yerde zarf tümleci/zarf tümleci tamlayıcısı olarak kullanılmıştır:

okıdı bu oğlın *özinge yakın*
tutup kuçtı közde akıttı akın³²⁷ (KB; 276/1160)³²⁸

...*yüze yüz* sözleşti anıng birle... (ME; 52/108:3)³²⁹

Bulunma grubu, ME'de bir; H'de altı ve BŞ'de ise dokuz yerde zarf tümleci/zarf tümleci tamlayıcısı görevinde kullanılmıştır:

...vasiyet kıldı anga *malının üçte biri birle*... (ME; 42/62: 4)

Üç günde bir Handan'a geliyordu. (H; 43)³³⁰

...herkesin adeta zaruri olarak *günde birkaç defa* birbirine rastladığı bu şehirde, bir saat içinde yirmi kişi birden size anlatabilirdi. (BŞ; 30)³³¹

Ayrılma grubu, KB'de dokuz; ME'de iki; YED'de otuz üç; SH'de iki; İ'de 4; H'de bir ve BŞ'de beş yerde zarf tümleci/zarf tümleci tamlayıcısı olarak kullanılmıştır:

angar sözledim men sözüngni neçe
takı *minde yirek* sen aygıl açā³³² (KB; 168/514)³³³

³²⁶ Benzer örnekler için bkz., Karay, age., s. 125.

³²⁷ *Oğlunu yanına çağırıldı; tutup kucakladı ve gözünden sel gibi yaş akıttı.*, Hâcib, age., s. 277.

³²⁸ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (352/1651), (388/1877), (848/5020), (852/5038), (1026/6221).

³²⁹ Benzer örnekler için bkz., Zamaşarî, age., (55/119: 8), (56/122: 1), (94/45: 7).

³³⁰ Benzer örnekler için bkz., Adıvar, age., s. 44, 54, 98, 164, 177.

³³¹ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 42, 58, 78, 156, 167, 183, 189, 190.

³³² *Her ne kadar ben senin söylediklerini anlattımsa da, kendin bunu benden daha iyi açıklar ve anlatırsın.*, Hâcib, age., s. 169.

³³³ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (398/1936), (450/2313), (528/3853), (540/2490), (648/3690), (666/3817), (708/4075), (820/4844).

...okaltdı anga *iş-din iş uçun*... (ME; 46/81: 4)³³⁴

Aşık ‘aşkun yükün çeker *yücelerden yüce* çıkar

Görür dost yüzine bakar gönül ma’şukına bağlar (YED; 101/55: 5)³³⁵

Kılsang eger bir kıl *özüngdin cüda*

Vâcib ü lâzım sanga olur fidâ (SH; 110/558)³³⁶

...*anadan doğma çıplak olarak*, durgun sulara bırakır, hafif tertip yüzmeye başlar.
(İ; 15)³³⁷

Fakat *şeytandan büyük Tanrı olduğu gibi*, kibirden de büyük acı var. (H; 116)

Bunlardan başka, bir de Kur’an okuyan büyük hâfızlar vardı. (BŞ; 56)³³⁸

İncelenen eserlerden sadece H’de tespit edilen vasıta grubu zarf tümleci olarak kullanılmıştır:

....senden yine *şikayetlerle dolu* bir mektup. (H; 125)

Kalıplaşmış ifadeler, ME’de üç; YED’de beş; SH’de iki; İ’de otuz dokuz; H’de seksen altı; BŞ’de altmış dört ve MH’de iki yerde zarf tümleci/zarf tümleci tamlayıcısı olarak kullanılmıştır.

yörüttdi anı *eldin elge*... (ME; 50/100: 4)³³⁹

Yunus seni din idindi din nedur iman idindi

³³⁴ Benzer örnekler için bkz., Zamaşarî, age., (50/99: 7).

³³⁵ Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (114/73: 9), (116/77: 2), (124/89: 1), (135/107: 4), (148/126: 1), (148/126: 2), (148/126: 3), (148/126: 4), (148/126: 5), (148/126: 6), (148/126: 7), (148/126: 8), (148/126: 9), (148/126: 10), (183/174: 2), (184/174: 6), (184/175: 5), (190/184: 1), (214/121: 1), (230/236: 2), (232/239: 4), (237/247: 1), (250/268: 8), (265/290: 1), (265/290: 2), (266/290: 11), (266/290:13), (278/305: 3), (295/331: 4), (307/348: 6), (341/396: 2), (355/413: 7).

³³⁶ Benzer örnekler için bkz., İsfahani, age., (71/6).

³³⁷ Benzer örnekler için bkz., Namık Kemal, age., s. 85, 92, 138.

³³⁸ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 134, 167, 200, 218.

³³⁹ Benzer örnekler için bkz., Zamaşarî, age., (70/188: 3), (74/203: 6).

Işka bugün yarın n'olurışı budur *öndin sona*

Sensin bu gözümde gören sensin dilimde söyleyen
Sensin beni var eyleyen sensin hemin *önden sona*³⁴⁰

Bir gözi yaşlu 'arife uğradum eydür ağlagıl
Bunda çk ağlayan kişi anda gider *güle güle* (YED; 286/317: 6)³⁴¹

Başdın ayaga tig ol arz-ı Minā
İleyüp ārāmige ehl-i vefā (SH; 119/689)³⁴²

İlkbahar gelince toprağın her tarafı *baştan başa* tazelik kesilir. (İ; 11)³⁴³
...cümlelerini *arka arkaya* sıraladı. (İ; 44)³⁴⁴

Nazım *doğrudan doğruya* Sultan Hamit için bir şey söylemiyor... (H; 62)³⁴⁵
...bu odada *kaşı karşıya* oturduk. (H; 37)³⁴⁶

Ve *ancak niyetlerinden iyiden iyiye emin olduktan sonra* onu geriye göndermeye
razı olur. (BŞ; 32)³⁴⁷

³⁴⁰ Benzer örnekler için bkz., Doğan, agt., s. 110-111. Bu yapılar Enfel tarafından "Hal Ekli İsimlerle Kurulmuş Tekrarlar" başlığı altında incelenmiştir. Bu çalışmada ise bu yapılar kısaltma grubu olarak kabul edildiği için burada ele alınmıştır. Ayrıca diğer benzer örnekler için bkz., Tatcı, age., (70/7: 9), (70/8: 1), (70/8: 2), (70/8: 3), (74/14: 1), (74/14: 2), (74/14: 3), (83/28: 5), (91/40: 5), (110/68: 4), (120/84: 5), (145/122: 5), (149/127: 5), (151/130: 4), (162/144: 1), (162/144: 6), (168/152: 12), (168/152: 13), (170/160: 7), (184/175: 5), (190/184: 1), (198/188: 3), (252/271: 7), (254/273: 9), (268/293: 6), (300/338: 1), (308/349: 9), (324/370: 6), (329/377: 5), (348/404: 9).

³⁴¹ Benzer örnekler için bkz., Tatcı, age., (145/122: 6), (195/188: 3).

³⁴² Benzer örnekler için bkz., İsfahani, age., (130/856), (135/918).

³⁴³ Benzer örnekler için bkz., Namık Kemal, age., s. 30 (2 tane), 46, 54, 56, 59, 61, 70, 103, 107 (2 tane), 113 (2 tane), 126, 128, 133, 158, 173.

³⁴⁴ Benzer örnekler için bkz., Namık Kemal, age., s. 12, 31, 52, 57, 62, 70, 77, 87 (2 tane), 103, 113, 131, 153, 154, 155, 162, 173, 174, 186.

³⁴⁵ Benzer örnekler için bkz., Adivar, age., s. 15, 25 (2 tane), 30 (2 tane), 33, 35, 38, 41, 48 (2 tane), 49, 52 (3 tane), 53, 58, 62, 63, 65, 69, 72, 73 (2 tane), 76, 77, 79 (2 tane), 89, 91, 92, 93, 96, 97, 99, 101, 102, 106, 114, 116 (2 tane), 119, 127 (2 tane), 137, 139, 143, 144 (2 kere), 146, 151, 153, 154, 158, 174 (2 tane), 177, 180, 187, 196, 197, 205.

³⁴⁶ Benzer örnekler için bkz., Adivar, age., s. 38, 45, 48, 71, 84, 90, 96, 100, 111, 116, 123, 139, 150, 155, 157, 172, 181, 186, 191, 192 (2 tane), 195.

³⁴⁷ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 32, 55, 63, 65 (2 tane), 67, 69, 102, 103, 106, 15, 121, 123, 126, 138, 139, 140 (2 tane), 151, 154, 158, 160, 163, 168, 177, 178, 183, 196, (2 tane), 197, 198, 200, 205, 208, 211, 213 (2 tane), 221, 222, 228, 229, 234.

Omuz omuza, yüzlerinde, bilhassa gözlerinde acaip bir parıltı, nadir görülen bir dikkatle onu dinliyordu. (BŞ; 64)³⁴⁸

İki mahpus *başbaşa verip konuştuktan sonra* hiç yoktan bir kavga çıkardılar, Emine'yi iyi bir dövdüler. (MH; 16)³⁴⁹

e. Yükleme Görevinde Kullanılışları

İsnat grubu, OA'da iki; KB'de dört; YED'de on; SH'de iki yerde yükleme olarak kullanılmıştır:

Tabgaç budun sabı süçig, agısı yumşak ermiş. (OA; KTA; GY; 4: 5)

akı erdi elgi *yüreki tedük*

biliglig sakınuk kör *atı bedük*³⁵⁰ (KB; 100/58)³⁵¹

Ben dervişem diyen kişi iş bu yola 'âr gerekmez

Derviş olan kişilerin gönli gendür dar gerekmez (YED; 138/111:1)³⁵²

Gayr-ı Hudâ'dın taleb itgen yakın

Yüzi kara bahtı karadur hemin (SH; 132/879)³⁵³

Yönelme grubu, KB'de iki; YED'de ve H'de bir yerde yükleme olarak kullanılmıştır:

ilig me idi edgü sultan turur

*bodunka bagırsak sevüg can turur*³⁵⁴ (KB; 612/3458)³⁵⁵

³⁴⁸ Benzer örnekler için bkz., Tanpınar, age., s. 78, 91, 106, 115, 127, 135, 136, 138, 140, 141, 142 (2 tane), 150, 171, 186, 191, 205, 206, 210, 220.

³⁴⁹ Benzer örnekler için bkz., Karay, age., s. 58.

³⁵⁰ *Eli cömert, yüreği saftı; bilgili, takva sahibi ve adı büyük biriydi.*, Hâcib, age., s. 101.

³⁵¹ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (360/1695), (752/4367), (666/3811).

³⁵² Benzer örnekler için bkz., Tatçı, age., (104/59: 1), (144/121:2), (146/124: 3), (154/134: 4), (163/146: 1), (163/146: 2), (163/146: 3), (232/239: 5), (232/239: 6), (233/239: 7).

³⁵³ Benzer örnekler için bkz., İsfahanî, age., (131/860).

³⁵⁴ *Hükümdar çok iyi bir sultandır; çok merhametli, halkın candan sevdiği bir insandır.*, Hâcib, age., s. 613.

³⁵⁵ Benzer örnekler için bkz., Hâcib, age., (882/5241).

Deniz yüzünden su alup suni virtürem göklere

Bulutlayın seyrân idip *araşa yakın varan benim* (YED; 185/177: 3)

...fakat *sonsuz olarak ruha yakın insanların, eşyanın, dokularında var olan, ruhun karanlık ve çirkin boşluklarına kadar her şeyi dolduran kurtarıcı ve bağışlayan bir sevgi ruhu.* (H; 46)

Ayrılma grubu YED’de on; İ’de iki ve BŞ’de bir yerde yüklem olarak kullanılmıştır:

Yavuzluk eyleme sakın ecel sana *senden yakın*

Niçelerün aslın kökin yord eyleyüp baza durur (YED;113/72: 2)³⁵⁶

...madem ki oğlumun, *kardeşten daha yakın bir arkadaşısınız.* (İ; 92)³⁵⁷

Sovyet sefaretî modern mimarînin kendisini aradığı bu 1920 yıllarının en atılğan *tecrübelerinden biriydi.* (BŞ; 29)

Kalıplaşmış ifadeler YED’de üç; H’de ve BŞ’de ise bir yerde yüklem/yüklem tamlayıcısı olarak kullanılmıştır:

Kimi ‘avret-oğlan sever kimi mülk-hânûmân sever

Kimi sermaye dükkân sever bu dünyâ *hâlden hâledür* (YED;105/59: 3)³⁵⁸

...delilikle *pençe pençeye, boğaz boğazaydım.* (H; 23)

Belki Millî Mücadele yıllarının bıraktığı bir tesirdir, belki *doğrudan doğruya çelik zırhlarını giymiş ortada dolaşan bir eski zaman silahşoruna benzeyen kalesinin bir telkinidir.* (BŞ; 27)

³⁵⁶ Benzer örnekler için bkz., Tatcı, age., (177/94: 1), (152/131: 8), (152/132: 2), (241/253: 8), (265/290: 5), (265/290: 7), (265/290: 8), (270/295: 21), (353/411: 7).

³⁵⁷ Benzer örnekler için bkz., Namık Kemal, age., s. 31.

³⁵⁸ Benzer örnekler için bkz., Tatcı, age., (299/335: 6), (299/337: 3).

3. SONUÇ

Çalışmanın amacı, tarihî süreçte kısaltma gruplarının varlığını ve geçirdiği aşamaları ortaya koymaktır. Bu amaçla öncelikle günümüzde kullanılan dil bilgisi ve söz dizimi kitaplarında ayrıca ilgili bazı makalelerde konunun ele alınışı ortaya koyulmaya çalışıldı. Daha sonra seçilen tarihî eserlerde kısaltma gruplarının tespiti yapıldı. Gerek dil bilgisi gerek cümle kuruluşundaki görevleri incelendi.

Dil bilgisi ve söz dizimi kitaplarında, çalışmaya esas olan kısaltma grupları kelime gruplarının altında bir başlıkta ele alınmış ve etraflı bir anlatıma kavuşmamış görünmekteydi. Bu sebeple bu çalışmada kısaltma gruplarına ilişkin bilgileri ve tartışmaya açık meseleleri ortaya koymak da amaçlanmıştır. Öyle görünüyor ki bu çalışmada kalıplaşmış ifadeler olarak adlandırılan yapılar daha çok tartışılacaktır. Çünkü bu yapılar bazı araştırmacılar tarafından kısaltma grubu olarak kabul görse de bu yapıları ikileme olarak kabul edenlerin sayısı da az değildir.

Dil bilgisi alanında önemli bir sorun olarak duran terim meselesi kelime grupları ve kısaltma grupları bahislerinde de kendini gösterir.

“Kelime grupları” adı yanında *kelime öbekleri*, *belirtme(tayin) grupları*, *yargısız anlatımlar*, *sözcük öbekleri*, *belirtme öbekleri* ve *sözcük grupları* gibi adlandırmaların da kullanıldığı tespit edilmiştir. Araştırmacılar tasniflerini yaparken bazen kullanılan ekleri bazen de yapıların cümle içerisinde üstlendikleri görevleri göz önünde bulundurmuşlardır. Genel olarak yapı özelliklerine dayalı tasniflerde, hem terim farklılıkları hem de kelime grubu olarak kabul edilen yapılardaki bazı farklılıklar göze çarpmıştır. Bazı araştırmacılar zarf grubu (Şimşek, Delice, Demir-Emine), deyimler (Hatiboğlu, Eker, Akbayır, Şimşek-

Şimşek bu gruba eylem öbeği başlığı altında yer vermiştir-) ve saplama grubuna (Banguoğlu, Delice) yer verirken, sıfat grubu şeklindeki bir adlandırmayı sadece Akbayır kullanmıştır. Aynı şekilde iktibas grubu olarak adlandırılan yapılar da sadece Delice'nin tasnifinde mevcuttur. Ayrıca çoğu araştırmacı tarafından isim fiil grubu olarak adlandırılan yapı Karaörs ve Ergin tarafından "*Fiil grubu*", Açıkgöz ile Yelten tarafından "*Mastar grubu*", Akbayır tarafından ise "*Adeylem öbeği*" olarak adlandırılmıştır. Tasnifler genel olarak değerlendirildiğinde ortaya şöyle bir durum çıkmaktadır:

Deny tasnifinde tekrar, bağlama, iyelik, aitlik, ünlem, sayı ve kısaltma gruplarına (yönelme, bulunma, ayrılma ve isnat grubu dışında kalanlara) yer vermemiştir.

Bilgegil, genel olarak araştırmacılar tarafından kelime grubu olarak kabul gören aitlik, sayı, ünlem, iyelik, kısaltma, sıfat-fiil, isim-fiil, zarf-fiil ve edat gruplarını tasnifine almamıştır.

Hatiboğlu, bağlama, iyelik, aitlik, ünlem, unvan, sayı, edat, sıfat fiil, zarf fiil, isim fiil gruplarına yer vermemiştir. Ancak çoğu araştırmacı tarafından tasnifine alınmayan deyimleri kelime grubu olarak kabul etmiştir.

Şimşek, Delice ve Usta ayrıntılı bir şekilde ele aldıkları kelime gruplarını yapılarına göre sınıflandırmışlar; benzer özellikleri bulunan yapıları aynı başlıklar altında toplamış daha sonra da birçok alt başlıkla bu yapılar arasındaki en ince ayrıntıyı da belirtmişlerdir. Şimşek, tasnifinde aitlik, birleşik isim ve birleşik fiil gruplarına yer vermezken herkesten farklı olarak belirteç grubuna yer vermiştir. Delice, bağlama ve ünlem öbeklerini ayrı başlık olarak değil de edat öbeği çeşidi olarak incelemiştir. Ayrıca, iyelik ve aitlik gruplarına tasnifinde yer vermezken zarf öbeğine yer vermiş ve diğer araştırmacılar da görülmeyen şart, iktibas ve saplama gibi öbekleri de tasnifine almıştır. Usta ise aitlik, iyelik ve birleşik isim gruplarına tasnifinde yer vermemiştir.

Ergin, Karaörs, Karahan, Özkan vd., Kemal Yavuz vd. ile Özkan-Sevinçli'nin tasnifleri büyük oranda benzerlik göstermektedir. Bu isimler tasniflerinde zarf öbeğine yer vermemişlerdir; ancak aralarında bazı farklılıklar da vardır: Karaörs tasnifinde diğer isimlerden farklı olarak isim tamlamasına, isim fiil grubuna ve Karahan, Özkan vd. ile

Yavuz vd. de olduğu gibi aitlik grubuna yer vermemiştir. Ayrıca Ergin, isim fiil grubunu ve Yavuz vd. de birleşik isim grubunu tasniflerine almamışlardır.

Banguoğlu, tekrar, iyelik, aitlik, birleşik fiil ve sayı gruplarına tasnifinde yer vermemiştir. Ayrıca Banguoğlu ile, için, gibi, kadar gibi son çekim edatları ile oluşan ifadeleri takı öbeği olarak adlandırırken çoğu araştırmacı bunları edat grubu olarak adlandırmıştır. Genelde birleşik isim grubu adıyla kabul gören yapı ise Banguoğlu’nda “*Yanaşma takımları*” başlığı altında mahlas olarak gösterilmiş, Delice tarafından da “*Özel isim öbeği*” şeklinde adlandırılmıştır.

Açıkgöz ve Yelten’in tasnifi oldukça ayrıntılıdır. Kelime gruplarının cümle içerisinde üstlendikleri görevleri ve yapılarını göz önünde bulundurarak yaptıkları tasnifte aitlik ve birleşik isim grubuna yer vermemişlerdir.

Demir ve Yılmaz, tamlayan tamlanan ilişkisi bulunup bulunmamasına göre genel olarak iki bölüme ayırdıkları kelime gruplarını daha sonra alt başlıklar hâlinde incelemişlerdir. Tasniflerinde iyelik, aitlik, zarf ve birleşik isim gruplarına yer vermemişlerdir. Ayrıca çoğu araştırmacının edat grubu olarak adlandırdıkları yapıyı “*Sontakı grubu*” olarak adlandırmışlardır.

Eker, iyelik grubu dışındaki bütün kelime grubu çeşitlerine tasnifinde yer vermiştir. Ayrıca çoğu araştırmacı tarafından tasniflerine alınmayan deyimler ve atasözleri onun tasnifinde yer almaktadır.

Abdullah Çelik vd., isimlerle yapılan ve fiillerle yapılan kelime grupları olarak ikiye ayırdıkları kelime grupları çeşitlerinden sadece aitlik grubuna tasniflerinde yer vermemişlerdir.

Akbayır, bütün kelime gruplarını ayrı başlıklar olarak ele almış; birleşik isim ve ünlem öbeği dışında kalan tüm gruplara tasnifinde yer vermiştir. Ayrıca sıfat ve zarf grubu olarak ayrı yapılardan da bahsetmiş, deyimleri de kelime grubu olarak kabul etmiştir.

Çalışma sırasında kelime grupları ve çeşitleri konusunda karşılaşılan terim kargaşası kısaltma grupları konusunda da mevcuttur. Çalışmaya kaynak olan eserlerde ve makalelerde kısaltma grupları adlandırması yanında *ad öbeği*, *çekim öbekleri*, *kısaltma öbekleri* ve *kısalılmış kalıplaşmış ifadelerle dayalı kelime grupları*, *kısaltma (isim) gruplarının tersi görünüşünde olan kelime grupları* gibi adlandırmalara da rastlanılmıştır. Ancak bu çalışmada bu yapıların hem isim, sıfat ve zarf fiil gruplarından kısaltma yoluyla oluştuğu hem de kısaltma grubu teriminin yaygın bir kullanım alanına sahip olduğu göz önünde bulundurularak bu adlandırma kullanılmıştır.

Farklı adlarla karşılama, kısaltma gruplarının çeşitleri konusunda da rastlanılan bir durumdur. İsnat grubu için *iyelikli ad öbeği*, *çekim öbeği*, *dayanma öbeği* ve *çekim grubu* gibi terimler kullanılmaktadır. Bu çalışmada yaygın olarak kullanılması nedeniyle isnat grubu adlandırması tercih edilmiştir.

Belirtme grubu için *yapma grubu*, *akkuzatif grubu*, *belirtmeli ad öbeği*, *yükleme grubu*, *belirtme öbeği* gibi terimler kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise belirtme grubu adlandırması tercih edilmiştir.

Yönelme grubu *yaklaşma grubu*, *yönelmeli tamlama*, *datif grubu*, *yönelmeli ad öbeği* gibi adlarla da anılmaktadır. Ancak bu çalışmada yönelme grubu adlandırması kullanılmıştır.

Bulunma grubu için *kalmalı tamlama*, *lokatif grubu*, *kalmalı ad öbeği*, *kalma öbeği* gibi terimler kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise bulunma grubu adlandırması kullanılmıştır.

Ayrılma grubu için *uzaklaşma grubu*, *çıkmalı tamlama*, *ablatif grubu*, *çıkmalı ad öbeği*, *ayrılma öbeği* gibi terimler kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise ayrılma grubu adlandırması tercih edilmiştir.

İlgi grubu için *genitif grubu*, *ilgi öbeği* gibi terimler kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise ilgi grubu kullanılmıştır.

Bu çalışmada hâl ekleri ile kurulan kısaltma grupları için taşıdıkları hâl ekinin fonksiyonuna uygun olan adlandırmayı kullanma yoluna gidilmiştir. Ayrıca yaygın olarak kabul görmüş adlandırmaların seçimi ile anlaşılabilirlik hedeflenmiştir.

Çalışmada genel olarak kalıplaşmış ifadeler adlandırması altında incelenen yapılar kaynak eserlerde oldukça değişik şekillerde adlandırılmıştır. Bu adlandırmalarda temel fark ikileme veya kısaltma grubu olup olmadıkları konusunda fikir birliğine varılamamasıdır. Ayrıca bu yapıları kalıp sözler olarak inceleyenler de vardır. Ancak bu yapıları kısaltma grubu olarak kabul edenlerin arasında da bir fikir birliği olmadığı görülmektedir. Bazıları bahsi geçen yapıları doğrudan kısaltma grubu başlığı altında verirken bazıları da aldıkları hâl eklerine göre *birinci unsuru uzaklaşma hâli eki, ikinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grupları, vasıflı aynen tekrarlı ve iyelikli eşitlemeli ikileme, aynen tekrarlı edatlı kısaltma* gibi ayrıntılı adlandırmalar yapmışlardır. Bu ayrıntılı adlandırmalar oldukça karışık gibi gözükse de konunun özünü yansıtması nedeniyle önemlidir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken durum aynı yapı için farklı adlandırmalar kullanmaktan kaçınılması gerektiğidir.

Türkçenin ilk yazılı eseri olarak kabul edilen Orhun Abideleri kısaltma grupları açısından az veriye sahiptir. Ancak bu, tek başına söz konusu dönemde kısaltma gruplarının kullanılmadığına dair bir yargıya varmak için yeterli değildir. Daha sonraki yüz yıllarda Türkçenin gelişimiyle kısaltma gruplarının eserlerde bulunma oranında da bir artış olmuştur.

Çalışma sonucunda kısaltma gruplarının en az kullanıldığı eserin Orhun Abideleri, en çok kullanıldığı eserin ise Yunus Emre Divanı olduğu tespit edilmiştir. On eserde tekrarlarla birlikte toplam beş yüz seksen iki kısaltma grubu tespit edilmiştir. Bunların eserlere dağılımı ise şöyledir: OA'da dört, KB'de seksen dokuz, ME'de yirmi üç, YED'de yüz elli beş, DKH'de elli dokuz, SH'de on sekiz, İ'de yetmiş bir, H'de seksen dokuz, BŞ'de elli iki ve MH'de yirmi iki.

İncelenen eserlerde en çok karşılaşılan kısaltma grubu çeşidi ise çalışma içerisinde kalıplaşmış ifadeler başlığı altında ele alınan yapılardır. İncelenen eserlerde bu yapılar tekrarlarla birlikte iki yüz kırk üç yerde tespit edilmiştir. İsnat grubuna yüz kırk yedi,

ayrılma grubuna yüz on altı, bulunma grubuna kırk bir, yönelme grubuna otuz, ilgi grubuna iki ve vasıta grubuna ise bir yerde rastlanılmıştır. Bu durumda kalıplaşmış ifadelerin kullanımının oldukça sık, ilgi ve vasıta grubunun kullanımının ise yok denecek kadar az olduğu söylenilebilir. Belirtme ve eşitlik grubu ise hiç kullanılmamaktadır.(bkz. Tablo 1)

Kısaltma grupları cümle içerisinde isim, sıfat ve zarf şeklinde kullanılabilirler. Her çeşit kısaltma grubu isim, sıfat ve zarf olabilir. Ancak genelleme yapıldığında isnat grubunun sıfat ve isim olarak; kalıplaşmış ifadelerin de zarf olarak kullanımının daha yaygın olduğu ortaya çıkar. Isnat grubunun isim olarak kullanımı kırk, sıfat olarak kullanımı elli yedi, zarf olarak kullanımı ise otuz beş; yönelme grubunun isim olarak kullanımı dört, sıfat olarak kullanımı on dört, zarf olarak kullanımı ise on; bulunma grubunun isim ve sıfat olarak kullanımı dört ve zarf olarak kullanımı otuz altı; ayrılma grubunun isim olarak kullanımı otuz yedi, sıfat olarak kullanımı yirmi beş, zarf olarak kullanımı ise elli üç; kalıplaşmış ifadelerin isim olarak kullanımı otuz yedi, sıfat olarak kullanımı yirmi dört; zarf olarak kullanımı ise iki yüz otuz altı yerde mevcuttur. Bir yerde tespit edilen vasıta grubu zarf olarak kullanılırken iki yerde tespit edilen ilgi grubu da isim görevinde kullanılmıştır. (bkz.: Tablo: 2)

Bu yapıların cümle ögesi olarak kullanımında ise ortaya şöyle bir durum çıkmaktadır: Yaygın olarak özne ve zarf tümleci görevinde kullanılan yapılar isnat ve ayrılma grubu ile kalıplaşmış ifadelerdir. Belirtili nesne olarak isnat grubu ve kalıplaşmış ifadelerin; belirtisiz nesne olarak ayrılma grubunun; dolaylı tümleç olarak kalıplaşmış ifadelerin kullanımı diğer yapılara göre ön plandadır. Zarf tümleci olarak isnat ve ayrılma grubu ile kalıplaşmış ifadeler çok sık kullanılırken yüklem olarak daha çok isnat ve ayrılma grubu kullanılmıştır. İncelenen eserler kapsamında isnat ve ayrılma grubu ile kalıplaşmış ifadelerin cümle ögesi olarak daha yaygın kullanıldığı sonucuna varılabilir. (bkz.: Tablo: 3)

Kısaltma gruplarının bir diğer özelliği de Türkçede varlığı kabul edilmiş olan “*az çaba*” yasına uygunluğudur. Yazarlar eserlerinde hem kelime tasarrufu sağlamak hem de söylediklerini daha güzel bir şekilde dile getirmek isteğiyle kısaltma grubu kullanımına sıkça başvurmuşlardır.

Kısaltma gruplarının cümle içerisinde tek bir kelimeymiş gibi görev aldığı araştırmacılar tarafından kabul edilen bir gerçektir. Bu da bu yapıların Türkçede kelime türetmenin yollarından biri olduğunu söylemeyi kolaylaştırır. Bu durumun bir kanıtı olarak Türkçe Sözlükte tespit edilen altı yüz iki kısaltma grubu gösterilebilir. Bunların kısaltma grubu çeşitlerine dağılımı ise şu şekildedir: İsnat grubu iki yüz yetmiş dokuz, kalıplaşmış ifadeler yüz kırk altı, yönelme grubu yüz, ayrılma grubu altmış iki, bulunma grubu on iki, vasıta grubu ise üç. Bu ayırım yapıldıktan sonra Türkçe Sözlükte belirtme, ilgi ve eşitlik gruplarıyla türetilmiş kelimelere rastlanılmadığı dikkat çekmektedir. Burada göz önünde bulundurulması gereken durum bu grupların kullanım alanının kısıtlı olmasıdır. İncelenen eserlerde de bu gruplarla ya hiç karşılaşılmamış ya da bir iki yerde karşılaşılmıştır.

Burada dikkati çeken bir husus da kalıplaşmış ifadeler olarak kabul gören *diz dize, yüz yüze, tepeden tırnağa, göz önünde, saati saatine* gibi yapıların dil bilgisi kitaplarında ikileme mi yoksa kısaltma grubu mu olduğu konusunda farklı görüşler bulunmasıdır. İkilemenin aynı, yakın ya da zıt anlamlı kelimelerin eksiz veya eşdeğer ekleri olarak yan yana gelmesiyle oluştuğu göz önünde bulundurulursa tartışmalı olan bu yapıların kısaltma grubu olarak kabul edilmesinin daha doğru olacağını söylemek mümkündür.

Öte yandan kısaltma grubu tanımında geçen “‘olan’ı ya da ‘olarak’ı düşmüştür” ifadesi bu yapılar için de kullanılabilir. Mesela “*Arkadaşlar sırt sırta oturdular.*” cümlesinde “*sırt sırta*” yapısından sonra olarak ifadesini getirmek mümkündür. Ancak az sayıda örnekte de olsa bu durumun ikilemeler için de söz konusu olduğunu söylemek gerekir: *evli barklı* (olan) *insanlar* gibi. Fakat bu durumun kısaltma grupları için ayırt edici, ikilemeler için rastlantıya bağlı bir özellik olduğunu vurgulamak gerekir.

Ayrıca bunların Türkçe Sözlükte kalıp ifadeler hâlinde, yekûn oluşturacak biçimde başlı başına bir kelime olarak ele alınmaları da bu yapıların kısaltma grubu olarak kabul edilebileceğinin diğer bir göstergesidir. Unutulmamalıdır ki kısaltma grupları yan yana gelen birkaç kelimedenden oluşmalarına rağmen anlam ve yapı olarak bir kelime gibi işlem görürler. Bu yapılara getirilen ekler de bu bütünlüğe uyar.

Tablo:1
Kısaltma Gruplarının Eserlere Göre Dağılımı

Eser Adları	İsnat Grubu	Belirtme Grubu	Yönelme Grubu	Bulunma Grubu	Ayrılma Grubu	İlgi Grubu	Eşitlik Grubu	Vasıta Grubu	Kalıplaşmış İfadeler
OA	2	-	-	-	-	2	-	-	-
KB	46	-	11	5	27	-	-	-	-
ME	7	-	3	1	2	-	-	-	10
YED	24	-	6	5	65	-	-	-	55
DKH	43	-	1	2	8	-	-	-	5
SH	4	-	4	2	5	-	-	-	3
İ	-	-	-	15	7	-	-	-	49
H	7	-	3	11	2	-	-	1	65
BŞ	11	-	2	-	-	-	-	-	39
MH	3	-	-	2	-	-	-	-	17

Tablo:2
Kısaltma Gruplarının Dil Birimi Olarak Dağılımı

	İsim	Sıfat	Zarf
İsnat grubu	40	57	35
Belirtme grubu	-	-	-
Yönelme grubu	4	14	10
Bulunma grubu	4	4	36
Ayrılma grubu	37	25	53
İlgi grubu	2	-	-
Eşitlik grubu	-	-	-
Vasıta grubu	-	-	1
Kalıplaşmış ifadeler	14	24	236

Tablo:3
Kısaltma Gruplarının Cümle Ögesi Olarak Dağılımı

	Özne	Belirtili Nesne	Belirtisiz Nesne	Dolaylı Tümleç	Zarf Tümleci	Yüklem
İsnat Grubu	50	6	3	8	52	18
Belirtme Grubu	-	-	-	-	-	-
Yönelme Grubu	11	-	1	1	10	4
Bulunma Grubu	3	1	3	2	16	-
Ayrılma Grubu	17	2	7	6	56	13
İlgi Grubu	-	1	-	1	-	-
Eşitlik Grubu	-	-	-	-	-	-
Vasıta Grubu	-	-	-	-	1	-
Kalıplaşmış İfadeler	17	7	-	30	201	5

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Kitaplar

- AÇIKGÖZ, Halil;
YELTEN, Muhammet : Kelime Grupları, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2005.
- AKAR, Ali : Türk Dili Tarihi, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005.
- AKBAYIR, Sıddık : Eğitim Fakülteleri İçin Cümle ve Metin Bilgisi,
Pegem A Yay., Ankara, 2006.
- AKSAN, Doğan : Türkçenin Sözcük Varlığı, Engin Yayınevi, Ankara,
1996.
- BANGUOĞLU, Tahsin : Türkçenin Grameri, TDK Yay., Ankara, 2000.
- BİLGEGİL, M. Kaya : Türkçe Dilbilgisi, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara,
1964.
- BİLGİN, Muhittin : Anlamdan Anlatıma Türkçemiz, TC. Kültür
Bakanlığı Yay., Ankara, 2002.
- BOZ, Erdoğan : Türkiye Türkçesinde +{A}Durum Biçimbirimi, Gazi
Kitabevi, Ankara, 2007.
- COŞAR, A. Mevhibe : Üç Çay Risalesi-İnceleme-Metin-Tıpkıbasım-,
Serander Yay., İstanbul, 2006.
- ÇELİK, Abdullah vd. : Cümle ve Metin Bilgisi, Lisans Yay., İstanbul, 2006.
- DELİCE, H. İbrahim : Türkçe Sözdizimi, Kitabevi, İstanbul, 2003.

- DEMİR, Nurettin;
YILMAZ, Emine : Türk Dili El Kitabı, Grafiker Yay., Ankara, 2005.
- DEMİR, Necati (Hz.) : Sıfâtü'l Haremeyn, (Dil Özellikleri-Metin-Dizin), Akçağ Yay., Ankara, 2005.
- DENY, Jean : Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)-Syntaxe, Çev. Ali Ulvi ELÖVE, Maarif Vekaleti, İstanbul, 1941.
- EDİSKUN, Haydar : Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- EKER, Süer : Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yay., Ankara, 2005.
- ERCİLASUN, Ahmet B. : Türk Dili Tarihi, Akçağ Yay., Ankara, 2008.
- ERGİN, Muharrem : Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., İstanbul, 2000^a.
- _____ : Dede Korkut Kitabı I, Giriş-Metin-Faksimile, TDK Yay., Ankara, 1997.
- _____ : Orhun Abideleri, Boğaziçi Yay., 2000^b.
- HÂCİB, Yusuf Has : Kutadgu Bilig, Çev. Çetin Şan, Serap Tuba Yurteser., Kabalcı Yay., İstanbul, 2006.
- HATİBOĞLU, Vecihe : Türkçenin Sözdizimi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1982.
- HENGİRMEN, Mehmet : Türkçe Dilbilgisi, Engin Yay., Ankara, Haziran 1997.
- KARAHAN, Leyla : Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yay., Ankara, 1999.
- _____ : Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yay., Ankara, 2006.
- KARAÖRS, M. Metin : Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 1993.

- KEMAL, Namık : İntibah, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- KORKMAZ, Zeynep : Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, TDK Yay., Ankara, 2007.
- KUDRET, Cevdet : Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman II, Dünya Kitapları, İstanbul, 2004.
- ÖZKAN, Mustafa vd. : Yüksek Öğretimde Türk Dili- Yazılı ve Sözlü Anlatım, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2001.
- ÖZKAN, Mustafa;
SEVİNÇLİ, Veysi : Türkiye Türkçesinde Söz Dizimi, 3F Yay., 2008.
- ŞİMŞEK, Rasim : Türkçe Sözdimi, Kuzey Gazetecilik ve Matbaacılık, Trabzon, 1987.
- TATCI, Mustafa : Yunus Emre Divanı, Akçağ Yay., 1998.
- YAVUZ, Kemal vd. : Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri, Beşir Kitabevi, İstanbul.
- YÜCE, Nuri (Hz.) : Zamaḥşarî, Mukkadimetü'l Edeb, TDK Yay., Ankara, 2000.

b. Makaleler ve Bildiriler

- ALTUN, Ergün : “Türkiye Türkçesinde Kısaltma Gruplarıyla Kurulan İç İç Yapılar ve Sıralama Öncelikleri”, **V. Türk Dil Kurultayı Bildirileri**, Cilt I, TDK Yay., Ankara, 2004, ss. 165-176.
- BALYEMEZ, Sedat : “Türkiye Türkçesinde Dakikalı Saatli İfadeleri ve Saat Grubu”, **Dil Araştırmaları**, Sayı: 2 (Bahar 2008), ss. 87-92.
- BAYDAR, Turgut : “+Dan Ekli Özne Üzerine”, **Türk Dili -Dil ve Edebiyat Dergisi-**, Sayı: 679(Temmuz 2008),

ss. 19-24.

- BAYDAR, Arzu Sema Ertane :“Türkiye Türkçesi Kelime Grupları”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 16(2001), ss. 27-47.
- BOZ, Erdoğan : “+{A}Durum Biçimbirimi (Söz Dizimsel Bir İşlev Olarak) Adları Adlara Bağlayabilir mi?”, **Türk Dili -Dil ve Edebiyat Dergisi-**, Sayı: 677 (Mayıs 2008), ss. 410-417.
- DEMİR, Celal : “Türkçede Deyimlerin Dizimsel Özellikleri”, **Türk Dili -Dil ve Edebiyat Dergisi-**, Sayı: 677(Mayıs 2008), ss. 428-443.
- GÖKDAYI, Hürriyet : “Türkçede Kalıp Sözcükler”, **Bilig**, Sayı: 44(Kış 2008), ss. 89-110.
- KERİMOĞLU, Caner : “Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi İle İlgili Kabuller Üzerine I (Kelime Grupları), **Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 20(2006), ss. 106-118
- NALBANT, Mehmet Vefa : “Kutadgu Bilig’de Kısaltma Grupları”, **Türkbilig: Türkoloji Araştırmaları**, Sayı: 3(2002), ss. 53-62.
- ÖZKAN, Abdurrahman :“Türkiye Türkçesinde Kısaltma Grupları”, **Araştırmalar-İnsan Bilimleri Araştırmaları-**, Sayı: 11(2004), ss. 127-144.
- ÖZÖZEN, Yüceol Muna :“Türkiye Türkçesinde Saat Anlatımlarının Sözdizimsel Yapısı, **Dil Dergisi**, Sayı 89 (Mart, 2000), ss. 76-80.
- ÖZTÜRK, Erol : “Cümle, Kelime Grupları ve Kelime Öğretimi”, **Türk Dili-Dil ve Edebiyat Dergisi**”, Sayı: 635 (Kasım 2004), ss. 687-691.

USTA, Halil İbrahim : “Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları İle İlgili Bir Sınıflandırma”, **Türk Dili-Dil ve Edebiyat Dergisi-**, Sayı: 579(Mart 2000), ss. 209-216.

c. Tezler

ALTINTOPRAK, Sevgi : Yahya Kemal’in Manzum Eserlerinde Kelime Grupları: Yapılışları ve Kullanılışları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2001.

BAYDAR, Turgut : Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Huzur İsimli Romanında Kelime Grupları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2001.

ENFEL, Doğan : Eski Anadolu Türkçesinde Kelime Grupları ve Kullanılışları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2001.

KAYRA, Osman Kemal : XVII-XVIII. yy. Metinlerinde Kelime Grupları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1988.

KORKUT, Ülkü : Ömer Seyfettin’in On İki Hikâyesinde Türk Dilinin Eğitimi ve Öğretimi Açısından Kelime Gruplarının Değerlendirmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2002.

İPEK, Zafer : Reşat Nuri Güntekin’in Acımak İsimli Romanındaki Kelime Gruplarının İncelenmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 2004.

ÖZDEN, Gümüş : Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları Üzerine Bir Araştırma, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2002.

ÖZSÖYKE, Atila : Refik Halid Karay’ın Memleket Hikâyeleri’nde Kelime Grupları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),

Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2001.

TEMİZEL, Firdevs : Nedim Divanı'nın Kelime Grupları ve Sözlüğü I, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2002.

TEZER, Kadir : Mehmet Akif Ersoy'un Safahatı'nda Kelime Grupları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 1999.

ç. Sözlükler

Komisyon : Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara, 2005.

KORKMAZ, Zeynep : Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara, 2007.

d. Ansiklopedi

BANARLI, N. Sâmî :Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001.

EK 1:**SÖZLÜK****A**

açıkağız is. Turpgillerden bir bitki. s. 11.
açık ağızlı sf. Aptal, sersem, ahmak. s. 11.
açıktan açığa zf. Belirgin olarak, göz göre göre. s.14.
açıktan atama is. Derece ve belli bir sıra gözetmeksizin yapılan atama. s. 14.
açıktan tayin is. Açıktan atama. s. 14.
adam adama zf. Bir oyunda tutmakla görevli olduğu rakibi yakından takip ederek. s. 20.
adı belirsiz sf. Ünü olmayan, tanınmayan, kim ve ne olduğu bilinmeyen. s. 18.
adı üstünde zf. Adından belli olduğu gibi. s. 23.
ağzı burnu yerinde Oldukça güzel, yakışıklı. s. 35.
ağzına layık Bir yiyeceğin tadı anlatılırken “sen de yesen beğenirsin” anlamı ile söylenen bir söz. s. 36.
ağzına sağlık Bir sözü yerinde söyleyen kişilere söylenen bir beğenme sözü. s. 36
ağız ağıza zf. Ağzına kadar, tamamen. s. 37.

ağızdan ağıza zf. Herkes birbirine söyleyerek, herkes birbirine söylemek. s. 38.

ağızdan dolma sf. Namlusu ağızdan doldurulan (top veya tüfek). s. 38.

ağzı açık sf. 1. Şaşkın, alık, bön (kimse), 2. zf. Hayranlıkla, büyülenmiş olarak. s. 40.

ağzı bir sf. Söz birliği etmiş. s. 40.

ağzı bozuk sf. Sövmeyi alışkanlık edinmiş, küfürbaz (kimse). s. 40.

ağzı büyük sf. Yüksekten konuşan, hava atan. s. 41.

ağzı gevşek sf. Sır saklamaz, sır tutmaz kimse. s. 41.

ağzı havada sf. Çevresindekilerden habersiz, alık, şaşkın (kimse). s. 41.

ağzı kalabalık sf. Birbirini tutmayan sözler söyleyen yerli yersiz konuşan, boşboğaz (kimse). s. 41.

ağzı kara sf. 1. Kara haber vermektan hoşlanan, şom ağızlı. 2. Bir yerde konuşulanları veya yapılanı duyup görmesi istenilmeyen. s. 41.

ağzı kenetli sf. Sır tutan, sır saklayan. s. 41.

ağzı kilitli sf. 1. Dudakları beyaz (at). 2. Sır saklayan. 3. Oruç tutan (kimse), oruçlu. s. 41.

ağzı kulaklarında sf. Çok sevinçli, mutlu (kimse). s. 41.

ağzı pek sf. Ağzı sıkı. s. 41.

ağzı pis sf. Sövmeyi huy edinmiş olan (kimse). s. 41.

ağzı sıkı sf. Sır saklayan ağzı pek, ketum. s. 41.

akidesi bozuk sf. İnancı bozulmuş kimse. s. 54.

akla yakın sf. Aklın benimseyebileceği, aklın kabul edebileceği nitelikte olan. s. 55.

akla yatkın sf. Uygun, akıllıca, makul. s. 55.

akla zarar sf. Çok şaşılacak, şaşkınlığına uğratacak, akla zarar, akıllara ziyan. s. 55.

akla ziyan sf. Akla zarar. s. 55.

aklı başında sf. 1. Sürekli akıllı davranan. 2. Doğru dürüst, kusursuz. s. 55.

aklı evvel sf. 1. Akıllı. 2. Akıllı geçinen. 3. Densiz, münasebetsiz, sağduyu sahibi olmayan. 4. is. Yaradılıştan gelen zekâ. s. 55.

aklı sıra zf. Aklınca, sandığına göre, düşündüğüne göre, umduğuna göre. s. 55.

aklı tam ayar sf. Akli yerinde. s. 55.

akordu bozuk sf. Birbirini tutmayan, uyumsuz, akortsuz. s. 56.

aksanı bozuk sf. Bir dildeki kelimeleri doğru söyleyemeyen (kimse). s. 58.

aksiliği üstünde Olumsuz davranışlı. s. 59.

akşamdan akşama zf. Her akşam, üst üste. s. 60.

alı al, moru mor Telaş veya yorgunluktan yüzü kıpkırmızı kesilmiş (olarak). s. 63.

alı alına, moru moruna Sağlıklı canlı, kanlı. s. 63.

alacağına şahin, vereceğine karga (veya kuzgun) Alırken kolaylık gösteren, verirken de güçlük çıkararak kimse. s. 63.

almı açık, yüzü ak Çekinecek hiçbir durumu veya ayıbı olmayan. s. 74.

Allah'a (bin) şükür "Hamdolsun, bereket versin" anlamlarında, durumdan memnun olduğunu anlatan bir söz. s. 78.

altı kaval, üstü şişhane Giysilerini birbirine uygun düşüremez, yakıştıramaz. s. 82.

alt alta zf. Birbirinin altında olarak, alt alta üst üste birbiriyle itişir kakışır durumda. s. 82.

altan alta zf. Gizlice, el altından. s. 85.

anadan doğma 1. Çırlıçplak. 2. Doğuştan olan s. 92.

anadan görme 1. Annesinde gördüğü gibi. 2. Geleneksel. s. 92.

anasından doğduğuna pişman 1. Çok tembel, üşengeç. 2. Canından bezmiş. S. 92.

anası kılıklı Görüş, davranış, huy vb. bakımdan anasına benzeyen. s. 92.

anası turp (veya sarımsak), babası şalgam Ne olduğu belirsiz kimselerin çocuğu. s. 92.

anası yerinde Birinin annesi kadar yaşlı kadın. s. 92.

anadan üryan sf. Çırılçıplak. s. 93.

araları iyi Dostlukları düzenli. s. 110.

arada bir zf. Ara sıra. s. 112.

ara yerde zf. Arada. s. 115.

ardı ardına zf. Ara vermeden, aralıksız olarak, sürekli bir biçimde. s. 116.

ardı sıra zf. Peşinden, arkasından, peşi sıra. s. 116.

arka arkaya zf. Hemen birinin arkasından, art arda. s. 120.

arkadan arkaya zf. Gizli gizli, el altından, gizlice belli etmeden. s. 120.

arka planda sf. 1. Geride. 2. Önemsiz s. 121.

arkası pek sf. Güçlü birine veya sağlam bir şeye güvenen (kimse). s. 121.

arkası sıra zf. Ardından, peşinden. s. 121.

arkası yufka sf. Soğuğa karşı gereği gibi giyinmemiş (kimse). s. 122.

art arda zf. Birbirinin arkasından s. 124.

ateşten gömlek is. Acı, üzüntü veren, dayanılmaz, sıkıntılı durum. s. 143.

ayda yılda bir Çok seyrek olarak: Ayda yılda bir tiyatroya gidebiliyor. s. 143.

ayağı üzengide sf. Hemen yola çıkmak üzere olan sf. 151.

ayak yalın sf. Yalın ayak. s. 155.

ayarı bozuk sf. 1. Belli bir ayarı olmayan. 2. Ahlak, karakter veya akli yerinde olmayan. s. 156.

aydan aya zf. Her ay. s. 157.

aynı zamanda zf. Hem de, bununla birlikte. s. 162.

B

babadan babaya Dedelere doğru zincirleme. s. 171.

babadan oğla Torunlara doğru zincirleme. s. 171.

babana rahmet Yapılan bir iş, bir davranış karşısında “Allah senden razı olsun” anlamında kullanılan bir söz. s. 171.

bağ bayırda, tarla çayırda Her şey kendisi için en elverişli ortamda gelişir, verimli duruma gelir. s. 176.

bağrı kara sf. Bağrı yanık. s. 182.

bağrı yanık sf. Çok dert, acı, sıkıntı çekmiş, bağrı kara. s. 182.

bağrı yufka sf. Yufka yürekli. s. 182.

bahtı açık sf. Talihli (kimse). s. 184.

bahtı kara sf. Mutsuz, talihsiz (kimse). s. 184.

baldırı çıplak sf. Ayak takımından işsiz, serseri (kimse). s. 190.

baldırıkara is. Nemli yerlerde yetişen birçok eğrelti otu türünün ortak adı, karabaldır. s. 190.

başı belada (olmak) Çözülmesi güç, sıkıntılı bir durumda. s. 209.

başı dertte (başı derde girmek) Sıkıntılı bir duruma düşmek. s. 210.

başa baş zf. 1. Eşit durumda, dengeli olarak. 2. Birbirine üstünlük sağlamadan. s. 213.

baş başa zf. Birlikte, beraberce: “Ayakaltı olmayan bir yer bulda baş başa oturalım.” s. 214.

başı açık sf. Başı örtü veya şapka ile örtülmemiş (kimse). s. 216.

başı bağlı sf. 1. Serbest olmayan (kimse). 2. Evli olan (kimse). 3. Nişanlı olan (kimse). 4. Başını örten (kimse). s. 216.

başıboş sf. 1. Bir şeye veya kimseye bağlı olmayan. s. 216.

başıboşluk is. Başıboş olma durumu, anarşi. s. 216.

başıbozuk is. 1. Düzensiz topluluk. 2. Askerlerin arasına katılmış sivil savaşı. 3. Karışık, içinde çıkılamayan. s. 216.

başıbozukluk is. 1. Başıbozuk olma durumu. 2. Düzensiz davranış, düzensizlik, disiplinsizlik. s. 216.

başı bütün sf. Eşi hayatta olan (kadın veya erkek). s. 216.

başı dertte zf. Çözülmesi güç, sıkıntılı bir durumda. s. 216.

başı devletli sf. Talihli, bahtı açık (kimse). s. 216.

başı dimdik sf. Onurlu, gururlu (kimse). s. 216.

başı dinç sf. Kaygısı ve tasası olmayan (kimse). s. 216.

başı dumanlı sf. 1. Doruğunu sis bürümüş (dağ). 2. Sarhoş. s. 216.

başı havada sf. 1. Sevinçli (kimse). 2. Kibirli, gururlu (kimse). s. 216.

başı kabak sf. 1. Saçı dökülmüş veya dibimden kesilmiş (kimse). 2. zf. Başını örtmeden. s. 216.

başı kalabalık sf. Yanında bir işi konuşamayacak kadar çok insan olan (kimse). s. 216.

başına buyruk sf. Kimseden izin almaksızın dilediği gibi davranan (kimse), failimuhtar. s. 216.

başı önünde zf. Uslu, çevrede gözü olmayan (kimse). s. 216.

başı yerde sf. 1. Utangaç, mahcup (kimse). 2. Suçlu, kabahatli. s. 216.

başı yukarıda sf. Kibirli, kendini beğenmiş (kimse). s. 216.

başı yumuşak sf. Uysal, söz dinler (kimse). s. 216.

başlı başına zf. Başka şeylerden ayrı olarak, kendi başına. s. 219.

baştan aşağı zf. Hepsi, bütünü, bir uçtan öbür uca kadar. s. 221.

baştan başa zf. 1. Tamamen, bütünüyle hepsi bir arada. 2. Başından sonuna kadar, bir uçtan bir uca. s. 221.

baştankara is. Ötücü kuşlar takımının baştankaragiller familyasından, Kuzey Afrika, Avrupa ve Asya’da yaşayan, böcek yiyerek tarıma yararlı olan, oldukça kısa, güçlü ve sivri gagalı, çeşitli renklerde olabilen bir kuş türü. s. 221.

- baştankaragiller** is. Omurgalı hayvanların ötücü kuşlar takımından yüz kadar kuşun türünü içine alan geniş bir familya. s. 221.
- baştan savma** sf. 1. Üstünkörü 2. zf. Gelişi güzel.s. 221.
- baştan savmacı** is. Bir işi yapmamak veya savsaklamak için bahane bulan, başından savan veya ayan kimse. s. 221.
- baştan savmacılık** is. Bir iş yapmamak için bahane bulma işi. s. 221.
- baştan sona** zf. Daima, her zaman. s. 221.
- başüstüne** ünl. Bir isteği, buyruğu hemen yerine getireceğini bildiren söz, oldu. s. 221.
- bayramdan bayrama** zf. Seyrek. s. 228.
- bedavadan ucuz** Çok ucuz. s. 231.
- beli bükük** sf. Beli bükülmüş. 2. Güçsüz, zavallı. s. 238.
- benden paso** Benim yapabileceğim ancak bu kadar. s. 247.
- beşibirarada** is. Beşibirlik. s. 251.
- beşibirlik** is. Kadınların süs için taktıkları, beş altın lira değerinde olan altın, beşbiryerde, beşibirarada. s. 251.
- bin derde deva** 1. Pek çok işe yarayan. 2. Her sıkıntıyı gideren. s. 273.
- bir dudağı yerde bir dudağı gökte** Masallardaki dev gibi korkunç ve çirkin. s. 276.
- bir eli yağda bir eli balda (olmak)** Varlık ve bolluk için de olmak. s. 276.
- bir günden bir güne** Hiç, hiçbir zaman. s. 276.
- bir ağızdan** zf. Hep birlikte, beraberce, hep birden. s. 278.
- bir anda** zf. Çabucak. s. 278.
- bir arada** zf. Toplu bir durumda, birlikte, toplu olarak. s. 278.
- bir başına** zf. 1. Tek başına. 2. Başkasının yardımı olmaksızın. s. 278.
- bir boyda** sf. Boyları eşit. s. 279.
- bir boydan bir boya** zf. Bir yerin bir ucundan öbür ucuna kadar, baştan başa. s. 279.
- bir defada** zf. Ara vermeksizin s. 279.
- birdenbire** zf. Ansızın.s. 279.
- birebir** sf. (bire'bir) 1. Etkisi kesin olan. 2. İstenildiği gibi, uygun. s. 280.
- bire bir** 1. Verilen ölçüdeki karşılık, miktar. 2. Aynısı, tıpkısı. s. 280.
- bir kafada** is. Aynı düşüncede olan kimse: Bu çocuklar hep bir kafada. s. 282.
- bir lahzada** zf. Çabucak. s. 282.
- bir ölçüde** zf. Biraz, belli oranda. s. 284.
- bir solukta** zf. Çabucak. s. 284.
- bir tahtada** zf. Bir defada, yekten. s. 284.
- biz bize** zf. Yalnız biz, aramızda yabancı bir kimse olmaksızın. s. 289.
- boğazına düşkün** sf. Yiyip içmeyi çok seven (kimse). s. 293.
- boku bokuna** zf. Boşu boşuna, yok yere. s. 295.

bol kepçeden zf. 1. Çok fazla. 2. Gereksiz olarak. s. 296.

bol keseden zf. Bol bol, ölçüsüz biçimde. s. 296.

borda bordaya Yan yana. s. 299.

boşu boşuna zf. Gereksiz yere, boşuna. s. 304.

boydan boya zf. Bir uçtan öbür uca kadar. s. 306.

boylu boyunca zf. 1. Boyu uzanabildiği kadar, boy uzunluğunca. 2. Hakkıyla, hak etmiş olarak. s. 307.

boynu bükük sf. 1. Zavallı, boynu eğri. 2. zf. Üzgün, kırılmış, kimsesiz, acınacak ve yardım bekler durumda, zavallı bir biçimde. s. 307.

boynu büküklük is. Boynu bükük olma durumu. s. 307.

boynu eğri is. Boynu bükük. (birine karşı) boynu eğri olmak, herhangi bir sebeple birine karşı direnecek veya söz söyleyecek durumda olmamak. s. 307.

böyle başa, böyle tıraş Kişilere uygun işlemler yapılır. s. 315.

bu arada zf. 1. Bir süre içinde. 2. Birlikte, beraber. s. 317.

bugünden yarına 1. Az zaman sonra. 2. Bugün yaşayanlardan gelecek kuşaklara. s. 319.

bugüne bugün zf. Bugüne kadar. s. 319.

buğusu üstünde Sıcak sıcak, sıcaklığı azalmamış durumda. s. 319.

bundan böyle zf. Artık, bundan sonra s. 326.

burnu havada sf. Çok kibirli. s. 328.

burnu Kafdağında (olmak) Çok kibirli (olmak). s. 329.

burun buruna zf. Birbirine çok yakın ve yüz yüze bir biçimde.. s. 330.

bütün bütüne zf. Bütün olarak, tamamıyla. s. 336.

büyükten büyüğe Mirasın kardeşler arasında önce büyüğe, o öldüğünde kalanların en büyüğüne geçmesi kuralı. S. 337.

C

can cana, baş başa 1. Bir tehlike anında herkesin kendi canının, kendi başının kaygısına düştüğünü anlatan söz. 2. Birbirini seven iki kişi bir arada yalnız olarak. s. 345.

canı cehenneme Sevilmeyen bir kişi için duyulan öfke ve nefreti bildiren bir söz. s. 345.

canına minnet Beklenilmeyen iyi bir durumla karşılaşıldığında duyulan memnunluğu anlatmak için söylenen bir söz. s. 346.

canına rahmet “Allah rahmetini esirgemesin” anlamında kullanılan iyi bir dilek sözü. s. 346.

cana yakın sf. Sevimli. s. 348.

cana yakınlık is. Cana yakın olma durumu. s. 348.

canı burnunda sf. Çok yorgun ve bezgin. s. 349.

canı cebinde sf. Zayıf ahlaklı (kimse) s. 349.

canı gönülden zf. İçtenlikle, çok isteyerek. s. 349.

camna düşkün sf. Kendine iyi bakan, kendini koruyan (kimse). s. 349.

canı pek sf. Acıya, sıkıntıya karşı dayanıklı (kimse). s. 349.

canı sıkkın sf. Keyfi kaçmış (kimse). s. 349.

canı tatlı sf. Sıkıntıya ve acıya katlanmak istemeyen (kimse). s. 349.

canı tez sf. Aceleci. s. 349.

cebi delik sf. Tutumlu olmayan (kimse), savurgan. s. 354.

Ç

çamuru karnında, çiçeği burnunda Çiçeği burnunda, çamuru karnında. s. 390.

çenesi düşük sf. Çok, gereksiz şeyler konuşan (kimse), boşboğaz, geveze. s. 414.

çenesi kuvvetli sf. Kolay ve etkili söz söylemekten yorulmayan (kimse). s. 414.

çeneye kuvvet zf. Konuşma gücüyle, durmadan konuşup söyleyerek. s. 414.

çığılık çığığa zf. Çığılık atarak, bağırıp çağırarak. s. 422.

D

dağarcığı yüklü Bilgisi çok olan, bilgili. s. 458.

dağdan inme is. Dağ adamı s. 459.

daldan dala zf. Oradan oraya, düzensiz, kararsız bir biçimde. s. 464.

damarı bozuk sf. Huysuz, sinirli, aksi, geçimsiz (kimse). s. 469.

dara dar zf. Güçlülükle, ancak, uç uca, son dakikada. s. 473.

dar darına zf. Darı darına. s. 474.

darı darına zf. Güçlülükle ve son anda, güç hal ile, uç uca, dar darına. s. 475.

darısı...başına (veya darısı başına) Bir başarı, bir mutluluk başkası için istendiğinde söylenen bir söz. s. 475.

dededen kalma sf. Çok eski dönemlerden beri kullanılan. s. 481.

deneye dayalı sf. Bir kuruma değil de sadece gözleme dayalı, ampirik. s. 497.

denizde kum, onda para Parası çok kimse, zengin. s. 498.

dengi dengine Uygun olanıyla. s. 501.

derinden derine zf. 1. Uzaklardan. 2. En iyi biçimde, en ince ayrıntılarına kadar. s. 505.

derisi dikenliler is. Beşli bakışumlu denizkestaneleri,denizhıyarları,

denizyıldızları ve denizlalelerini içine alan deniz hayvanları dalı. s. 506.

dışa dönük sf. 1. Dışla ilişkisi olan. 2. Dışa dönüklük davranışlarını gösteren (kimse) s. 518.

dışa dönüklük is. Kişinin ilgisinin kendi duygu ve düşünceleri yerine, dıştaki nesnel ve toplumsal çevreye yönelmesi durumu. s. 518.

dışarıdan evlenme is. sos. Dış evlilik. s. 518.

dışa vurum is. Ruhsal olayların belli işaret veya tasvirlerle yansıtılması insan ruhunun algılanabilecek biçimde kendini dışa yansıtması, ifade, dış vurum. s. 519.

dışa vurumcu is. Dışa vurumculuk akımına bağlı olan sanatçı, dışa vurumcu, ekspresyonist. s. 519.

dışa vurumculuk is. Olayların, varlıkların gerçekten olduğu gibi değil de sanatçının iç dünyasına göre anlatılması anlayışına dayanan sanat akımı, anlatımcılık, ekspresyonizm. s. 519.

dili kılıçtan keskin Kırıcı ve ağır konuşan. s. 527.

diline sağlık Ağızına sağlık. s. 527.

dillere destan (olmak) Bir olay veya bir nitelik halk arasında yayılmak. s. 528.

dili tutuk sf. Serbestçe, kolaylıkla konuşamayan (kimse). s. 530.

dili uzun sf. İncitici sözler söyleyen, küstah saygısız (kimse). s. 530.

dili yatkın sf. Yabancı bir dili kolaylıkla öğrenme yeteneği. s. 530.

dili zifir sf. Gönül kırıcı sözler söyleyen (kimse). s. 530.

dini bir uğruna Müslümanlık davası yoluna. s. 531.

dini iman para Tek düşüncesi para olan kimseler için kullanılan bir söz. s. 532.

dini bütün sf. Dinine çok bağlı, inancına sağlam olan, dinin buyruklarını eksiz yerine getiren. s. 533.

dini bütünlük is. Dini bütün olma durumu. s. 533.

dip dibe Yan yana sıkışmış olarak. s. 535.

dirsek dirseğe zf. Çok kalabalıkta sıkışık bir durumda. s. 538.

dişe dokunur (olmak) İşe yarar, belirtilmeye değer, önemli. s. 540.

dişe diş is. Aynı biçimde acısını çıkarma, misilleme. s. 540.

diz dize zf. Dizleri birebir degecek biçimde birbirine yakın olarak (oturmak). s. 544.

doğrudan doğruya zf. Dolaysız, araçsız, araya başka bir şey girmeden, resmen. s. 549.

dostlar başından irak Sözü edilen kötü bir durumla yakınların karşılaşmaması için söylenen bir dilek sözü. s. 562.

dört başı mamur Her bakımdan istenildiği gibi olan, eksiksiz, kusursuz. s. 569.

dumamı üstünde 1. Çok taze (sebze, meyve, yemek vb.) 2. Çok yeni, üzerinden çok zaman geçmemiş. s. 575.

dümeni eğri sf. Yan yana yürüyen (kimse). s. 585.

dünden hazır (veya **razı olmak**) Kendisine yapılan bir öneriyi seve seve ve hemen kabul etmek. s. 586.

dünden bugüne Çabucak. s. 586.

E

eğriye eğri doğruya doğru Gerçek neyse aynen belirtmelidir. s. 607

el elde, baş başta Elde bulunan her şeyin tükendiğini anlatan söz. s. 616.

eli ayağı (veya **eli kolu**) **bağlı** Çaresiz, istediğini yapamayacak bir durumda olan. s. 617.

elden vefa, zehirden şifa Zehirden şifa beklenilmeyeceği gibi yabancılardan da yardım ve iyilik beklenmez. s. 620.

elde bir is. Kesinlikle gerçekleşecek şey. s. 621.

elden düşme sf. Az kullanılmış ve sahibinin elinden ucuza alınmış (eşya). s. 622.

elden ele zf. Bir kişiden ötekine (bir şey) s. 622.

el ele zf. Birbirinin elini tutarak s. 625.

eli ağır sf. 1. Yavaş iş gören. 2. Vurunca çok acıtan (kimse). s. 627.

eli ayağı düzgün sf. 1. Bedence kusursuz olan, sakat olmayan (kimse). 2. İffetli, namuslu (kimse). s. 627.

eli bayraklı sf. Şirret, edepsiz, kavgacı (kimse). s. 627.

elibeline is. Halı ve kilimlere yapılan, ellerini beline koymuş insan figürünü andıran bir tür motif. s. 627.

eli belinde sf. Kavgaya hazır olduğunu belirten (kimse). s. 627.

eli bol sf. Cömert. s. 627.

eli bolluk is. Eli bol olma durumu. s. 627.

eli boş sf. İşi olmayan, boş gezen (kimse). Eli boş çıkmak, umduğunu alamamak, başarısızlığı uğramak. Eli boş dönmek (veya çevrilmek veya geri gelmek) umduğunu almadan dönmek. s. 627.

eliböğründe is. Ahşap yapılarda çıkmaların altına eğik ve aralıklı olarak konulan ahşap destek. 2. Halı ve kilimlerde kullanılan eski bir motif türü, eli belinde. s. 627.

eli böğründe sf. Başarısız, zavallı (kimse). s. 627.

eli çabuk sf. Çabuk iş gören, hamarat (kimse).s. 627.

eli dar sf. Maddi olarak sıkıntıda olan (kimse). s. 627.

eli geniş sf. Geçmişini iyi olan, cömert (kimse). s. 627.

eli hafif sf. Cerrah, dişçi, berber vb. acıtmadan, tedirgin etmeden iş gören (kimse). s. 627.

eli koynunda sf. 1. Boş, işsiz (kimse) 2. Çaresiz (kimse). s. 627.

eli kulağında sf. Nerede ise olacak, çok yakında olması beklenen. s. 627.

elifi elifine Tam, tam olarak, noktası noktasına. s. 627.

eli maşalı sf. Kavgacı, şirret, dayak atmayı seven (kimse), s. 627.

eline ağır sf. Elinden çabuk iş çıkmayan (kimse). s. 627.

eline ayağına çabuk sf. Hamarat, titiz, çalışkan (kimse). s. 627.

eline çabuk sf. Çabuk iş gören (kimse). s. 627.

eli selek sf. Eli açık, cömert (kimse). s. 627.

eli sıkı sf. Cimri. s. 628.

eli sopalı sf. Usta, belli bir işte becerikli, mahir (kimse). s. 628.

eli şakağında sf. Düşünceli, kaygılı olan (kimse).s. 628.

eli uz sf. Usta, belli bir işte becerikli, mahir (kimse). s. 628.

eli uzun sf. Fırsat buldukça öteberi aşırın, hırsız (kimse). s. 628.

eli yatkın sf. Elle yapılan işlerde becerikli (kimse).s. 628.

eli yordamlı sf. Eli işe yakışır, yatkın (kimse). s. 628.

eli yüzü düzgün sf. Yüzüne bakılır, güzel (kimse). s. 628.

ensesi kalın sf. 1. Güçlü, istediğini yapabilen, sözü geçer (kimse). 2. Varlıklı, zengin. s. 639.

erkek erkeğe zf. Yalnız erkekler arasında. s. 646.

eski ağza yeni taam Turfanda bir şey yenilirken söylenen söz. s. 651.

eski köye yeni âdet getirmek Yadırganan bir yenilik yapmaya kalkışmak. s. 651.

eti budu yerinde Şişmanca, tombul. s. 659.

eteği arı sf. Namuslu, iffetli. s. 660.

eteği belinde sf. Kıvrak ve hamarat (kadın). s. 660.

eteği düşük sf. Pasaklı veya düşkün (kadın). s. 660.

eteğine pis sf. Aşırı cinsel arzu duyan, şehvetli, tatmin olmayan. s. 660.

eteği temiz sf. İffetli, namuslu (kadın). s. 660.

etek belde sf. Bir işi yapmaya hazır olan. s. 661.

etine dolgun sf. Şişman sayılmayan, balıketinde. s. 662.

evlerden irak (veya uzak) Ölüm veya kötü bir durumdan söz edilirken dinleyenlerin aynı durumla karşılaşmamalarını dilemek için söylenen söz. s. 665.

evlere şenlik Beğenilmeyen, olumsuz karşılanan bir durum, bir davranış karşısında söylenen bir söz. s. 665.

evi sırtında sf. Evi yurdu olmadan herhangi bir yerde yaşayan. s. 667.

F

felekten bir gün (veya **gece çalmak**) Güzel bir gün (gece) geçirmek. s. 687.

fıili bozuk sf. Ahlakça düşük (kimse). s. 701.

fülsüahmere muhtaç Çok fakir, beş parası yok, düşkün, zavallı. s. 719.

G

geçmişî kandilli sf. Yaramaz, kötü (kimse). s. 740.

geçmişî kınalı sf. Yaramaz, kötü (kimse). s. 740

gelişigüzel sf. (gelişi'güzel) 1. Herhangi bir, özensiz, itinasız, baştan savma, rastgele, lalettayin. 2. zf. Üstünkörü. s. 743.

gerçeğe aykırı sf. Gerçeğe uymayan, hilafihakikat. s. 749.

gerçeğe aykırılık is. Gerçeğe uymama, aykırı olma durumu. s. 749.

gerçeğe uygun sf. Gerçeğe uyan. s. 749.

gerçeğe uygunluk is. Gerçeğe uygun olma durumu. s. 749.

geriden geriye zf. 1. Gizlice, sinsice. 2. Uzaktan, yakın bir ilgi göstermeyerek. s. 753.

gerisin geriye zf. Gerisin geri.s. 754.

gırtlağına düşkün Çok yiyip içen. s. 760.

gizliden gizliye zf. Kimsenin haberi olmadan, kimseye haber vermeden, el altından, kimseye duyurmadan, gizlice. s. 766.

göbeği biriyle bağlı (veya **beraber kesilmiş**) Her zaman birlikte bulunan, birbirinden ayrılmayan kimseler için kullanılan bir söz. s. 769.

göğüs göğse zf. Karşı karşıya, yüz yüze. s.1.

gönlü bol sf. Yeterli imkânlardan yoksun olmasına karşın cömert, eli açık davranmak isteyen (kimse). s. 776.

gönlü dar sf. İçi sıkıntılı olan (kimse). s. 776.

gönlü gani sf. Cömert ve gözü tok, gani gönüllü (kimse). s. 777.

gönlü hoş sf. Dileği yerine gelmiş, sevinmiş (kimse). s. 777.

gönlü kara sf. Başkalarının kötülüğünü isteyen (kimse). s. 777.

gönlü tok sf. Zorunlu ihtiyaçları karşılandığında bununla yetinen, fazla mal ve para istemeyen (kimse), müstağni. s. 777.

gönlü yaralı sf. Aşk, tutkun, aşkı karşılık görmeyen (kimse). s. 777.

gönlü zengin sf. Para ve malını imkânları ölçüsünde esirgemedi veren (kimse). s. 777.

gözleri çakmak çakmak (olmak) Ateşli hastalık veya öfkeden gözleri kızarmış ve parlamış (olmak). s. 789.

gözleri ışık içinde (veya **ışıklı**) Çok neşeli, mutlu, heyecanlı. s. 789.

gözü dönesi “Geberesi” anlamında bir ilenme sözü. s. 789.

gözü (veya **gözleri**) **üstünde (kalmak)** 1. Kıskançlık sebebiyle herkesin ilgisini çekmek. 2. Herkesin dikkatini çekmek. s. 791.

gözün aydın Sevinçli bir olay dolayısıyla kullanılan bir kutlama sözü. s. 791.

göze göz is. Aynı biçimde acısını çıkarma, misilleme. s.794.

göz göze zf. Bakışları karşılaşılarak. s. 795.

göz önünde zf. Apaçık, belirgin, aşikâr olarak. s. 796.

gözü aç sf. Açgözlü. s. 796.

gözü açık sf. Uyanık, becerikli (kimse), s. 796.

gözü bağlı sf. 1. Aymaz. 2. zf. Sorup soruşturmaksızın, bakıp anlamadan. s. 797.

gözü dışarıda sf. Eşine bağlı olmayıp başkalarıyla da ilişki kuran (kimse). s. 797.

gözü kapalı sf. 1. Çevresinde olanlardan haberi olmayan (kimse).s. 797.

gözü kara sf. Korkusuz (kimse).. s. 797.

gözü keskin sf. Çok iyi gören (kimse). s. 797.

gözü pek sf. 1. Korkusuz (kimse). 2. Yürekli (kimse). s. 797.

gözü sulu sf. Sulu gözlü. s. 797.

gözü tok sf. Paraya, mala düşkünlük göstermeyen, açgözlülük etmeyen (kimse). s. 797.

gözü yolda sf. Sürekli bir şeyi bekleyen (kimse). s. 797.

gözü yüksekte sf. bulunduğu durumdan çok üstün olan bir duruma ulaşma amacı güden (kimse). s. 797.

gücü gücüne zf. Zorla, zorlayarak, güçlülükle. s. 802.

güle güle zf. 1. Gülerek. 2. ünl. “Üzüntüsüz bir hayat sürerek, gönül ferahlığı ile (giy, otur, kullan, büyüt...)” anlamlarında bir iyi dilek sözü. 3. ünl. Vedalaşma sırasında kalanın söylediği söz. s. 805.

günlerden bir gün Geçmiş zamanda bir gün, vaktiyle. s. 809.

günahı (veya **vebali**) **boynuna** Ben karışmam, sorumluluk sana (veya ona) düşer. s. 810.

günden güne zf. Gün geçtikçe, gittikçe, gün günden. s. 811.

güne doğrulum is. Yönelim. s. 812.

günübirliğine zf. Günübirlilik s. 814.

günübirlik sf. 1. Bütün bir gün boyunca, gece kalmadan yapılan. 2. zf. Gece

kalmadan aynı gün dönmek üzere. 3. Gelişigüzel. s. 814.

günü gününe zf. Tam vaktinde, her gün, gününde, tam gününde. s. 814.

H

haddinden fazla Gereğinden çok, aşırı. s. 826.

halka dönük sf. Halkın yararına olan. s. 836.

halka dönüklük is. Halka dönük olma durumu. s. 836.

haddinden fazla Gereğinden çok, aşırı s. 826.

harfi harfine zf. Tastamam, uygun, gerçekte olduğu gibi. s. 849.

hatırı sayılır 1. Oldukça çok. 2. Önemli, saygın, saygıdeğer., s. 857.

havsılası dar sf. Anlama kabiliyeti olmayan, anlayışı kıt (kimse). 2. Hoşgörüsü olmayan kimse. s. 863.

havsılası geniş sf. Hoşgörüsü olan, hiçbir şeye aldırış etmeyen (kimse). s. 863.

huyu huyuna suyu suyuna (uygun) İki kişinin her yönden birbirine uygunluğunu anlatmak için kullanılan bir söz. s. 905.

I

ışığa doğrulum is. Işık etkisiyle bir bitkinin büyüme hareketi, fototropizm. S. 910.

ışığa göçüm is. Bir hücrelilerde birdenbire aydınlatma sonucu görülen tepkime, fototaktizm, fototaksi. s. 918

İ

içi alaylı, dışı kalaylı Dış görünüşü iyi, ancak içi bozuk. s. 926.

içe bakış is. Deneğin bilincinde olanları izleyerek ruhsal süreçlerin özellik ve nitelikleri hakkında bilgi vermesi durumu. s. 929.

içe dönük sf. Gerginlik ve çatışma durumlarında kendi içine kapanarak başkalarından kaçan (kimse). s. 929.

içe kapanık sf. Dış dünyaya karşı ilgi ve ilişkisi güçsüz, içe kapanık (kimse). s. 929.

içe kapanıklık is. İçe kapanık olma durumu.

içe yöneliklik is. Gerçeklerden kaçarak hayal olaylara bağlılığı geliştirme düşünceleri, genellikle dileklerin yönetmesine bırakma durumu, otizm. s. 930.

içi boş sf. 1. İçinde bir şey bulunmayan. 2. Önemsiz, değersiz. s. 930.

iç içe sf. 1. Biri ötekinin içinde veya birine ötekinden geçilen. 2. sf. Birbirinin içinde, karışık bir durumda, birbirine çok yakın. s. 931.

içi çifit çarşısı sf. Her işte aklından türlü kötülükler geçiren, içten pazarlıklı. s. 931.

içi dar sf. Beklemeye dayanamayan, tek canlı, sabırsız. s. 931.

içi dışı bir sf. Düşündüğünü açıkça söyleyen, gizli bir düşüncesi olmayan, iki yüzlü olmayan, özü sözü bir. s. 931.

içi fesat sf. Her an kötülük düşünen. s. 931.

içi geniş sf. Sabırlı, rahat, huzurlu, gamsız, tasasız. s. 931.

içi tez sf. Aceleci. s. 932.

içten evlilik is. İç evlilik. s. 934.

içten içe zf. Gizli gizli, belli etmeden. s. 934.

iki rahmetten (veya iyilikten) biri Çok acı çeken ağır hastalar için iyileşme veya ölüm. s. 946.

ikide bir sf. Sürekli, ikide birde. s. 947.

ilk ağızda zf. Önce, öncelikle, ilk iş olarak, her şeyden önce. s. 957.

inceden inceye zf. 1. Ayrıntılara inerek, önem vererek, titizlikle, titizce. 2. Hafif, belirsiz, tiz olmayan bir sesle. s. 966.

ipi çürük sf. Güvenilmez (kimse). s. 977.

ipi kırık sf. Serseri, sorumsuz (kimse). s. 977.

işbaşında eğitim is. İşçinin iş görgüsü, iş güvenliği, iş sağlığı, iş yönetimi konularında da yetiştirilmesi, hizmet içi eğitim. s. 995.

işi duman is. İş ve durumu kötü olan (kimse). s. 996.

işe uygun sf. Yapılan işe elverişli, işe yarar. s. 996.

işi tıklarında sf. İş çok uygun, çok iyi. s. 997.

işkembesi geniş sf. Hoş görülmeyecek şeyi de hoş gören, hazımlı (kimse). s. 997.

iyiden iyiye zf. Adamakıllı, çok iyi, gereği gibi. s. 1006.

K

kaç kaç is. 1. İki kişinin karşılıklı olarak gizlice sayı yazıp tahmin etmesine dayanan bir oyun. 2. zf. Sayı bakımından nasıl. s. 1023.

kadın kadına zf. Yalnız kadınlar arasında, kadınlar baş başa. s. 1027.

kafa kafaya (vermek) 1. İki veya birkaç kişi bir kenara çekilip konuşmak. 2. Dayanışmak. s. 1030.

kafası sersem sepet (olmak) Gürültü ve uğultudan zihni yorulmuş (olmak). s. 1030.

kafadan bacaklılar is. Yumuşakçaların, baş bölgelerinde sert bir gagası ve

çekmenli sekiz kolu bulunan önemli bir sınıfı. s. 1031.

kafadan kontak sf. Düşüncesiz, mantıksız iş gören. s. 1031.

kafası boş sf. Cahil. s. 1032.

kafası bulutlu sf. Sarhoş. s. 1032.

kafası çatlak sf. Yarı deli, aptal (kimse). s. 1032.

kafası dumanlı sf. 1. Sarhoş. 2. Çözemediği karışık düşüncelere kafası yorgun (kimse). s. 1032.

kafası iyi sf. Sarhoş. s. 1032.

kafası kıyak sf. Sarhoş. s. 1032.

kafası kontak sf. argo. Deli, çıldırmış, çılgın (kimse). s. 1032.

kafası küflü sf. Çağının gerisinde kalmış, gerici. s. 1032.

kafası örümcekleli sf. 1. Düşüncesiz, kaba, anlayışsız (kimse). 2. Gerici. s. 1032.

kafası tembel sf. Alık, budala, basireti olmayan (kimse). s. 1032.

kalbi kırık sf. Üzgün, ümitsiz. s. 1041.

kalbi temiz sf. 1. Saf, temiz duygulara sahip. 2. Günahattan uzak durmaya çalışan. s. 1041.

kana kan is. Kısasa kısas. s. 1057.

kamı ayaklı sf. Evli kadın. s. 1061.

kamı bozuk sf. Soysuz (kimse). s. 1061.

kamı sıcak sf. Sevimli, kendini çabuk sevdiren (kimse). s. 1061.

kantarı belinde sf. Gözü açık, aldatılmaz (kimse). s. 1063.

kapam kapana zf. 1. Yağma edilir biçimde (satılmak). 2. Çok ucuz fiyatla (satılmak). s. 1067.

karnı aç sf. Acıkmış. s. 1092.

kapısı açık sf. Her isteyen konuk eden (kimse). s. 1071.

karından ayaklılar is. Karından bacaklılar. s. 1088.

Karından bacaklılar is. Yumuşakçalardan, karındaki etli, yassı pul biçimindeki uzantıları bacak gibi kullanarak ve sürünerek yürüyen salyangoz, sümüklü böcek vb. ni içine alan kabuklu hayvanlar sınıfı. s. 1088.

karısı ağızlı sf. Karısının düşüncelerini benimseyip davranışlarını ona uyduran (koca) s. 1088.

karısı köylü sf. 1. Karısının yakınlarını benimseyip kendi yakınlarını unutan erkek. 2. Kılıbık. s. 1089.

karnı burnunda sf. Gebeliği çok ilerlemiş, doğumu yakın. s. 1092.

karnı geniş sf. 1. Çok yemek yiyen, obur (kimse). 2. Vurdumduymaz, tasasız (kimse). s. 1092.

karnıkara is. Börülce. s. 1092.

karnı kara sf. Kötü yürekli (kimse) s. 1092.

karnıyarık is. 1. Uzunlamasına yarılan kızarmış patlıcanların ortasına kıymalı iç konularak hazırlanmış yemek. 2. Matbaacılıkta her sayfayı çift sütun olarak düzenleme. s. 1092.

karnından konuşan is. Başkası söylüyormuş gibi konuşma becerisi olan, karnından konuşan kimse, vantrilok. s. 1092.

karmı tok sf. Söylenilen sözlere kanmayan, önem vermeyen (kimse). s. 1092.

karmı tok sırtı pek Geçimi iyi, para sıkıntısı olmayan (kimse). s. 1092.

karşı karşıya zf. Yüz yüze. s. 1093.

kayda değer sf. Önemli, dikkati çeken. s. 1114.

kel başa şimşir tarak Birçok gereksinim varken gereksiz özentisi ve gösterişi belirten bir söz. s. 1129.

kelimesi kelimesine zf. Hiçbir kelimesini atlamadan, olduğu gibi, tıpkı, harfiyen, aynen, motamot. s. 1131.

kendi adına zf. 1. Kimseye sormadan. 2. Başkasının payı ve yardımı olmaksızın. s. 1136.

kendi başına zf. 1. Kimseye sormadan. 2. Başkasının payı ve yardımı olmaksızın. s. 1136.

kendi halinde sf. Hiçbir şeye karışmayan, sessiz. s. 1136.

kendi hesabına zf. Kendine göre, kendince. s. 1137.

kendi kendine zf. 1. Kimseye danışmaksızın, kimseyle ilişkisi, ilgisi olmadan. 2. Yalnız başına. 3. Kendisine. 4. Başkasının yardımı ve ortaklığı olmadan. 5. Kendiliğinden. s. 1137.

kendiliğinden üreme is. Her türlü bilimsel üreme olaylarının dışında, yoktan var olmayı anlatan bilim dışı kuram. s. 1137.

kendine has sf. Kendine özgü. s. 1137.

kendine mahsus sf. Kendine özgü. s. 1137.

kendine özgü sf. Bir kimse veya şeye özgü olan, kendine mahsus, kendine has. s. 1137.

kerameti kendinden menkul Sahip olduğu nitelikleri kendisi söyleyen. s. 1139.

kesenize bereket Maddî katkısı görülen bir kimseye “çok kazan, kazancın bol olsun” anlamında söylenen teşekkür sözü. s. 1142.

keyfi sıra zf. Birinin kendi istediği gibi. s. 1149.

keyfi yerinde sf. Neşesi, sağlığı yerinde olan kimse s. 1149.

kıçı kırık sf. Önemsiz, değersiz şey veya kimse. s. 1150.

kıçtan bacaklı sf. Kısa boylu (kimse). s. 1150.

kıçtankara is. Baştan demirleyen, kıçtan da halatlarla gemiye bağlanan gemi. s. 1150.

kılı kılma zf. Tamı tamına. s. 1154.

kıran kırana sf. 1. Çok mücadeleli, çekişmeli (kavga, güreş, maç). 2. zf. Acımaksızın, öldürürcesine. s. 1157.

kırkyılda bir zf. Çok seyrek olarak. s. 1161.

kısasa kısas is. Yapılan kötülüğün karşılığını aynı biçimde verme. s.1165.

kısa yoldan zf. 1. Uzatmadan, süreyi geçirmeden. 2. Kesin bir biçimde. s. 1165.

kıssadan hisse is. Anlatılan bir olaydan alınacak ders. s. 1168.

kıtı kıtına zf. İhtiyaca zor yetecek ölçüde. s. 1169.

kıyasıya muhalefet is. Kurala aykırılık. s. 1173.

kız beşikte (veya **kundakta**), **çeyiz sandıkta** Kız daha beşikte (veya kundakta) iken çeyiz düzmeye başlamak. s. 1175.

kim kime dum duma Kimsenin kimseyle ilgilenmediği, kimseye önem verilmediği, çok karışık bir durumu anlatan söz. s. 1182.

kişiye özel sf. Sadece o kişiye ait, o kişi tarafından kullanılabilen. s. 1188.

kol kola zf. Yan yana ve kollarını birbirine geçirerek. s. 1200.

koltuğa girme is. Düğün sırasında gelinin damadın koluna girmesini sağlama merasimi. s. 1202.

kolu uzun sf. Gücü yeter, sözü geçer. s. 1203.

koyun koyuna zf. Birbirine sarılmış bir durumda. s. 1226.

köküne kibrit suyu (dökmek) Bir daha ortaya çıkmayacak biçimde yok etmek. s. 1228.

kökten çiçekli sf. Çiçekleri kök saptan veya kök yanından süren bitki çeşitleri. S. 1230.

kökten dinci Kökten dincilik yanlısı olan kimse. s. 1230.

kökten dincilik is. Kurulu düzenin temellerini dinî kural ve inançlar doğrultusunda değiştirip uygulamadan yana olan tutum veya öğretisi. s. 1230.

kökten sürme sf. Niteliğini soydan almış, türedi olmayan, soylu. s. 1230.

körü körüne zf. Davranışının gerekçesini ve nasıl sonuçlanacağını bilmeden, düşünüp taşınmadan. s. 1235.

kucak kucağa zf. 1. Birbirine sarılmış veya birbirine yiz yüze sokulmuş bir durumda. 2. İç içe, yan yana, beraberce. s. 1245.

kucaktan kucağa zf. Pek çok kişi ile ilişki kurarak. s. 1246.

kulağı delik sf. Olup bitenleri çabuk haber alan (kimse). s. 1248.

kulağı kesik sf. Görmüş geçirmiş, deneyimi fazla olan uyanık. s. 1248.

kulağı kesiklik is. Kulağı kesik olma durumu. s. 1248.

kulağı tetikte is. Kulağı kırışte. s. 1248.

kulağı tıkalı sf. 1. Sağır, ağır işiten. 2. Dinlemek işitmeyen. s. 1248.

kulak kulağa zf. Gizlice, başkası duymaksızın. s. 1249.

kulaktan dolma sf. Başkalarından işitilerek edinilen bilgi. s. 1250.

kulaktan kulağa zf. Bir kimseden bir başkasına, gizlice söyleyerek. s. 1250.

kamburun üstüne kambur Sıkıntı ve tersliklerin üst üste geldiğini anlatan bir söz. s. 1052.

kurala aykırı sf. Kural dışı. s. 1256.

kuru kuruya zf. 1. Boşuna, boşu boşuna, yararsız yere. 2. Kuru olarak, yanında başka bir içecek veya yiyecek olmaksızın. s. 1264.

kuruşu kuruşana zf. Hesap tam çıkartılarak, kuruş kuruş. s. 1266.

kuskunu düşük sf. 1. Kuskun yeri sağrıdan aşağı olan (at). 2. Gözden düşmüş (kimse). s. 1267.

kulağı kirişte sf. Söylenecek sözü, gelecek haberi sabırsızlıkla bekleyen (kimse). s.1248.

kümeden düşme is. Kümeden düşmek işi. s. 1283.

künyesi bozuk sf. Kötü durumları görülmüş olan, sabıkalı (kimse). s. 1285.

L

lakırdısı az sf. Sessiz, az konuşan, durgun (kimse). s. 1296.

lüzumundan fazla Gerekinden çok. s. 1318.

M

mayası bozuk sf. 1. Kötü yaradılışlı, karakersiz (kimse). 2. Hain. s. 1355.

mezhebi geniş sf. Namus konusunda aşırı hoşgörülü davranan (kimse). s. 1388.

milimi milimine sf. tam, tastamam, iyice. s. 1396.

milattan sonra is. Miladi tarih başlangıcından bu yana sayılan yıllan yıllara göre belirtilen tarih. s. 1395.

milattan önce is. Miladi tarih başlangıcından geriye doğru sayılan yıllara göre belirten tarih. s. 1395.

mukabiline şamil sf. Önceyi kapsayan. s. 1330.

N

ne idiği belirsiz Ne olduğu, soyu soppu belirsiz. s. 1462.

nefes nefese zf. Soluk soluğa. s. 1465.

nefsine düşkün Bencil. s. 1465.

neme gerek is. Neme lazım. s. 1466.

neme lazım is. 1. “Bu işle ilgilenmem, buna karışmam” anlamlarında kullanılan bir söz. 2. Doğrusunu isterseniz, doğruyu söylemek gerekirse. s. 1466.

neme lazımcı is. İlgilenilmesi gereken şeylerle ilgilenmekten kaçınan kimse. s. 1467.

neme lazımcılık is. Gerekli şeylerle ilgilenmekten kaçınma durumu bir şeyi umursama durumu. s. 1467.

neme yönelim is. Canlıların zorunlu olarak havanın nemine göre yönelmesi ve yer değiştirmesi, higrotropizm. s. 1467.

neşesi yerinde Neşeli. s. 1470.

niyeti bozuk sf. Kötü bir davranışta bulunması beklenen (kimse). s. 1477.

noktası noktasına zf. Eksiksiz olarak, tastamam bir biçimde. s. 1480.

nesilden nesile zf. Kuşaktan kuşağa, kuşaklar boyunca. s. 1496.

nereden nereye zf. 1. İki olay arasındaki ilişkiye şaşılarak. 2. Uzak dolambaçlı bir ilişki ile. s. 1468.

O

omuz omuza zf. 1. Çok sıkışık bir durumda, yan yana. 2. Dayanışma içinde, birlikte. s. 1502.

on parmağında on hüner (veya marifet olmak) Elinden her iş gelmek, çok becerikli olmak. s. 1502.

on parmağında on kara Herkesi lekelemek huyu olanlar için söylenen bir söz. s. 1502.

osuruğu cinli sf. Çabuk ve olmayacak şeylere bile kızıp öfkelenen (kimse). s. 1527.

Ö

öfkesi burnunda sf. Çok öfkeli (kimse). s. 1531.

ölüsü kandilli is. İyi gitmeyen bir iş için söylenen sövgü sözü. s. 1540.

ölüsü kınalı is. Ölüsü kandilli. s. 1540.

ömre bedel Bir ömre degecek kadar (iyi, güzel, değerli). s. 1541.

ömrüne bereket “Ömrün uzun olsun, var ol, sağ ol” anlamlarında kullanılan bir söz. s. 1541.

önü sıra zf. Önünden, çok uzak olmayan bir aralıkla. s. 1545.

özü kabahatinden büyük Bir suç veya kabahat için özür dilerken daha büyük suç işleyen kimseler için söylenen söz. s. 1559.

P

pabuçtan aşağı Aşağılık. s. 1561.

paraya düşkün Parayı çok seven kimse. s. 1571.

perdesi yırtık sf. Utanmaz, arlanmaz (kimse), perdesi sıyrık. s. 1596.

perdesi sıyrık sf. Perdesi yırtık. s. 1596.

paçası düşük sf. Giyimine dikkat etmeyen pasaklı (kimse). s. 1562.

peşi peşine zf. Arka arkaya. s. 1601.

peşi sıra zf. Arkasından, ardından, ardı sıra. s. 1601.

peş peşe zf. Birbiri ardından, arka arkaya. s. 1601.

pişi pisine zf. Boş yere, boşuna. s. 1610.

S

saati saatine zf. Tam vaktinde. s. 1670.

sabahtan akşama Bütün gün. s. 1671.

saç saça baş başa (gelmek veya dövüşmek) Genellikle kadınlar birbirlerini kıyasıya parçalayarak kapışmak. s. 1673.

saçı uzun akli kısa Kadınları aşağılamak için kullanılan bir söz. s. 1673.

sapı silik sf. Kişiliksiz, başıboş, serseri, baldırı çıplak. s. 1700.

sarığburma is. Burma sarık biçimi verilmiş. s. 1702.

sıcağı sıcağına zf. Hemen, anında, vakit geçirmeden. s. 1746.

sıkı sıkıya zf. 1. Çok sıkı olarak, sımsıkı. s. 1752.

sırtıkara is. Lüferin bir türü. s. 1760.

sırtı pek sf. Kalın giyinmiş. s. 1760.

sırtı sıra zf. Birinin arkasından, izinden. s. 1760.

sırtı yufka sf. 1. İnce giyinmiş. 2. mec. Etkili, güçlü, makam sahibi bir dayanağı, arkası veya yakını olmayan (kimse). s. 1760.

sırt sırta zf. Arka arkaya, sırtları birbirine degecek biçimde. s. 1760.

sinirleri kuvvetli sf. Kolayca, çabuk heyecanlanmayan veya sinirlenmeyen. s. 1774.

sinirleri zayıf sf. Kolayca, çabuk heyecanlanan veya sinirlenen. s. 1775.

size (veya sizlere) ömür Bir kişinin öldüğünü bildirmek için kullanılan söz. s. 1780.

sofrası açık sf. Konuklarını yemeğe alıkoymayı seven, sofrasında konuk eksik olmayan (kimse). s. 1783.

solda sıfır sf. Hiçbir değeri ve önemi olmayan,benzerleriyle karşılaştırıldığında değersizliği daha iyi anlaşılan. s. 1787.

soluk soluğa zf. Koşmaktan güçlülükle soluk alarak, sık sık soluyarak, yorgun, bitkin veya telaşla, nefes nefese. s. 1789.

sonradan görme is. Sonradan görmüş. s. 1792.

sonradan görmelik is. Sonradan görmüslük. s. 1792.

sonradan görmüş is. Sonradan zenginleşerek gösteriş, övünme vb. yersiz davranışlarda bulunan kimse, sonradan görme. s. 1792.

sonradan görmüslük is. Sonradan zenginleşerek gösteriş, övünme vb. yersiz davranışlarda bulunan kimse, sonradan görme. s. 1792.

sonradan olma sf. Başkasına kıyasla yeni olan, yeni ortaya çıkan. s. 1792.

soya çekim is. Kalıtım. s. 1797.

sözü sohbeti yerinde Güzel, oyalayıcı, kırmadan konuşan. s. 1804.

sözüne sahip sf. Söylediğini yerine getiren, sözünü tutan. s. 1807.

sudan ucuz Çok ucuz, bedava. s. 1813.

suyuna tirit Baştan savma, değersiz, özensiz. s. 1813.

suçüstü zf. Suçu işlerken, cürmümeşhut, meşhut suç. s. 1816.

surat (veya **suratı**) **bir karış** Öfkeli, kızgın ve somurtkan. s. 1821.

süngüsü düşük sf. 1. Sağlığı, esenliği bozuk. 2. Ataklığı, etkinliği, neşesi kalmamış. s. 1828.

sütü bozuk sf. Kötü soydan gelen (kimse). s. 1837.

Ş

şeytan kulağına kurşun Aksama ihtimali buluna durum veya işler düzenli gittiğinde “nazar değmesin” anlamında söylenen bir söz. s. 1863.

T

tabana kuvvet Bir yere yayan gitmekten başka çare olmadığını anlatan bir söz. s. 1879.

tabanı yarık sf. Korkak, güven vermeyen (kimse). s. 1879.

tamamı tamamına zf. Tam tamına. s. 1896.

tahtası eksik Akli tam olmayan, şaşkın, alık, budala. s. 1886.

tam maaşla tekaüt (veya **emekli**) İşi az, ödeneği çok olan bir işe yerleşenler için söylenen bir söz. s. 1896.

tamı tamına zf. bk. Tam tamına. s. 1897.

tam tamına zf. Bütünüyle, olduğu gibi, tamamı tamamına. s. 1898.

teke tek zf. Bire karşı bir, yeke yek. s. 1936.

tepeden inme sf. 1. Beklenmedik, şaşırtıcı. 2. Yüksek bir makamdan çıkan (buyruk). s. 1954.

tepeden inmece is. Tepeden inme yöntemine başvuran kimse, jakoben. S. 1954.

tepeden inmecilik is. Tepeden inmece olma durumu, jakobenizm. s. 1954.

tepeden tırnağa zf. 1. Herkes, her şey. 2. Baştan aşağı, her yanı. s. 1954.

tezkiyesi bozuk sf. Doğruluğuna güvenilmez (kimse). s. 1972.

tıptı tıpına zf. Tastamam, aynen. s. 1977.

tıpkı tıpkısına Tam benzer durumda. s. 1977.

tuzu kuru sf. Bir işten zarar görmeyen, kazancı yolunda olan kimse. s. 2016.

tüyü bozuk is. Sarışın veya saç rengi açık ve bozuk olan (kimse). s. 2024.

U

ucu ucuna zf. Ancak, en son kertede. s. 2025.

uçkuruna sağlam İffetine bağlı, namuslu. s. 2026.

uçtan uca zf. Bir baştan bir başa. s. 2027.

uç uca zf. Bir şeyin son noktasıyla, ikinci bir şeyin başnoktasını birbirine ekleyerek. s. 2027.

ufaktan ufağa zf. Küçük küçük, ufak ufak, azar azar. s. 2028.

ufku dar sf. İleriye göremeyen, bakış açısı geniş olmayan (kimse). s. 2029.

ufku geniş sf. İleriye görebilen, bakış açısı geniş olan (kimse). s. 2029.

uğuru açık sf. Talihli, şanslı (kimse). s. 2031.

usa vurma is. 1. Akıl süzgecinden geçirme, muhakeme. 2. Bilinen veya doğru olarak kabul edilen belirli önermelerden başka önermeler çıkarma, uslamlama, muhakeme. s. 2037.

uykusu ağır sf. uyurken kolayca uyanmayan, derin uyuyan (kimse). s. 2044.

uykusu hafif sf. Küçük bir sestten hemen uyanan, derin uyuyan (kimse). s. 2044.

uza devim is. Fiziksel etkili medyumların gerçekleştirdiği öne sürülen olaylardan biri olan, nesnelere dokunulmaksızın hareket edişi, telekinezi. s. 2047.

uza duyum is. Telepati. s. 2047.

uzaktan merhaba Yakın akrabalık bulunmadığını veya istenmediğini anlatan bir söz. s. 2048.

uzaktan uzağa sf. 1. İlgisi az olan. 2. zf. çok uzakta. 3. zf. Biraz, az buçuk, tam değil. s. 2048.

uzun uzadıya zf. Uzatarak, derinleştirerek, genişleterek, ayrıntılarıyla. s. 2052.

Ü

üçten dokuza is. İslam Hukukuna göre kocanın üçerli aralıklarla üç kez “boş ol” sözünü tekrarlayıp boşanma konusundaki kararlılığını göstererek karısını boşaması. s. 2055.

üstünüze afiyet (veya **sağlık**) Hatalıktan söz ederken karşısındakinin o hastalığa tutulmaması dileğiyle söylenen söz. s. 2064.

üstü kapalı sf. Açık ve kesin olmayan. s. 2065.

üstüne üstlük zf. Fazla olarak, artırarak. s. 2066.

üst üste sf. 1. Birbirinin üstüne konulmuş. 2. Çok kalabalık, sıkışık. 3. zf. Birbiri arkasından. s. 2066.

ütüsü üzerinde sf. Yeni ütülenmiş. s. 2068.

V

vebali boynuna Bir işin günahını yüklenmek. s. 2084.

Y

yanak yanağa zf. Yanakları birbirine değecek kadar yakın olarak. s. 2121.

yandan çarklı is. 1. her iki yanında birer çarkı bulunan ve bu çarklarda ağır hareket eden vapur. 2. Şekeri yanına konulmuş kahve veya çay. s. 2122.

yanıkara is. (yanı'kara) Şarbon. s. 2123.

yanı sıra zf. 1. Birlikte. 2. Yanında, beraberinde. s. 2124.

yan yana zf. Biri ötekinin sağında veya solunda olarak, birbirinin yanında, birlikte. s. 2126.

yarı yarıya zf. 1. Yarısı kadar. 2. yarısı birine, yarısı öbürüne olarak. s. 2139.

yediden yetmiş zm. Herkes. s. 2158.

yedi düvelle barışık Herkesle iyi geçinen kimse. s. 2158.

yeke yek zf. Teke tek. s. 2159.

yeniden kurma is. Yeniden yapma. s. 2165.

yeniden tasarımlama is. Bir tasarımı yeniden gözden geçirme. s. 2165.

yeniden yapılanma is. Bir kurum, kuruluş veya işletme personel ve çalışma düzeni bakımından yeni bir yapıya kavuşma. s. 2165.

yeniden yeniye zf. Çok yakın bir süreden beri, çok yakın geçmişte. s. 2165.

yerden bitme is. 1. Kısa boylu, yerden yapma. 2. Türedi. s. 2170.

yerden selam is. El yerle kadar uzatılarak verilen selam. s. 2170.

yerden temenna is. Yerden selam. s. 2170.

yerden yapma sf. Yerden bitme. s. 2170.

yere doğrulum is. Yere yönelim. 2171.

yere yönelim is. Bitkilerde kök ve sapların, yer çekimi etkisi ile belli bir doğrultu olmaları özelliği, yere doğrulum, jeotropizm. s. 2171.

yerinden yönetim is. Merkezi yönetimin bazı hak ve yetkilerinin yerel yönetimlerce kullanılması, ademimerkeziyet. s. 2171.

yerinden yönetimci is. Yerinden yönetim yanlısı olan kimse. s. 2171.

yerli yerinde zf. 1. Eskiden olduğu yerde. 2. Uygun. s. 2172.

yerli yerine Kendine ait olan yere. S. 2172.

yıldan yıla zf. Her yıl. s. 2180.

yıldızı dişi is. Herkesçe sevilen, sempatik. s. 2181.

yıldızı düşük 1. Şansız, talihsiz. 2. Gözden düşmüş. s. 2181.

yolu açık sf. önünde engel olmayan. s. 2192.

yuları eksik sf. Kaba, anlayışsız (kimse). s. 2198.

yuvaya dönüş is. Eski yerine, görevine veya aile ocağına dönüş. s. 2204.

yükte hafif pahada ağır Taşınması kolay olan değerli (eşya). s. 2205.

yüreği ağzında zf. Korku ve heyecan dolu bir durumda. s. 2208.

yüreği dar sf. Çabuk sıkılan (kimse). s. 2208.

yüreği delik sf. Dertli (kimse). s. 2208.

yüreği dolu sf. Kinli, hınçlı (kimse). s. 2208.

yüreği geniş sf. Hiçbir şeyi kendine tasa etmeyen (kimse). s. 2208.

yüreği katı sf. Acınacak durumlar karşısında duygusuz kalabilen (kimse). s. 2208.

yüreği pek sf. 1. Yüreği katı (kimse). 2. Yürekli (kimse). s. 2208.

yüreği temiz sf. Temiz yürekli, saf, iyi niyetli kimse. s. 2208.

yüreği yanık sf. Duygulu, hassas olan (kimse). s. 2208.

yüreği yaralı sf. Felakete uğramış (kimse). 2. Gönlü yaralı, âşık, tutkun (kimse). s. 2208.

yüreği yufka sf. Üzüntülü, acıklı durumlara dayanamayan, merhametli (kimse). s. 2208.

yüzünün derisi kalın Utanması, arlanması olmayan. s. 2214.

yüzde yüz zf. 1. Kesinlikle. 2. Tam olarak. s. 2215.

yüze gülücü sf. İkiyüzlü, riyâkar. s. 2215.

yüze gülücülük is. Yüze gülücü olma durumu. s. 2215.

yüze soğurma is. Bir gazın veya sıvının, bir katının içine yüzeysel olarak girmesi, soğrumsama. s. 2215.

yüzü ak sf. Suçu ve utanılacak bir durumu olmayan (kimse). s. 2217.

yüzü asık sf. Somurtkan, küskün (kimse). s. 2217.

yüzü kara sf. Utanılacak bir durumu olan (kimse). s. 2217.

yüzükoyun zf. (yüzü'koyun) Yüzüstü. s. 2217.

yüzü pek sf. Birine söylenmesi güç olan şeyi sıkılmadan söyleyebilen veya kendisinden istenilen şeyleri rahatlıkla geri çevirebilen (kimse). s. 2217.

yüzü sıcak sf. Sevilen, hoşlanılan. s. 2218.

yüzü soğuk sf. Ürkütücü (kimse). s. 2218.

yüzü yerde sf. Alçak gönüllü (kimse). s. 2218.

yüzü yumuşak sf. Kendisinden istenilenleri geri çevirmeyen (kimse). s. 2218.

yüz yüze zf. Karşı karşıya, yüzlemece, vicahen. s. 2218.

Z

zemin ve zamana uygun Konuya, içinde bulunulan şartlara uygun. s. 2229.

zata mahsus sf. Kişiyeye özel. s. 2225.

zoru zoruna zf. Zorlukla, zorluk çekerek. s. 2242.

ÖZ GEÇMİŞ

Gül YILMAZ, 01.06.1983 tarihinde Trabzon'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini 1989-2000 yılları arasında önce Mehmet Akif Ersoy İlköğretim okulunda daha sonra Trabzon Lisesi'nde tamamladı. 2001 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde başladığı yükseköğrenimini ise 2005 yılında bitirdi ve aynı yıl aynı üniversitede yüksek lisansa kaydoldu. 2007 yılında Rize Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne Araştırma Görevlisi olarak atandı. Hâlen aynı kurumda görev yapmaktadır.

YILMAZ, bekâr olup İngilizce bilmektedir.